
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЄВРОПИ В НОВІЙ ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

За загальною редакцією
проф. С.О. Федулової
та проф. А.О. Задой

Світлана Фудулова,
Доктор економічних наук,
професор, завідувачка
кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля

Анатолій Задоя,
Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля

Аліса Магдіч,
Кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля

Ельвіна Лимонова,
Кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля

Олександр Задоя,
Кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля

Руслан Ключник,
Кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ЄВРОПИ В НОВІЙ ГЛОБАЛЬНІЙ
ЕКОНОМІЦІ**

**За загальною редакцією
проф. С.О. Федулової та проф. А.О. Задоя**

Навчальний посібник

Електронне видання

**Дніпро
2025**

УДК 327.5
К 25

Рекомендовано вченою радою
Університету імені Альфреда Нобеля
(протокол № 8 від 19 листопада 2024 р.)

Рецензенти:

*С.В. Кузьмін*ов, доктор економічних наук, професор;
Ю.Є. Петруня, доктор економічних наук, професор

К 25 Конкурентоспроможність Європи в новій глобальній економіці: навчальний посібник [Електронний ресурс] / С.О. Федулова, А.О. Задоя, А.С. Магдич, О.А. Задоя, Р.М. Ключник, Е.М. Лимонова. За загальною редакцією проф. С.О. Федулової та А.О. Задоя. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2025. 244 с.

ISBN 978-966-434-596-2

У цьому посібнику містяться навчальні матеріали для опанування системи знань у сфері побудови європейської стратегічної автономії та шляхів забезпечення конкурентоспроможності ЄС у нових геостратегічних реаліях, з акцентом на щільну прив'язку України до європейського ринку та ділової культури; а також шляхів досягнення сталого енергетичного майбутнього Європи; цифрової трансформації; зростання робочих місць під впливом війни в Україні; нових рішень глобальних суспільних проблем. Посібник складається з шести розділів (по дві теми у кожному розділі), які послідовно розкривають зміст дев'яти драйверів Стратегії конкурентоспроможності ЄС 2030, що взаємодоповнюють один одного.

Призначено для усіх тих, хто цікавиться питаннями конкуренції у сучасному світі та хоче розуміти, як діють чинники, що забезпечують лідируючі позиції у цій боротьбі.

УДК 327.5

Співфінансується
Європейським Союзом

«Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them».

«Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору(ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність».

© С.О. Федулова, А.О. Задоя, А.С. Магдич,
О.А. Задоя, Р.М. Ключник, Е.М. Лимонова 2025
© Університет імені Альфреда Нобеля, 2025

ISBN 978-966-434-596-2

Зміст

Вступ.....	5
<i>Розділ 1. Єдиний ринок як чинник економічної стійкості Європи.....</i>	8
Тема 1. Конкурентоспроможність Європейського Союзу: сучасний стан та перспективи.....	8
Тема 2. Єдиний ринок ЄС: проблеми адаптації до нових реалій.....	34
<i>Розділ 2. Досягнення сталого енергетичного майбутнього для Європи: Ukraine crisis.....</i>	55
Тема 3. Досягнення кліматично нейтральної економіки: енергетичні системи майбутнього та чистий водень.....	55
Тема 4. Інновації для конкурентоспроможної та кліматично нейтральної економіки в Європі.....	75
<i>Розділ 3. Приватний капітал та державні інвестиції..</i>	98
Тема 5. Приватне європейське інвестування та шляхи його активізації.....	98
Тема 6. Вплив державних інвестицій на посилення конкурентоспроможності ЄС.....	122
<i>Розділ 4. Стимулювання цифрової трансформації Європи.....</i>	139
Тема 7. Основи цифрової трансформації Європи...	139
Тема 8. Стратегія ЄС щодо формування цифрової трансформації в Європі.....	164
<i>Розділ 5. Зростання робочих місць: Ukraine crisis.....</i>	181
Тема 9. Ринок праці в Європі: основні проблеми та вплив повномасштабної війни росії проти України	181
Тема 10. Особливості сучасного розвитку ринку праці в Україні.....	200
<i>Розділ 6. Виведення на ринок нових рішень глобальних суспільних проблем.....</i>	219

Тема 11. Природно-екологічні проблеми та перспективи їх вирішення.....	219
Тема 12. Соціально-економічні проблеми та перспективи їх вирішення.....	232

Вступ

Сучасний світ живе за принципами ринкової економіки. Успіхів у ньому досягає той, хто може продемонструвати кращу конкурентоспроможність. І це проявляється на усіх рівнях: від руху по кар'єрних сходах до позицій у світових рейтингах тієї чи іншої країни або групи країн.

Тривалий час беззаперечним світовим лідером була Європа. Хоча і зараз вона залишається одним із найбільш інноваційних, безпечних і процвітаючих регіонів, Європа відстає від США та втрачає позиції порівняно з Китаєм за різними ключовими показниками.

Рішення ЄС про початок переговорів з Україною щодо її вступу актуалізує питання дослідження рівня конкурентоспроможності Європейського Союзу та впливу розширення ЄС на його позиції у сучасному світі. Питання конкурентоспроможності ЄС виходять за рамки теоретичних досліджень та набувають важливого практичного значення.

З одного боку, майбутній вступ України до ЄС здатний посилити конкурентні позиції об'єднаної Європи. Адже Україна – це значний обсяг ринку для європейських товарів, додатковий потенціал трудових ресурсів та важливі корисні копалини і технологічна інфраструктура, які дозволять зменшити залежність ЄС від постачальників з інших регіонів світу (часом ненадійних). З іншого боку, вступ України негативно позначиться на деяких узагальнюючих показниках по Європейському Союзу через недостатньо високий рівень економічного розвитку України. Тому надзвичайно важливо, щоб на етапі проведення переговорів усі сторони чітко уявляли собі потенційні переваги та можливі загрози європейській конкурентоспроможності у разі розширення ЄС.

За цих умов надважливим є вивчення питань конкурентоспроможності нинішніми студентами, від яких у найближчі роки буде залежати реалізація потенційних переваг та мінімізація можливих загроз Європейській конкурентній позиції.

Сьогодні з огляду на зростання геополітичної невизначеності та зростання глобальних викликів, Європа потребує рішучих дій, щоб посилити свою стійкість до зовнішніх шоків і зберегти свій міжнародний авторитет.

Довгострокова економічна конкурентоспроможність Європи залежить від глибоких і стійких ланцюгів вартості. Порядок денний «Зеленої угоди», європейська стратегія економічного та соціального розвитку, спрямовані на те, щоб до 2050 року ЄС став нейтральним із викидом вуглецю та перетворився на найбільш конкурентоспроможний у світі центр інновацій і виробництва та цифрових технологій.

Розгляду саме цих та подібних проблем присвячено курс «Конкурентоспроможність Європи в новій глобальній економіці». Метою нашого курсу є формування у здобувачів системи знань у сфері побудови європейської стратегічної автономії та шляхів забезпечення конкурентоспроможності ЄС у нових геостратегічних реаліях, з акцентом на щільну прив'язку України до європейського ринку та ділової культури; а також шляхів досягнення сталого енергетичного майбутнього Європи; цифрової трансформації; зростання робочих місць під впливом війни в Україні; нових рішень глобальних суспільних проблем. У ході вивчення курсу формуються як загальні компетентності (уміння мислити масштабно та комплексно, розуміння взаємопов'язаності та причино-наслідковості подій, цінування та повага різноманітності та мультикультурності тощо), так і специфічні (уміння аналізувати зовнішнє середовище та оцінювати його вплив на сферу майбутньої професійної діяльності).

Навчальний посібник підготовлений в рамках реалізації міжнародного проекту ***"Конкурентоспроможність Європи в новій глобальній економіці" № 101176059 – EuCompet – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH***. Він складається з шести розділів (по дві теми у кожному розділі), що послідовно розкривають зміст дев'яти драйверів Стратегії конкурентоспроможності ЄС 2030, які взаємодоповнюють один одного.

Зміст навчального посібника, широке використання офіційних матеріалів Європейського Союзу у поєднанні з численними фактами та аналізом реальних показників, використання мови живого спілкування для викладу складних проблем конкурентних відносин у сучасному світі, робить його цікавим не тільки для здобувачів, а й для усіх, хто цікавиться економічними проблемами сучасного світу.

Навчальний посібник підготовлений авторським колективом кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля у складі: проф., д.е.н. **А.О. Задоя** (вступ, розділ 1, розділ 3), проф., д.е.н. **С.О. Федулова** (вступ, розділ 2, розділ 6), доцент, к.е.н. **А.С. Магдич** (розділ 2, розділ 4), доцент, к.е.н. **Е.М. Лимонова** (розділ 4, розділ 5), доцент, к.е.н. **О.А. Задоя** (розділ 1, розділ 3), доцент, к.п.н. **Р.М. Ключник** (розділ 5, розділ 6).

Бажаємо вам завжди бути конкурентоспроможними!

ЄДИНИЙ РИНОК ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЄВРОПИ

Тема 1. Конкуренстоспроможність Європейського Союзу: сучасний стан та перспективи

Питання, які розкривають зміст теми

1.1. Сутність міжнародної конкурентоспроможності країн та показники, що її вимірюють

1.2. Оцінка сучасного стану конкурентоспроможності ЄС та діагностика основних проблем

1.3. Перспективні напрямки досягнення стабільної конкурентоспроможності

Конкуренстоспроможність – це наскрізна категорія, яка описує певні характеристики суб'єкта відносин на різноманітних рівнях та у різних ситуація. Для того, щоб переконати студента у необхідності вивчення якогось курсу, викладач досить часто посилається на зростаючу конкурентоспроможність випускника з відповідними знаннями. Аргументами запровадження у виробництво нового продукту стає потенційне поліпшення його конкурентної позиції на ринку. Інвестори, приймаючи рішення про вкладання грошей у підприємство, намагаються оцінити його конкурентоспроможність. Обираючи зразок для наслідування у проведенні економічних реформ, політики особливу увагу звертають на міжнародну конкурентоспроможність тієї чи іншої країни... І таких прикладів можна навести безліч. Ринкова природа сучасної економічної системи, ключовим компонентом якої є конкуренція, перетворює конкурентоспроможність на невід'ємну умову успіху.

Сьогодні конкурують між собою не тільки люди, продукти, підприємства чи країни. Можна говорити про конкуренцію цілих великих регіонів та об'єднань країн. І ця конкуренція, а точніше рівень конкурентоспроможності тих чи інших складових світового господарства, багато у чому визначає напрямок, куди рухається світ, його динаміку та геополітичні умови. Тому розуміння співвідношення конкурентних сил у сучасному світі та тенденцій у його змінах створює підґрунтя для прийняття правильних рішень як на державному рівні, так і на рівні підприємства чи особистості.

Вивчення нашого курсу буде логічним розпочати зі з'ясування суті міжнародної конкурентоспроможності, її показників та способів вимірювання.

1.1. Сутність міжнародної конкурентоспроможності країн та показники, що її вимірюють

Міжнародна конкурентоспроможність країни визначається її здатністю створювати, виробляти і реалізовувати товари та послуги на міжнародних ринках ефективніше та вигідніше, ніж інші країни. Це поняття охоплює не лише економічні показники, але й соціальні, політичні, технологічні та інституційні фактори, які впливають на здатність країни забезпечити стабільне економічне зростання, поліпшення добробуту населення та залучення інвестицій.

Для кращого розуміння категорії конкурентоспроможності слід звернути увагу на наступні її особливості:

1. Конкурентоспроможність є характеристикою країни на даний час та для даних умов. Іншими словами, не можна розраховувати, що досягнувши певних результатів можна буде потім тривалий час «почивати на лаврах». Ситуація може змінитися досить швидко і далеко не завжди на користь цієї країни.

2. Конкурентоспроможність є категорією відносною. Тобто, щоб оцінити конкурентоспроможність країни чи групи країн не достатньо глибоко вивчити стан її внутрішні процесів. Обов'язковим є співставлення з іншими учасниками світового господарства. Тому оцінити рівень конкурентоспроможності не

можливо у якійсь абсолютній величині. Це має бути певний «ранг» у порівнянні з іншими. Ми можемо говорити, що конкурентоспроможність зросла або погіршилася, але не можемо сказати, що вона дорівнює 5 чи 10 якихось одиниць.

3. Конкурентоспроможність країни визначається не лише її внутрішніми процесами та осягненнями, але й змінами у зовнішньому середовищі. Скажімо, якась країна досягла значних успіхів у сфері виробництва порівняно з попередніми роками. Однак це не може однозначно означати, що поліпшилася її конкурентна позиція. Адже не виключено, що конкуренти за той же час могли досягти більшого.

На конкурентоспроможність країни впливають численні фактори. У залежності від критерію класифікації їх можна об'єднувати у різні групи. Перш за все, фактори поділяються на **зовнішні та внутрішні**.

Зовнішні фактори, що визначають конкурентоспроможність країни, є тими чинниками, які знаходяться за межами внутрішньої економіки країни, але мають суттєвий вплив на її конкурентоспроможність на глобальному ринку. Вони включають глобальні економічні, політичні, технологічні та соціальні зміни, які можуть як створювати нові можливості, так і загрози для розвитку національної економіки. Основні зовнішні фактори подані на рис. 1.1.

1. Глобальні економічні умови. До них, зокрема, належать:

– коливання цін на сировинні ресурси. Цей фактор по-різному впливає на експортерів та імпортерів. Наприклад, дорожчання енергоносіїв, що відбулося у перший рік російської агресії, значно погіршило конкурентну позицію європейських країн, оскільки значна частина їх потреб покривається за рахунок імпорту. З іншого боку, суттєвий вигравш отримали ті країни, які експортують газ та нафту. Конкурентна позиція України суттєво залежить від світових цін на продовольство, оскільки його експорт становить суттєву частину українських зовнішньоторговельних доходів;

– *міжнародні торговельні бар'єри*. Запровадження ввізного мита (або зміна його ставок), квот чи застосування санкцій може значно погіршити конкурентоспроможність країн, відносно яких приймаються ці заходи. Ось чому таким популярним у світі є

процес створення зон вільної торгівлі та спільних ринків. У цьому плані спільний ринок Європейського Союзу є великою конкурентною перевагою цього об'єднання, про що мова піде у наступній темі;

Рис. 1.1. Класифікація зовнішніх факторів міжнародної конкурентоспроможності країни

– *нестабільність валютних курсів*. Цей фактор діє і залишається зовнішнім навіть тоді, коли країна фіксує валютний курс. Адже вона це може зробити лише по відношенню до однієї (так званої, якірної валюти), тоді як у міжнародних розрахунках приймає участь значно більша кількість валют, співвідношення між якими знаходиться за межами впливу окремої держави. Разом з тим, слід визнати, що маніпулювання курсом національної валюти певною мірою відноситься до внутрішніх факторів конкурентоспроможності. Варто додати, що запровадження єдиної європейської валюти у межах Євросони значно обмежує вплив цього фактору на конкурентну позицію країн всередині Європейського Союзу.

2. Міжнародна політична ситуація. Вона впливає на міжнародну конкурентоспроможність за такими напрямками:

– *геополітична стабільність.* Наприклад, загострення ситуації на Близькому Сході не тільки вимагає від ряду країн додаткових непродуктивних витрат (що позначається на їх конкурентоспроможності), а й викликає значні потоки мігрантів до європейських країн, що лягає додатковим навантаженням на їх центральні та місцеві бюджети. Російська агресія в Україні не тільки безпосередньо негативно позначилася на конкурентоспроможності нашої країни, але й зруйнувала значну кількість торговельних шляхів, від чого постраждали й інші країни світу;

– *міжнародні альянси та угоди.* Світова спільного намагається нівелювати дію фактору політичної нестабільності через укладання міжнародних угод. Прикладом може бути Світова організація торгівлі, яка певною мірою регламентує процес світової торгівлі та робить її умови більш прогнозованими;

– *глобальні санкції.* Яскравим прикладом дії цього фактору є система санкцій проти Російською Федерації, як реакція демократичного світу на розв'язану нею війну в Україні.

3. Технологічні зміни сьогодні мають такі форми прояву:

– *глобальні технологічні інновації.* Штучний інтелект, нанотехнології, безвуглецева енергетика... З одного боку, країна, яка не використовує ці інновації, приречена на відставання. З іншого боку, вдале використання інновацій дозволяє вийти в лідери тим країнам, які тривалий час не могли цього досягти у традиційних галузях. Наприклад, Китай тривалий час поступався іншим країнам у виробництві бензинових та дизельних легкових автомобілів, але в останні роки він значно випередив інших у виробництві електромобілів;

– *глобальна цифровізація.* Доступність до сучасних цифрових технологій та їх широке запровадження може значно підвищити продуктивність економіки, дозволяє створювати нові бізнес-моделі, забезпечує зв'язок з клієнтом без фізичної присутності у відповідному місці. Тому шансів перемогти у

конкуренції більше має та країна, яка широко використовує можливості цифровізації.

4. Міжнародні соціальні та демографічні зміни:

– *глобальні демографічні тенденції*. Зміни у світовій економіці знайшли свій прояв у ролі чисельності населення як факторі економічного зростання. Якщо ще кілька десятиліть тому найбільш динамічно розвивалися саме країни з порівняно невеликою кількістю населення, то сьогодні першість тримають Індія та Китай – країни з найбільшою чисельністю населення. Адже населення – це не тільки робочі руки, але ще й споживачі. Оскільки сьогодні приріст ВВП відбувається головним чином за рахунок сфери послуг, а кінцевими споживачами послуг є саме люди, то створюваний ними внутрішній ринок і є вирішальним двигуном розвитку. Крім того, зросла чисельність населення в країні, що дозволяє сформувати економіку, яка здатна сама себе забезпечувати та зменшити залежність від зовнішнього ринку;

– *міжнародна мобільність робочої сили*. Тут мова йде не просто про міграцію (нелегальна міграція навпаки створює багато проблем), а саме про мобільність робочої сили. Наприклад, у рамках ЄС існує по-суті без бар'єрне переміщення робочої сили. У більшості випадків у виграші при цьому виявляються країни-реципієнти, а у програші – країни-донори. Так, Польща потерпає від того, що значна частина кваліфікованої робочої сили мігрувала до Німеччини. І вона готова створювати відповідні умови для українських працівників, які б змогли згладити гостроту проблеми.

5. Екологічні фактори та зміна клімату:

– *запровадження глобальних екологічних стандартів*. Сьогодні людство стурбоване надвеликими викидами парникових газів та намагається на міжнародному рівні регулювати ці процеси. Запровадження Україною європейських екологічних стандартів на шляху до ЄС може послабити її конкурентні позиції, наприклад, у галузі чорної металургії;

– *глобальне потепління*. Зміна клімату, з одного боку, провокує частіші природні катаклізми, що завдає прямої шкоди економікам окремих країн. З іншого боку, воно вимагає перегляду

структури сільськогосподарського виробництва, знижує екологічну стійкість.

6. Міжнародні фінансові потоки. Залучення прямих іноземних інвестицій (FDI) залежить не тільки від ситуації у країні-реципієнті, але й від положення країни-донора та інших країн, зацікавлених у нових інвестиціях. Крім того, на вартість залучення позичкового капіталу суттєво впливає оцінка, яку дають країні міжнародні рейтингові агенції (Moody's, S&P тощо). Усе це теж впливає на міжнародну конкурентну позицію країни.

Зовнішні фактори мають суттєвий вплив на конкурентоспроможність країни, визначаючи умови, в яких вона веде свою економічну діяльність. Управління цими факторами вимагає від урядів стратегічного планування та адаптації до змін на глобальному рівні, що допомагає країні залишатися конкурентоспроможною у світовій економіці.

Разом з тим, найчастіше країна не має можливості змінювати зовнішні фактор: вона має до них прилаштовуватися. Внутрішні ж фактори піддаються більшому впливу, а тому заслуговують спеціального аналізу.

Внутрішні фактори міжнародної конкурентоспроможності можна об'єднати у три групи: **фактори основних вимог (або базові фактори); фактори ефективності та фактори інновацій і вдосконалення** (рис.1.2). Розглянемо детальніше кожну з цих груп.

1. Фактори основних вимог (базові фактори). Ці фактори є базовими для функціонування економіки і створюють основу для розвитку інших аспектів конкурентоспроможності. До них, зокрема, належать:

– *інституційні фактори.* Якість інституцій, що сформувалася; в країні, визначає ефективність державного управління, забезпечує прозорість прийняття рішення, що мінімізує корупцію, гарантує правовий захист та захист прав власності, формує ефективне регуляторне середовище. До інституційних факторів також належить і політична стабільність в країні. Вона має сформувати сприятливі умови для ведення

бізнесу та впевненість у завтрашньому дню як внутрішніх підприємців та споживачів, так зарубіжних партнерів;

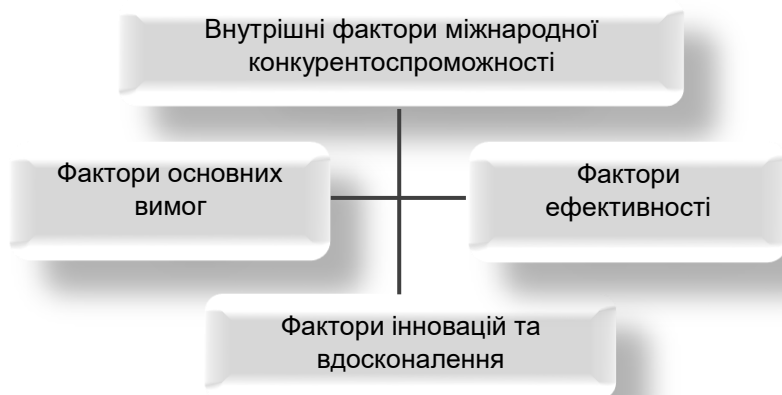

Рис. 1.2. Класифікація внутрішніх факторів міжнародної конкурентоспроможності країни

– *інфраструктура*. Важливими умовами для досягнення високого рівня конкурентоспроможності є наявність в країні розвиненої транспортної інфраструктури, зокрема, автомобільних доріг, залізниць, аеропортів тощо. Адже саме це дозволяє вибудувати ефективну логістику та досягти бажаних результатів з меншими витратами. Крім того, сучасна економіка потребує також розвиненої інформаційно-комунікаційної інфраструктури, яка б забезпечувала доступ до інтернету, мобільних мереж тощо;

– *макроекономічна стабільність*. Одним з основних свідчень макроекономічної стабільності є контрольована інфляція. Більш-менш стабільний рівень цін з повзучою інфляцією забезпечує для бізнесу прогнозованість середовища функціонування. Також макроекономічна ситуація може порушуватися через незбалансований (як правило, дефіцитний) бюджет, що породжує зростання державного боргу. Надмірне його зростання створює загрозу дорочання нових запозичень та погіршення конкурентної позиції країни;

– *здоров'я та початкова освіта*. Може здаватися, що це речі досить далекі від міжнародної конкурентоспроможності країни. Насправді, нагадаємо, що мова йде про **базові** фактори, які не безпосередньо впливають на конкурентоспроможність, а опосередковано, через фактори двох наступних груп. А без якісної початкової освіти важко розраховувати на якісну вищу освіту, про вплив якої на конкурентоспроможність мова піде далі.

2. Фактори ефективності. Це чи не найважливіша група факторів, вплив яких на конкурентоспроможність є майже очевидним:

– *якість робочої сили*. Вона, перш за все, визначається якістю середньої, професійної та вищої освіти. Важливо, щоб у суспільстві панувало усвідомлення потреби у навчанні протягом усього життя. А освітні програми повинні відповідати не тільки сьогоdnішнім, але й завтрашнім потребам ринку;

– *ефективність ринку товарів*. Вона визначається, перш за все, рівнем розвитку конкуренції. З курсу мікроекономіки відомо, що чим більше ринок наближається до досконалої конкуренції, тим більше обсяги виробництва та витрати наближаються до оптимальних. Країна, яка намагається досягти відповідного рівня конкурентоспроможності турбується про усунення зайвих бар'єрів для виходу на ринок нових виробників та обмежує регуляторне навантаження на бізнес.

– *ефективність ринку праці*. Ринок праці є ринком одного з найважливіших ресурсів. Він має бути досить гнучким, здатним у короткі терміни пристосовуватися до нових потреб. З іншого боку, потрібно створити умови для ефективного використання цього ресурсу, що відображається у високій продуктивності. Важливо також забезпечити відповідність оплати праці рівню продуктивності;

– *рівень розвитку фінансового ринку*. Фінансовий ринок повинен виконати одну з основних своїх функцій: трансформувати заощадження у інвестиції. Для цього потрібен ринок цінних паперів, легкість отримання кредитів, доступність до венчурного капіталу тощо. А це, у свою чергу, не можливе без стабільної банківської системи та функціонуючих інституцій фондового ринку.

3. Фактори інновацій та вдосконалення. Ці фактори визначають здатність країни створювати нові продукти, послуги та бізнес-моделі, що є ключовими для довгострокового зростання та конкурентоспроможності:

– *інноваційна спроможність*. Вона визначається обсягами фінансування та ефективністю використання коштів, які спрямовуються на дослідження та розробки (R&D), кількістю патентів, отриманих країною (як у абсолютному, так і відносному вимірі), ступенем кооперації між університетами, науковими установами та реальним сектором економіки;

– *розвиток бізнесу*. У кінцевому рахунку усі перелічені фактори реалізуються через розвиток бізнесу. Бізнес має бути динамічним, що досягається через постійне удосконалення методів управління, впровадження технологічних та організаційних інновацій тощо. Щоб усе це втілилося у міжнародну конкурентоспроможність бізнес має бути готовим і зацікавленим у **міжнародній експансії, мати глобальні стратегії розвитку компаній та інвестувати за кордон**.

Наявність такої значної кількості факторів, що визначають міжнародну конкурентоспроможність, ускладнює її вимірювання. Як уже зазначалося, конкурентоспроможність – це відносний показник: оцінити конкурентоспроможність якоїсь країни можна лише у порівнянні з іншими. Тому основним способом, який використовується для визначення лідерів та аутсайдерів міжнародної конкурентоспроможності, є складання міжнародних рейтингів. Розробники рейтингів можуть намагатися знайти найбільш узагальнюючий показник, який оцінив би конкурентоспроможність країни в цілому, або ж концентруються на спеціальному аналізі одного з факторів конкурентоспроможності, який на їх думку є найважливішим.

Основними міжнародними рейтингами, які використовуються для оцінки конкурентоспроможності країн є:

1. Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) [1].

Цей індекс розробляється з 1979 р. за методикою Всесвітнього економічного форумом (WEF). Оцінка

конкурентоспроможності здійснюється на основі 12 ключових категорій (так званих, стовпів), до яких входить 131 показник:

1. Якість інститутів.
2. Інфраструктура.
3. Макроекономічна стабільність.
4. Здоров'я і початкова освіта.
5. Вища освіта і професійна підготовка.
6. Ефективність на ринку товарів і послуг.
7. Ефективність на ринку праці.
8. Розвиненість фінансового ринку.
9. Рівень технологічного розвитку.
10. Розмір внутрішнього ринку.
11. Конкурентоспроможність компаній.
12. Інноваційний потенціал.

Слід зазначити досить велике значення суб'єктивного фактору у розрахунку цього індексу, адже він на 2/3 формується з результатів всеосяжного опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло чинників, котрі впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину — із загальнодоступних джерел (статистичні дані і підсумки досліджень, які здійснюються на постійній основі міжнародними організаціями).

2. Індекс економічної свободи (*Index of Economic Freedom*) [2].

Він розробляється Heritage Foundation спільно з Wall Street Journal. Індекс оцінює рівень свободи у 10 сферах (рис.1.3). Відповідно розраховується десять індексів у межах від 0 до 100 (чим більше значення індексу, тим більший рівень свободи). Узагальнений індекс є усередненим значенням цих 10 індексів.

Як видно із структури індексу, він не є безпосереднім показником конкурентоспроможності. Однак його розробники виходять з того припущення, що більша свободи дає можливість більш повно реалізувати підприємницьку та творчу ініціативу, які є безпосередніми факторами конкурентоспроможності. Разом з тим, слід розуміти, що між рівнем свободи та конкурентоспроможністю країни існує не функціональний, а кореляційний зв'язок. Іншими

словами, він проявляється не у кожному конкретному випадку, а діє як тенденція. Тому й можна спостерігати, що інколи країни з низьким індексом свободи демонструють високу конкурентоспроможність за рахунок дії інших факторів.

Рис. 1.3. Структура Індексу економічної свободи

3. Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) [3].

Цей індекс починаючи з 1990 р. щорічно розраховується Організацією об'єднаних націй для публікації у звіті про розвиток людського потенціалу (Human Development Report). Він поєднує в собі три індекси: індекс тривалості життя; індекс рівня освіченості (середня кількість років, витрачених на навчання та очікувана тривалість навчання) та індекс рівня життя (валовий національний дохід а душу населення, розрахований за паритетом купівельної спроможності) (рис. 1.4).

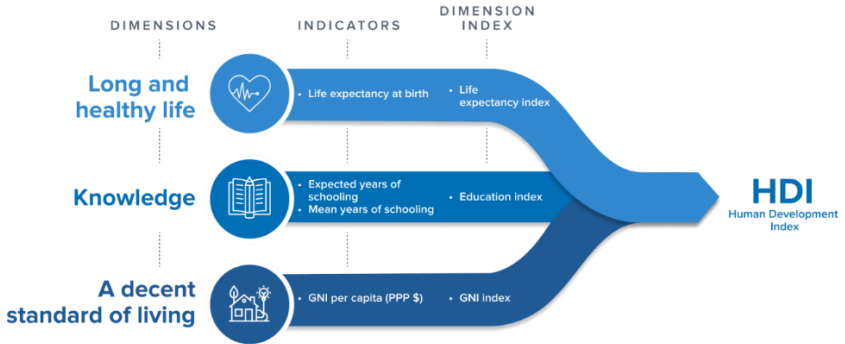

Рис. 1.4. Структура індексу людського розвитку [3]

4. Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII) [4].

Якщо орієнтуватися лише на назву, то може скластися помилкове враження, що Global Innovation Index дає інформацію лише про суто інноваційні процеси. Насправді ж це досить комплексний показник, у якому в узагальненому вигляді відображаються різноманітні аспекти діяльності суспільства. 82 показники об'єднані у сім блоків: інститути; людський капітал та дослідження; інфраструктура; вишуканість ринку; вишуканість бізнесу; результати знань і технологій та творчі результати. Тому аналіз не може обмежуватися лише порівнянням кінцевого рейтингу. Він обов'язково повинен доповнюватися дослідженням значення окремих показників, оскільки саме таким чином можна буде виявити резерви для поліпшення загального результату [5].

Звичайно, цей перелік індексів не є вичерпним. У залежності від цілей аналізу до нього залучаються ті чи інші індекси, які відображають різні аспекти конкурентоспроможності.

Разом з тим, більшість міжнародних рейтингів зорієнтована на з'ясування потенціалу конкурентоспроможності країни. Насправді ж важливо бачити і її реалізовані результати та тенденції їх змін. Тоді звертають увагу на динаміку показників економічного зростання, їх співвідношення з показниками інших

країн. Також використовують цілий ряд часткових показників як макро-, так і мікрорівня.

1.2. Оцінка сучасного стану конкурентоспроможності ЄС та діагностика основних проблем

Століттями Європа була беззаперечним світовим лідером як в економічному, воєнному, так і ідеологічному, культурному аспектах. Однак ХХ століття поклало край такому пануванню. Дві світові війни, епіцентрами яких була саме Європа, завдали суттєвої шкоди цьому регіону. Спочатку на перші позиції перемістилися Сполучені Штати Америки, а пізніше реальну конкуренцію стали створювати і азійські країни.

Важливим кроком у відродженні європейської конкурентоспроможності стала регіональна економічна інтеграція, яка призвела до створення Європейського Союзу. ЄС серйозно вплинув на конкурентну ситуацію у світі та стабілізацію ситуації в Європі. Зокрема:

- об'єднана Європа у досить короткі терміни наздогнала США за основними макроекономічними показниками;

- залучення до ЄС країн Південної Європи дано змогу вирішити питання політичної нестабільності у цьому регіоні;

- вступ до ЄС постсоціалістичних країн Східної Європи прискорив їх ринкову трансформацію та подолання наслідків централізовано-планової економіки [6].

Європейський Союз (ЄС) є одним із найбільших економічних блоків у світі, що включає в себе розвинені та динамічні економіки. Конкурентоспроможність ЄС ґрунтується на кількох ключових факторах, серед яких високий рівень інновацій, значний людський капітал, розвинута інфраструктура та сприятливе бізнес-середовище.

Світове господарство будується на ринкових принципах. Тому конкуренція є формою його існування. У тій чи іншій ситуації потрібно враховувати конкурентоспроможність кожної країни, якщо з нею перетинаються економічні інтереси. Однак основними конкурентами Європейською Союзу у сьогодишньому світі є США

та Китай (на цих трьох гравців припадає 60% світового ВВП). Співвідношення деяких показників цих лідерів світового господарства наведені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні показники ЄС, США та Китаю (2010/2023)

Показники	ЄС		США		Китай		Світ
	Абсолютне значення	% від світового	Абсолютне значення	% від світового	Абсолютне значення	% від світового	
Населення (млн. осіб) (2024)	449	5,5	345	4,2	1419	17,4	8172
ВВП (трлн. дол., поточний курс)	<u>14,56</u>	<u>21,9</u>	<u>15,05</u>	<u>23,3</u>	<u>6,09</u>	<u>9,2</u>	<u>66,51</u>
	18,35	17,4	27,36	25,9	17,79	16,9	105,44
ВВП (трлн. дол., ПКС, ціни 2021 р.)	<u>20,13</u>	<u>18,1</u>	<u>18,50</u>	<u>16,6</u>	<u>13,74</u>	<u>12,3</u>	<u>111,47</u>
	24,18	14,6	24,66	14,9	31,23	18,8	165,80
ВВП на душу населення (тис. дол., поточний курс)	<u>33,0</u>	<u>347</u>	<u>48,7</u>	<u>513</u>	<u>4,6</u>	<u>48</u>	<u>9,5</u>
	40,8	311	81,7	624	12,6	92	13,1
ВВП на душу населення (тис. дол., ПКС, ціни 2021 р.)	<u>45,6</u>	<u>285</u>	<u>59,8</u>	<u>374</u>	<u>10,3</u>	<u>64</u>	<u>16,0</u>
	53,8	260	73,6	356	22,1	107	20,7
Експорт товарів і послуг (у % до ВВП)	<u>40,3</u>	-	<u>12,3</u>	-	<u>27,2</u>	-	<u>28,7</u>
	52,7		11,6		19,7		29,3

Джерело: розраховано за: [7-9]

Як бачимо, за показником ВВП ці гравці є співставними і вони значно випереджають інші країни. Однак співвідношення між ними є досить динамічним. На жаль, ЄС втрачає свої позиції (як за показником, розрахованим у поточних цінах, так і за паритетом купівельної спроможності). Навпаки, Китай за обома показниками укріпив позиції, ставши беззаперечним лідером за обсягами ВВП, розрахованими за паритетом купівельної спроможності у цінах 2021 р. Також поступово зменшується розрив між середньосвітовими показниками ВВП на душу населення та аналогічними показниками ЄС та США. Хоча в цілому розрив ще досить великий.

Єдиний показник, де ЄС є незаперечним світовим лідером – це обсяги зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Якщо за

останні 14 років питома вага експорту товарів та послуг у ВВП США та Китаю дещо зменшилася, то у ЄС, навпаки, вона значно зросла.

Така загальна картина розподілу сил у світовій економіці повинна бути доповнена аналізом значень окремих міжнародних рейтингів, про які мова йшла у попередньому питанні.

Основні показники конкурентоспроможності ЄС.

Як уже відзначалося, конкурентоспроможність найчастіше оцінюється за допомогою узагальнених рейтингів. Скористаємося і ми таким підходом.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI).

ЄС як регіон демонструє високі позиції в глобальному індексі конкурентоспроможності. Країни ЄС, такі як Німеччина, Нідерланди та Швеція, традиційно входять до числа найконкурентоспроможніших економік світу завдяки інноваціям, ефективності ринку праці та розвиненій інфраструктурі. Якщо порівнювати склад ТОП-10 країн за рейтингом GCI у 2013-2014 та 2021-2022 рр., то можна помітити посилення позицій європейських країн взагалі, та членів ЄС, зокрема (табл.1.2). Так, якщо у 2013–2014 рр. у ТОП-10 входили 6 європейських країн (5 членів ЄС), то у 2021–2022 рр. їх налічувалося уже 8 (7 членів ЄС). Лише США та Японія посідали свої традиційні місця – 5 та 9, відповідно. Ще один лідер світової економіки – Китай за цей період теж практично залишався на одній і тій же позиції (29 у 2013–2014 та 28 у 2021–2022 рр.).

GCI – це комплексна оцінка. Тому лідируючу позиції займають саме ті країни, які забезпечують збалансованість основних показників. Якщо взяти для прикладу Фінляндію, яка посідає друге місце. Її профіль є досить збалансованим. Фінляндія має дуже добре функціонуючий фінансовий ринок з найвищим рівнем фінансової доступності та стабільністю банківської системи (1-е місце), державні установи, які є одними з найбільш незалежних та ефективних у світі (2-е), високий рівень безпеки та соціальної згуртованості (2-е), вища освіта та навички (2-е), дуже хороше громадське здоров'я (3-є), міцний соціальний захист (3-є) та відносно хороші екологічні показники (8-е). Натомість США

поєднують найвищі світові рейтинги щодо інноваційної спроможності (1 місце), орієнтації бізнесу на майбутнє (1 місце) та конкуренції (1 місце), з одного боку, з низькими оцінками, зокрема, щодо безпеки та соціальної згуртованості (61 місце), громадського здоров'я (29) та навколишнього середовища (27). Рейтинги Німеччини варіюються від другого місця за її інноваційну екосистему та охорону здоров'я до 25-го місця за динамікою ринку праці та 28-го за безпекою та соціальною згуртованістю. Японія, у свою чергу, забезпечує неперевершену інфраструктуру (1 місце), демонструє видатний інноваційний потенціал (3 місце), а її охорона здоров'я (4 місце) і конкуренція (6 місце) є одними з найкращих у світі, але динаміка праці та можливості (30 місце), екологічні умови (28 місце), система освіти та навичок (25 місце) більше відповідають країнам з нижчим рівнем конкурентоспроможності [1].

Таблиця 1.2

Зміни у складі ТОП-10 країн за рейтингом GCI

2013-2014		2021-2022	
№	Країна	№	Країна
1	Швейцарія	1	Швейцарія
2	Сінгапур	2	Фінляндія
3	Фінляндія	3	Данія
4	Німеччина	4	Нідерланди
5	США	5	США
6	Швеція	6	Швеція
7	Гонконг	7	Німеччина
8	Нідерланди	8	Австрія
9	Японія	9	Японія
10	Велика Британія	10	Франція

Джерело: складено за: [1]

Таким чином, претендувати на вищі місця у GCI можуть лише ті країни, які однаково ефективно забезпечують вирішення усіх проблем, пов'язаних з конкурентоспроможністю.

Глобальний індекс інновацій (GII).

Цей індекс не стільки описує сучасний стан конкурентоспроможності країни, скільки можливості її зміни у найближчі роки. Якщо він вищий за Глобальний індекс конкурентоспроможності, то можна очікувати, що найближчим часом останній почне поліпшуватися. І навпаки, недостатньо висока позиція за інноваційним індексом створює загрозу погіршення індексу конкурентоспроможності.

Як зазначається у звіті Global Innovation Index 2023, сучасні процеси інновації відчують на собі дію двох хвиль. Перша з них пов'язана з цифровізацією, появою та всебічним використанням штучного інтелекту, комп'ютеризацією та автоматизацією. Інша знаходить свій прояв у поширенні використання біо- та нанотехнологій [4, с. 6]. Саме від того, на скільки та чи інша країна у змозі забезпечити свою діяльність у руслі цих хвиль, залежить рівень її міжнародної конкурентоспроможності та місце у глобальному інноваційному рейтингу.

Як видно з таблиці 1.3, країни Європейського Союзу посідають досить високі місця в цьому важливому для оцінки конкурентоспроможності рейтингу. Аналіз наведених даних та їх співставлення з показниками провідних гравців сучасного світу дозволяють зробити кілька висновків.

1. Практично усі країни ЄС знаходяться у першій третині рейтингу. Їх розподіл є більш-менш рівномірним: 1–10 позиції – 5 країн; 11–20 позиції – 3 країни; 21–30 позиції – 8 країн; 31–40 позиції – 6 країн; 41–50 позиції – 5 країн. Тобто, серед сьогоднішнього складу ЄС немає країн, які б відверто відставали за цим рейтингом.

2. Прослідковуються досить тісний зв'язок між значенням глобального індексу інновацій та рівнем розвитку країни. У верхній частині таблиці розміщені «старі» члени ЄС, тоді як країни, що вступили до Союзу і останні 20 років замикають таблицю. Виключення становить лише Естонія, яка значними темпами нарощує значення свого показника і зараз входить до ТОП-10 країн ЄС за індексом інноваційності.

3. Середнє значення індексу інноваційності по ЄС має стійку тенденцію до зростання: 45,4 у 2021 р. та 47,5 у 2023 р. Однак це

зростання відбувається головним чином за рахунок країн, які займають місця у верхній частині таблиці (це країни з високим рівнем ВВП на душу населення), тоді як країни з останньої десятки втрачають свої позиції. Це дозволяє висловити припущення, що більш інноваційні та більш розвинені країни є менш вразливими до потрясінь, які відбуваються у Європі в останні роки (свід-2019, війна в Україні тощо).

Таблиця 1.3

Глобальний індекс інновацій країн ЄС та України

	Країна	2023		2022		2021	
		рейтинг	показник	рейтинг	показник	рейтинг	показник
1	Швеція	2	64,2	3	61,6	2	63,1
2	Фінляндія	6	61,2	9	56,9	7	58,4
3	Нідерланди	7	60,4	5	58,0	6	58,6
4	Німеччина	8	58,8	8	57,2	10	57,3
5	Данія	9	58,7	10	55,9	9	57,3
6	Франція	11	56,0	12	55,0	11	55,0
7	Естонія	16	53,4	18	50,2	21	49,9
8	Австрія	18	53,2	17	50,2	18	50,9
9	Люксембург	21	50,6	19	49,8	23	49,0
10	Ірландія	22	50,4	23	48,5	19	50,7
11	Бельгія	23	49,9	26	46,9	22	49,2
12	Мальта	25	49,1	21	49,2	27	47,1
13	Італія	26	46,6	28	46,1	29	45,7
14	Кіпр	28	46,3	27	46,2	28	46,7
15	Іспанія	29	45,9	29	44,6	30	45,4
16	Португалія	30	44,9	32	42,1	31	44,2
17	Чехія	31	44,8	30	42,8	24	49,0
18	Словенія	33	42,2	33	40,0	32	44,1
19	Литва	34	42,0	39	37,3	39	39,9
20	Угорщина	35	41,3	34	39,8	34	42,7
21	Латвія	37	39,7	41	36,5	35	42,4
22	Болгарія	38	39,0	35	39,5	40	39,9
23	Польща	41	37,7	38	37,5	40	39,9
24	Греція	42	37,5	44	34,5	47	36,3
25	Хорватія	44	37,1	42	35,6	42	37,3
26	Словаччина	45	36,2	46	34,3	37	40,2
27	Румунія	47	34,7	49	34,1	48	35,6
28	Україна	55	32,8	57	31,0	49	35,6

Джерело: складено за: [4; 10;11]

4. Європейський Союз за глобальним індексом інноваційності є досить неоднорідним. Позиції його членів коливаються від другого місця (Швеція) до 47 (Румунія), а абсолютне значення показника лідера майже у два рази перевищує значення показника аутсайдера. Більше того, в останні роки цей розрив збільшується: якщо у 2020 р. співвідношення «лідер/аутсайдер» становило 1,76, то у 2023 р. воно зросло до 1,85 [8; 15]. Разом з тим, такі значні відмінності між країнами не є перешкодою для їх знаходження о одному інтеграційному об'єднанні.

5. Україна за індексом інноваційності у 2023 р. поступається усім членам ЄС. Однак це відставання не є критичним: аутсайдер ЄС випереджає Україну лише на 1,9 пункти. Більше того, у попередні роки (2020 та 2021 рр.) значення індексу інноваційності для України було навіть вищим ніж для Румунії. Однак в останні роки Україна погіршила свій показник, що можна пояснити агресією Росії проти нашої країни [5].

Разом з тим, слід звернути увагу і на проблему, яка виявляється при співставленні Глобального індексу конкурентоспроможності та Глобального індексу інноваційності. За виключенням Швеції, усі країни-члени ЄС, які входять у ТОП-10 GCI, мають гірші показники у GII. Так, Фінляндія посідає шосту позицію проти другої, Данія – дев'яту проти третьої, Нідерланди сьому проти 4, Австрія – вісімнадцяту проти восьмої. При цьому основні конкуренти демонструють інше співвідношення: США посідають 3 позицію проти п'ятої, а Китай – 12 позицію проти 28. Це створює для Європи потенційну загрозу втрати своїх конкурентних позицій на світовому ринку у найближчі роки.

Незважаючи на численні переваги, ЄС стикається з кількома викликами, які можуть впливати на його конкурентоспроможність. Виділимо серед них найголовніші.

1. Нерівномірний економічний розвиток між країнами-членами ЄС. На цю проблему ми уже звертали увагу при аналізі Глобального індексу інноваційності. Слід наголосити, що відмінності у ВВП на душу населення між найвищим та найнижчим показником у ЄС складають майже 10 разів (Люксембург та

Болгарія)! Звичайно, відмінності у рівні економічного розвитку породжують відмінності інтересів, що є причиною виникнення внутрішніх суперечностей та ускладнює досягнення консенсусу при прийнятті рішень. Досить важко знайти єдині, спільні програми, які б задовольняли усіх членів ЄС.

Більше того ситуація може ще більше загостритися зі вступом до ЄС нових країн, які сьогодні є кандидатами. Адже вони не відрізняються високим рівнем розвитку. Тому їх вступ знизить середні показники по ЄС та погіршить його конкурентну позицію.

2. Уповільнення темпів економічного зростання.

Порівняно з конкурентами ЄС має найнижчі темпи економічного зростання, що викликане нижчою продуктивністю праці, недостатнім впровадженням інновацій, меншими за інші країни витратами на наукові дослідження, а головне – їх запровадження. Саме тому індекс інноваційності для багатьох країн-членів ЄС є нижчим за існуючий показник конкурентоспроможності, що уже починає позначатися на останній.

3. Енергетична залежність та екологічні виклики.

Особливо цей фактор почав діяти з початком російської агресії в Україні. Залежність від російських енергоносіїв призвела до цілого ряду проблем, які довелося вирішувати ЄС протягом 2022 та 2023 рр. Це позначилося й на темпах економічного зростання, інфляції, рівні життя та, звичайно, міжнародній конкурентоспроможності.

Крім того, висока концентрація виробництва та населення призвели до загострення екологічних проблем. Їх вирішення потребує додаткових витрат, величезних інвестицій, який часом не вистачає.

4. Демографічні проблеми. Для країн ЄС є характерним старіння населення. З одного боку, це зменшує обсяги робочої сили та призводить до виникнення її дефіциту у цілому ряді країн. Частково він поповнюється за рахунок мігрантів. Однак досить часто спостерігається невідповідність між структурою потреб у додатковій робочій силі та тими пропозиціями трудових послуг, які можуть запропонувати мігранти. З іншого боку, старіння населення призводить до збільшення частки пенсіонерів, що вимагає додаткових витрат та створює навантаження на бюджет,

відволікаючи кошти від реалізації можливих інвестиційних проєктів.

5. Політичні та регуляторні проблеми. На відміну від основних конкурентів (США та Китаю) Європейський Союз не є країною. Це хоча і глибоко інтегроване об'єднання, але все таки самостійних держава. Тому досить часто у ситуаціях, які потребують швидкого реагування, ЄС зіштовхується зі складними адміністративними та бюрократичними перепонами, що знижує ефективність функціонування усєї системи. Значної шкоди також завдає популізм та євроскептицизм, які стають досить вагомою силою у сучасній Європі.

6. Конкуренція з боку інших країн та регіонів. Ми згадували лише про США та Китай. Насправді ж ЄС доводиться конкурувати й з іншими гравцями. Сьогодні швидкими темпами зростають, зокрема, Індія та Південна Корея. Вони претендують на свою частку світового ринку, часом витісняючи з нього навіть найбільших гравців.

Погіршення міжнародної конкурентоспроможності ЄС є наслідком поєднання економічних, демографічних, інноваційних, політичних, соціальних та екологічних чинників. Для подолання цих викликів ЄС потребує комплексних реформ, спрямованих на підвищення продуктивності, інноваційної активності та ефективності управління, а також на зміцнення внутрішньої єдності та адаптацію до нових глобальних реалій.

1.3. Перспективні напрямки досягнення стабільної конкурентоспроможності ЄС

Питання підвищення конкурентоспроможності Європейського Союзу сьогодні реально хвилюють як країни-учасників, так і органи управління ЄС. У березні 2023 р. Європейська Комісія підготувала спеціальне Повідомлення до Європейського парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету та Комітету регіонів «Довгострокова конкурентоспроможність ЄС: погляд після 2030 року». У документі наголошується, що «економічну продуктивність неможливо побудувати лише на основі реактивних

заходів. Зараз настав момент зосередитися на довгостроковій конкурентоспроможності ЄС у дедалі складнішому геополітичному контексті. Настав час зазирнути за межі 2030 року, року, на який було визначено більшість політичних цілей ЄС [12].

Європейська комісія виділяє дев'ять факторів, концентрація на яких дозволить поліпшити конкурентоспроможність Європи та забезпечити її сталий розвиток. Такими факторами є:

1. Функціонуючий єдиний ринок. Європейський Союз починався саме з цього. Однак при формальному визнанні існування єдиного безбар'єрного ринку у рамках ЄС, насправді є цілий ряд неурегульованих питань, які перетворюються на адміністративні та бюрократичні перепони для діяльності бізнесу. Удосконалити та синхронізувати регулювання європейського ринку – одне з ключових завдань як органів управління ЄС, так і національних урядів країн-членів Європейського Союзу.

2. Доступ до приватного капіталу та інвестицій. Інвестиції є рушієм прогресу. Європейці заощаджують більше, ніж представники інших країн. Однак капіталізація фондового ринку у відсотках від ВВП у ЄС вдвічі менша ніж у США. Тому створити нормальні умови для трансформації заощаджень в інвестиції – це надати нові можливості для підвищення продуктивності, а значить і конкурентоспроможності.

3. Державні інвестиції та інфраструктура. Одним з факторів, який стримує економічне зростання у Європі, є застаріла інфраструктура. Це не є проблемою якогось бізнесу. Це суспільна проблема. Тому вирішуватися вона має шляхом активного залучення державних інвестицій у партнерстві з приватними.

4. Дослідження та інновації. Раніше ми уже акцентували увагу на відставання Європи у питаннях розробки та впровадження інновацій. Сучасна інноваційна політика, яка б збалансувала ринковий механізм зацікавленості бізнесу у вдосконаленні технологій, продуктів та організації з державним регулюванням, має бути розроблена та реалізована в усіх кранах ЄС.

5. Енергія. Для досягнення бажаного рівня конкурентоспроможності важливо не просто досягти енергетичної

безпеки, диверсифікувавши постачальників традиційних енергоносіїв. Потрібно перейти до використання головним чином відновлюваних джерел енергії. Поставлено завдання до 2030 р. довести частку цих джерел у загальному енергобалансі ЄС до 45%. При цьому важливо здешевити енергію, щоб зробити її більш доступною для споживачів.

6. Циркулярність. Ідея циркулятивності стала досить популярною в останнє десятиліття. Її розглядають як засіб забезпечення сталого розвитку. Адже циркулярна економіка пропонує велику можливість зменшити залежність від ресурсів і марнотратство, а також підвищити продуктивність ресурсів, зайнятість і зростання.

7. Цифровізація. Дослідники звертають увагу на певне відставання Європейського Союзу у питаннях цифровізації від своїх світових конкурентів. Тому Європейська Комісія звертає особливу увагу саме на цей фактор зростання загальної конкурентоспроможності.

8. Освіта та навички. Єврокомісія усвідомлює, що без відповідного рівня підготовки кадрів неможливо досягти суттєвих результатів у підвищенні конкурентоспроможності ні окремих виробництв, ні економіки в цілому. Ось чому в Європейському плані дій у сфері соціальних прав визначено, що до 2030 року щонайменше 60% усіх дорослих беруть участь у навчанні щороку, порівняно з 37% у 2016 році.

9. Торгівля та відкрита стратегічна автономія. ЄС продовжуватиме працювати над відкриттям ринків для компаній ЄС шляхом поглиблення зв'язків із союзниками та торговими партнерами. Зокрема, Комісія продовжуватиме розвивати мережу угод про вільну торгівлю (ЗВТ) ЄС, водночас максимально користуючись тими, які вже діють, шляхом ефективного впровадження та забезпечення виконання. ЄС також продовжить взаємодію зі Світовою організацією торгівлі, зокрема щодо її реформування, і відстоюватиме правила багатосторонньої торгівлі як найефективніший спосіб забезпечення рівних умов для економічних операторів у всьому світі.

Звичайно, кожний із виділених факторів заслуговує на спеціальний, більш глибокий аналіз та розгляд. Саме цьому і буде присвячений наш курс.

Список використаної літератури

1. The Global Competitiveness Index (GCI) 5.0. The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/about/the-global-competitiveness-index-gci-5-0/>

2. Index of economic freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/>

3. Human Development Index (HDI). URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

4. Global Innovation Index 2023. Innovation in the face of uncertainty. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>

5. Zadoia A. Innovativeness of the Ukrainian economy on the way to the EU. European Vector of Economic Development. 2024. No.1 (36). P. 6-17. <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2024-1-36-1>

6. Ketels Ch., Porter M.E. (2018) Towards a New Approach for Upgrading Europe's Competitiveness. Harvard Business School Working Paper, 19-033, September. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=55046>

7. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>

8. Worldometer. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>

9. EU population increases again in 2024. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240711-](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240711-1#:~:text=After%20a%20decline%20in%202020,people%20on%201%20January%202024.)

[1#:~:text=After%20a%20decline%20in%202020,people%20on%201%20January%202024.](https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240711-1#:~:text=After%20a%20decline%20in%202020,people%20on%201%20January%202024.)

10. Global Innovation Index 2022. What is the future of innovation driven growth? URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>

11. The Global Innovation Index 2021 captures the innovation ecosystem performance of 132 economies and tracks the most recent global innovation trends. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000-section1.pdf

12. Communication from the Commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the Committee of the regions (2023). Long-term competitiveness of the EU: looking beyond 2030. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/Communication_Long-term-competitiveness.pdf

Тема 2. Єдиний ринок ЄС: проблеми адаптації до нових реалій

Питання, які розкривають зміст теми

2.1. Етапи формування та сучасні масштаби єдиного ринку ЄС

2.2. Інструменти державного та міждержавного регулювання єдиного ринку

2.3. Проблеми входження України до єдиного європейського ринку

У 2023 році єдиний ринок Європейського Союзу відзначив своє 30-річчя. На думку Європейської комісії він є «одним із найбільших досягнень ЄС. З моменту створення в 1993 році громадяни та підприємства отримали вигоди від вільного руху людей, послуг, товарів і капіталу в обсязі, який перевищує навіть найбільш далекоглядні очікування тридцятирічної давнини» [1].

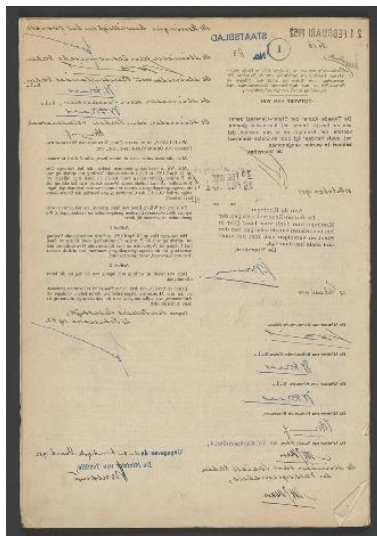
Насправді ж підвалини формування єдиного європейського ринку почали формуватися задовго до його офіційного проголошення. Щоб зрозуміти його важливість, механізм функціонування, проблеми та шляхи подальшого удосконалення, потрібно прослідкувати етапи становлення єдиного ринку, з'ясувати ефективність інструментів державного та міждержавного регулювання ринкових відносин в рамках ЄС. Інколи дослідники обмежуються лише переліком тих переваг, які отримала Європа від формування єдиного ринку. Однак слід розуміти, що це «живий» організм, який розвивається, інколи приносить суперечливі результати та потребує постійного удосконалення.

Особливе значення для нас має оцінка основних проблем, з якими зіткнеться Україна на шляху до єдиного європейського ринку, та пошук шляхів їх вирішення. Вивченню саме таких питань і присвячена ця тема.

2.1. Етапи формування та сучасні масштаби єдиного ринку ЄС

Формування єдиного ринку Європейського Союзу – це довготривалий процес, який включає кілька важливих етапів розвитку та розширення. Зупинимось на найважливіших з них.

1. Паризький договір (1951). Результатом цього договору було створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Це перше такого роду інтеграційне утворення у повоєнній Європі, яке мало за мету, перш за все, об'єднати франко-німецькі вугілля та сталь (основні продукти тогочасної промисловості), щоб дозволило досягти кращого порозуміння, знизити б загрозу виникнення конфліктів та відкрило б шлях до інтеграції. Договір підписали 6 провідних європейських країн: Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург.

Паризький договір, 1951

Ідея створення такого об'єднання належала французькому економісту та політичному діячу Жану Моне, який і став першим головою правління цієї спільноти.

ЄОВС припинило своє існування у 2002 р. після завершення терміну, на який воно створювалося.

2. Римський договір (1957). Новим кроком у становленні єдиного європейського ринку стало підписання нового договору у Римі: Договір про заснування Європейської економічної спільноти (ЄЕС) [2]. У цьому договорі вперше було поставлене завдання забезпечити формування єдиного європейського ринку товарів, послуг, капіталу та робочої сили, заснованого на митному союзі. Звичайно, досягти цього не можна було водночас. Було

передбачено вирішення митних проблем у 3 етапи протягом 12 років. Реально митні збори між шістьма країнами були повністю скасовані з 1 липня 1968 р., що стало вирішальним кроком на шляху до формування єдиного ринку.

Успіхи ЄЕС спонукали цілий ряд інших країн приєднатися до цієї спільноти. У 1973 р. членами ЄЕС стали Данія, Ірландія та Об'єднане Королівство, а у 80-ті роки до спільноти приєдналися Греція, Іспанія та Португалія. Таким чином спільний ринок об'єднав практично усі країни Західної Європи.

3. Єдиний європейський акт (1986). Розширення Європейської економічної спільноти, виконання основних

завдань, які були сформульовані у Римському договорі, потребували деякого перегляду його положень та подальшого просування на шляху формування єдиного ринку. Хоча основні митні бар'єри були усунені, говорити про повну сформованість

Signing of the Single European Act
(Luxembourg, 17 February 1986

https://www.cvce.eu/en/obj/signing_of_the_single_european_act_luxembourg_17_february_1986-en-467feb25-c409-46d2-862e-ac5cc029febf.html

єдиного внутрішнього ринку було ще зарано. Існували бюрократичні та адміністративні перепони на шляху руху

товарів, послуг та факторів виробництва. Концепція чотирьох свобод потребувала гармонізації законодавства країн-членів, усунення фізичних, технічних та фіскальних бар'єрів, які обмежували реалізацію цих свобод [3].

4. Маастрихтський договір (1992). Завершальним етапом формування основ єдиного європейського ринку стало створення Європейського Союзу як політичного і економічного об'єднання [4]. Власне кажучи, саме з моменту вступу в силу Маастрихтського договору (1 листопада 1993 р.) і починається офіційна історія єдиного європейського ринку.

За тридцять років єдиний європейський ринок з хорошої та перспективної ідеї перетворився на реальність. Як зазначає Європейська комісія, «спочатку задуманий як зона вільної торгівлі без тарифних або нетарифних бар'єрів між його членами, Єдиний ринок перетворився на набагато більше, ніж це. Він успішно став найбільшою у світі інтегрованою єдиною ринковою територією, залишаючись при цьому однією з найбільш орієнтованих назовні. Проте Єдиний ринок – це набагато більше, ніж законодавча база чи власне ринок: це простір свободи, прогресу, можливостей, зростання, спільного процвітання, стійкості та засобу геополітичного проектування [1].

Які ж ключові характеристики слід особливо виділити, характеризуючи сучасний єдиний європейський ринок?

1. Чотири свободи.

– *рух товарів*. Єдиний ринок забезпечує вільний рух товарів між країнами-членами ЄС без митних зборів. Це призвело до того, що значна частина зовнішньої торгівлі країн-членів ЄС припадає саме на торгівлю з іншими членами об'єднання. Однак слід розуміти, що при цьому ЄС є зовнішньо орієнтованим, зокрема і на торгівлю з іншим світом. Разом з тим, не можна забувати, що існують ще численні нетарифні бар'єри руху товарів та послуг між країнами. Над їх усуненням і буде працювати ЄС протягом наступних років;

– *рух послуг*. Громадяни та компанії ЄС можуть надавати послуги у будь-якій країні ЄС, дотримуючись місцевих правил і стандартів. ЄС робить багато для уніфікації вимог до цих послуг та уніфікації умов їх надання. Як наслідок, ці послуги стають більш доступними. Наприклад, зняття плати за роумінг знизило вартість міжнародних телефонних розмов;

– *рух капіталу*. Вільний рух капіталу дозволяє інвестувати, купувати нерухомість та здійснювати фінансові операції без обмежень у межах ЄС. Перетік капіталу з однієї країни у іншу усереднює його прибутковість та вирівнює умови господарювання, зближуючи їх для усього об'єднання країн;

– *рух робочої сили*. Громадяни ЄС мають право працювати, жити та навчатися у будь-якій країні ЄС без додаткових віз або дозволів на роботу.

2. Масштаби єдиного ринку.

Як відомо, на сьогодні ЄС нараховує 27 країн-членів з загальним населенням більше 450 мільйонів осіб. Це один з найбільших у світі ринків як за кількістю споживачів, так і за їх платоспроможністю. За даними Європейської комісії Єдиний ринок нараховує 23 мільйони підприємств, у яких працює майже 128 мільйонів людей, і сприяє структурному збільшенню ВВП ЄС приблизно на 9% [5].

Рівень торгівлі товарами та послугами між державами-членами в порівнянні з розміром економіки ЄС приблизно подвоївся за останні 30 років. Так, частка торгівлі товарами у загальному ВВП зростає з 11 до 23%, а аналогічний показник для торгівлі послугами – з 2,5 до 6% (рис. 2.1)

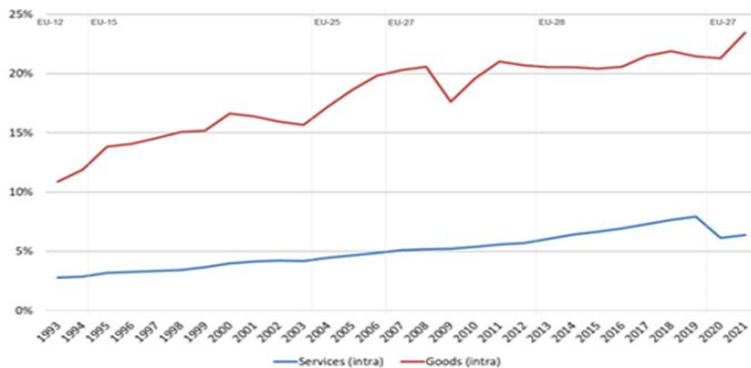

Рис. 2.1. Частка торгівлі товарами та послугами між країнами ЄС у загальному ВВП [1]

Соціальні переваги Єдиного ринку для зайнятості також є значними, оскільки до 56 мільйонів робочих місць у ЄС залежать від торгівлі всередині ЄС [1].

3. Напрямки розширення єдиного ринку.

Єдиний ринок ЄС є привабливим своїми масштабами та стабільністю для інших країн. Так, Ісландія, Норвегія та Ліхтенштейн прийняли рішення про створення з ЄС **Європейської економічної зони**. Тому чотири свободи, про які мова йшла вище, поширюються і на ці країни. Кандидатами в члени ЄС є ряд країн Південних Балкан та Східного партнерства (зокрема, і Україна). Європейський Союз вживає заходи по залученню цих країн хоча б до деяких сегментів єдиного ринку. ЄС також використовує кожну можливість для подальшої інтеграції України в Єдиний ринок, наприклад, шляхом підключення до електромережі ЄС, призупинення імпорتنих мит на український експорт до ЄС, створення смуг солідарності для покращення пересування товарів та людей і приведення України до європейської зони роумінгу за тарифами всередині країни.

Разом з тим, вплив процесу розширення ЄС за рахунок прийняття нових членів на функціонування єдиного ринку є суперечливим. Крім виграти для усіх учасників цього процесу слід не забувати й про певні загрози, про які мова піде пізніше.

Є загрози ефективному функціонуванню єдиного ринку, які виходять і від самих країн-учасниць. Перш за все, слід звернути увагу на наявність внутрішніх розбіжностей. Домінування національних інтересів, політичні розбіжності інколи приводять до того, що прийняті на міждержавному рівні рішення фактично не виконуються окремими країнами, що створює бар'єри на шляху реалізації чотирьох свобод.

Серйозну загрозу становить і євроскептицизм та дезінтеграційні процеси, масштаби яких в останні роки зростають. Достатньо сказати про Брекзит, адже вихід Великої Британії з ЄС в 2020 р. створив нові виклики для єдиного ринку, особливо у сфері торгівлі та руху робочої сили.

Не менш важлива проблема – це своєчасна адаптація до нових глобальних умов, які змінюються як під впливом технічного прогресу зміни клімату, так і як наслідок дій впливових гравців світового господарства.

Враховуючи усі ці обставини Європейська комісія має намір працювати на усіх рівнях управління з усіма зацікавленими сторонами, щоб максимально використати потенціал єдиного ринку у зміцненні конкурентоспроможності та стійкого економічного зростання. Основні зусилля будуть сконцентровані на двох напрямках:

– дотримання існуючих правил єдиного ринку та усунення бар'єрів на рівні держав-членів, зокрема бар'єрів для транскордонного надання послуг, а також у промислових екосистемах з найбільшим потенціалом економічної інтеграції (роздрібна торгівля, будівництво, туризм, бізнес-послуги та сектор відновлюваної енергетики);

– продовження заохочення зеленого та цифрового вимірів Єдиного ринку як джерела інновацій, зростання та конкурентоспроможності.

Успішна реалізація зазначених напрямків потребує постійної уваги до удосконалення інструментів державного та міждержавного регулювання єдиного ринку.

2.2. Інструменти державного та міждержавного регулювання єдиного ринку

Єдиний ринок Європейського Союзу не може функціонувати як ринок досконалої конкуренції без будь-якого втручання державних та міждержавних органів управління. Змішана економіка передбачає поєднання ринкових механізмів саморегулювання з активною регуляторною політикою з боку держави. Оскільки єдиний ринок – це не просто сума національних ринків членів ЄС, а дійсно самостійне утворення з синергетичним ефектом, то і функціонувати воно повинне за загальними правилами. Звичайно, на національному рівні можуть бути певні особливості в якихось деталях, але загальні принципи повинні бути спільними, прозорими і зрозумілими для усіх учасників, не залежно від країни походження.

На жаль, сьогодні Європейський Союз не може продемонструвати, що усі його члени повністю дотримуються тих

норм, які прийняті на міждержавному рівні. Ще у 2007 р. Європейська Рада запровадила показник дефіцит транспонування директив єдиного ринку, встановивши його значення на рівні 1% [6]. Однак, лише 5 країн дотримуються цього показника (Данія, Німеччина, Франція, Угорщина, Фінляндія), тоді як інші перевищують його інколи у 1,5-2,5 рази [1]. Це створює загрозу єдності та ефективності функціонування спільного ринку. Тому Європейська комісія звернулася до країн-членів з закликом взяти на себе зобов'язання обмежити дефіцит транспозиції до 0,5% для всіх директив і до 0% у випадку директив, імплементація яких прострочена більше ніж на два роки.

Для кращого розуміння механізмів, які використовуються у Європейському Союзі для державного та міждержавного регулювання єдиного ринку, виділимо групи основних інструментів.

1. Правові інструменти. На рівні Європейського Союзу не приймаються закони чи кодекси законів. Разом з тим, є види нормативних документів, які мають різні сферу дії та ступінь обов'язковості до виконання:

1.1. Регламенти ЄС. Ці документи приймаються на спільному засіданні Парламенту ЄС та Ради ЄС за ініціативи Європейської комісії. За своєю юридичною силою вони прирівнюються до законів. Регламенти є обов'язковими для виконання в усіх країнах-членах ЄС і не потребують національної імплементації. Вони мають пряму дію і є частиною національного законодавства з моменту їх прийняття. Прикладом такого документу може бути Регламент про захист персональних даних (GDPR), який встановлює правила обробки персональних даних у ЄС і є обов'язковим для всіх країн та організацій, що працюють у межах ЄС [7].

1.2. Директиви ЄС. Механізм прийняття Директив співпадає з механізмом прийняття Регламентів. Але механізм їх імплементації суттєво відрізняється. Директиви встановлюють цілі, які мають бути досягнуті всіма країнами-членами, але залишають національним урядам право вибору форм і методів імплементації цих цілей. Наприклад, Директива про споживчі

права встановлює мінімальні стандарти захисту прав споживачів, які країни-члени мають впровадити у своє законодавство. А от як це зробити, до якого національного закону внести такі норми вирішує кожна держава самостійно.

1.3. Рішення ЄС. Право приймати рішення у межах своєї компетенції мають усі органи управління ЄС. Так, Рада Європейського Союзу найчастіше приймає рішення, які адресовані окремим членам ЄС або іншим суб'єктам і мають обов'язковий характер. Європейська комісія може приймати рішення в межах своїх повноважень, особливо щодо виконання законодавства ЄС або застосування політики конкуренції. Скажімо, якась країна приймає рішення про надання фінансової допомоги певному підприємству, а Європейська комісія може прийняти рішення, чи не порушує така допомога загальних норм справедливої конкуренції на ринку ЄС. Так, у лютому 2023 р. Комісія прийняла 24 рішення про порушення, щоб подолати бар'єри на єдиному ринку послуг і полегшити роботу компаній в ЄС. У той же час жорсткі примусові заходи Комісії означали, що вдалося закрити 18 справ про порушення завдяки реальним покращенням на єдиному ринку послуг [1].

Ефективне використання правових інструментів наштовхується на типову проблему інтеграційних об'єднань: невідповідність міждержавних норм та норм державного законодавства. На наявності такої суперечності наголошує Європейська комісія. Саме невідповідність національного законодавства правилам єдиного ринку створює додаткові бар'єри для реалізації чотирьох свобод, погіршує середовище функціонування бізнесу та знижує його конкурентоспроможність. Тому Комісія працюватиме над подальшим впровадженням принципу «лише один раз», у тому числі за допомогою «єдиного вікна», у таких сферах, як оподаткування, митниця та регулятивна звітність [5].

Реалізації цього принципу, зокрема, сприяє створення у 2020 р. Робочої групи із забезпечення дотримання єдиного ринку (SMET) [9]. У рамках SMET держави-члени погодилися спростити обмеження для спеціалістів і підприємств, які надають тимчасові

транскордонні послуги, і, ґрунтуючись на належній практиці, скасувати попередні перевірки кваліфікації для 247 професій, а також переглянути та зменшити адміністративні вимоги та вимоги до документів.

SMET також визначила понад 80 найактуальніших перешкод для безперервного та швидкого надання дозволів на розміщення вітрових та сонячних енергоустановок. Зважаючи на те, що 50 000 малих і середніх підприємств активно займаються виробництвом енергії з відновлюваних джерел, усунення цих перешкод сприятиме сталому зростанню.

2. Економічні інструменти. Вони пов'язані або з використанням бюджетних коштів, або з формуванням відповідного ринкового середовища.

2.1. Бюджетна політика та структурні фонди. ЄС здійснює перерозподіл коштів через свій бюджет, зокрема через структурні та інвестиційні фонди, що спрямовані на розвиток регіонів, підтримку малого та середнього бізнесу, інновацій і створення робочих місць. Типовим прикладом застосування цього інструменту є **Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР – European Regional Development Fund)**, метою якого є підтримка економічного та соціального зближення регіонів ЄС шляхом зменшення розривів у рівнях розвитку між ними. ЄФРР надає фінансову підтримку для проєктів, спрямованих на сприяння економічному розвитку, створення робочих місць, поліпшення інфраструктури та підтримку малого і середнього бізнесу [8].

Усі регіони ЄС розділені на три групи:

- менш розвинені регіони (ВВП на душу населення менше 75% від середнього по ЄС);
- регіони у перехідному періоді (ВВП на душу населення від 75 до 100% від середнього по ЄС);
- більш розвинені регіони (ВВП на душу населення більше 100% від середнього по ЄС).

Розподіл коштів цього фонду відбувається з урахуванням рівня розвитку регіону – переваги надаються менш розвиненим регіонам.

ЄС формує фонд на 7 років та визначає основні завдання його використання. Зараз реалізується план на 2021-2027 рр. Його цілями є зробити Європу та її регіони:

– **більш конкурентоспроможними та розумнішими** завдяки інноваціям та підтримці малого та середнього бізнесу, а також оцифровці та цифровому зв'язку;

– **екологічнішими**, з низьким вмістом вуглецю та стійкими;

– **більш пов'язаними** завдяки підвищенню мобільності;

– **більш соціальними**, шляхом підтримки зайнятості, освіти, навичок, соціальної інтеграції та рівного доступу до охорони здоров'я, а також шляхом підвищення ролі культури та сталого туризму;

– **ближчими до громадян**, підтримуючи місцевий розвиток і сталий розвиток міст у всьому ЄС [8].

2.2. Політика конкуренції. Вона спрямована на забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку, запобігання монополіям і зловживанням ринковою владою, а також на заохочення інновацій та підвищення ефективності економіки. Основними напрямками цієї політики є:

– **антимонопольне регулювання.** Воно, зокрема включає розслідування антиконкурентної поведінки, чим займається Європейська комісія. У разі виявлення фактів такої поведінки (наприклад, це може бути картельна угода щодо розподілу ринків чи цінова згода) Європейська комісія накладає штрафи.

Комісія також розслідує зловживання домінуючим становищем на ринку. Досить часто штрафи накладають на компанії зі світовим іменем (скажімо, Google).

У травні 2024 року Європейська комісія оштрафувала американську компанію Mondelez на суму 337,5 мільйонів євро **за обмеження транскордонної торгівлі між країнами-членами ЄС**. Це було зроблено шляхом антиконкурентних угод та зловживання домінуючим положенням на ринку шоколаду та печива. Європейська комісія виявила, що компанія укладала угоди, які **обмежували території або клієнтів, до яких її партнери могли перепродавати продукцію, а також забороняла продаж продуктів в окремих країнах без її дозволу [10]**.

– **заборона антиконкурентних угод.** Європейська комісія має право заборонити угоди між компаніями, якщо вони можуть обмежувати конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС.

Уперше Європейська комісія наказала розірвати вже завершене злиття між компаніями **illumina i GRAIL**. Це рішення було прийняте через побоювання, що така угода може обмежити конкуренцію на ринку генетичних тестів [11].

Комісія заборонила злиття **Booking з eTraveli** через "екосистемні занепокоєння". Це рішення базувалося на новій теорії шкоди, що враховує можливі довгострокові наслідки для екосистеми онлайн-туризму, створеної Booking [12].

– **контроль за державною допомогою.** ЄС здійснює контроль за наданням державної допомоги підприємствам, щоб запобігти її використанню для створення антиконкурентних переваг. Комісія може схвалити державну допомогу, якщо вона відповідає загальним інтересам.

Комісія затвердила заходи допомоги у **розмірі 5 мільярдів євро для Німеччини** на підтримку виробництва напівпровідників у новому заводі ESMC, 99,5 мільйонів євро для Румунії на будівництво заводу з виробництва шин з нульовими викидами CO₂, та 80 мільйонів євро для Нідерландів на підтримку інноваційної технології виробництва відновлюваного водню [13].

З іншого боку, Єврокомісія може проводити більш глибоке розслідування та навіть вилучати отриману від держави підтримку, якщо це порушує правила єдиного ринку.

Єврокомісія відкрила глибоке розслідування щодо 321,2 мільйона євро німецького заходу щодо реструктуризації авіакомпанії **Condor**, щоб оцінити його сумісність з правилами ЄС про державну допомогу [13].

– **захист прав споживачів та сприяння конкуренції**. Комісія контролює ринки для захисту прав споживачів і забезпечення чесної конкуренції. Особлива увага при цьому приділяється заохоченню конкуренції на цифрових ринках. ЄС прийняв Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act) для регулювання великих цифрових платформ, таких як Google, Amazon, Meta, Apple та Microsoft, щоб запобігти антиконкурентним практикам [14].

3. Соціальні інструменти. Їх можна об'єднати у дві групи: захист прав працівників та соціальна політика.

3.1. Захист прав працівників. ЄС встановлює мінімальні стандарти щодо умов праці, включаючи безпеку праці, оплату праці, робочий час, і забезпечує рівні права для працівників у всіх країнах-членах. Прикладом може служити Директива про робочий час (Директива 2003/88/ЄС). Ця директива, зокрема, регламентує:

– **максимальну тривалість робочого тижня** (робочий тиждень не повинен перевищувати 48 годин, включаючи понаднормову роботу, в середньому за період до чотирьох місяців);

– **мінімальний щоденний та щотижневий відпочинок** (працівники повинні мати право на 11 годин безперервного відпочинку кожні 24 години та на 24 години щотижневого безперервного відпочинку, які додаються до щоденного відпочинку);

– **перерви під час роботи** (працівники мають право на перерви, якщо робочий день перевищує 6 годин. Тривалість та умови перерв встановлюються національним законодавством чи колективними угодами);

– **щорічну оплачувану відпустку** (працівники мають право на щонайменше чотири тижні оплачуваної відпустки на рік);

– **нічну роботу та зміни** (директива визначає спеціальні правила для нічних працівників, включаючи обмеження тривалості робочого часу (в середньому 8 годин на добу) та право на медичні огляди);

– **захист здоров'я та безпеку** (роботодавці зобов'язані гарантувати безпеку і здоров'я працівників, особливо тих, хто працює вночі або в умовах, які можуть вплинути на їхнє здоров'я) [15].

3.2. *Соціальна політика*. ЄС фінансує програми підтримки зайнятості, освіти, соціальної інтеграції та боротьби з бідністю через Європейський соціальний фонд (ЄСФ) та інші програми. Найбільш популярними програмами, які фінансуються ЄСФ, є:

– **програми підтримки працевлаштування молоді**. Програма спрямована на допомогу молодим людям, які борються з проблемами працевлаштування, особливо в регіонах з високим рівнем безробіття серед молоді;

– **програми з розвитку навичок та професійного навчання**. Наприклад, у 2023 році в межах Європейського року навичок було представлено план дій для подолання нестачі робочої сили та підвищення кваліфікації працівників. Ці заходи спрямовані на підтримку компаній (особливо малих та середніх підприємств) у подоланні дефіциту навичок та допомогу громадянам отримувати навички для якісної роботи;

– **підтримка вразливих груп населення**. За допомогою програм типу "Стажування в соціальних службах" у різних країнах ЄС фонд допомагає людям змінити професію та отримати нові навички, щоб знайти роботу у сферах, де вони раніше не працювали.

Використання цих інструментів чинить значний вплив на ринок праці та забезпечує одні із свобод єдиного ринку: свободу руху робочої сили.

4. Інституційні інструменти. Для використання усіх перелічених вище інструментів потрібні певні інституції. Основними інституціями Європейського Союзу є наступні:

– **Європейський парламент**. Він представляє громадян ЄС та бере участь у законодавчому процесі. Депутати парламенту

обираються на прямих виборах громадянами країн-членів ЄС кожні п'ять років. Парламент бере участь у розробці та прийнятті законодавчих актів разом із Радою ЄС і має контрольні функції щодо інших інституцій;

– **Рада Європейського Союзу**. Цей орган представляє уряди країн-членів. Він є однією з головних законодавчих інституцій, що приймає регламенти, директиви та рішення разом з Європейським парламентом (про це мова йшла вище). Засідання Ради проводяться на рівні міністрів відповідних галузей;

– **Європейська комісія**. Єврокомісія є виконавчим органом, що представляє інтереси ЄС загалом. Комісія пропонує нові нормативні акти, виконує бюджети та програми, контролює дотримання договорів та представляє ЄС на міжнародній арені;

– **Європейська рада**. Вона складається з глав держав або урядів країн-членів, її головою є Президент Європейської ради. Європейська рада визначає загальну політичну спрямованість і пріоритети ЄС.

– **Суд Європейського Союзу**. Забезпечує дотримання законодавства ЄС, розглядає справи, подані країнами-членами, інституціями або фізичними та юридичними особами, та інтерпретує право ЄС.

– **Європейський центральний банк (ЄЦБ)**. ЄЦБ відповідає за монетарну політику еврозони. ЄЦБ підтримує стабільність євро, забезпечує контроль над інфляцією та регулює фінансові системи в межах ЄС.

Таким чином, за 30 років у Європейському Союзі створено розгалужену систему інструментів, які покликані забезпечувати ефективне функціонування єдиного ринку. Однак постійні зміни як внутрішніх, так і зовнішніх умов функціонування ЄС потребують постійного їх удосконалення та адаптації до нових викликів. Україна, обравши рух до ЄС як стратегічний напрямок свого розвитку, повинна бути готовою до суттєвих змін у найрізноманітніших сферах, щоб виконати вимоги єдиного європейського ринку та скористатися тими можливостями, які дає участь у ньому.

2.3. Проблеми входження України до єдиного європейського ринку

Отримавши статус кандидата на вступ до ЄС та почавши процес переговорів, Україна докладає максимум зусиль, щоб наблизити своє законодавство, економіку, політику, соціальну сферу до вимог Європейського Союзу взагалі та до принципів функціонування єдиного європейського ринку, зокрема. І хоча у цьому напрямку уже досягнуто значного прогресу, що констатують не тільки українські керівники, а й визнають офіційні структури ЄС, попереду ще багато невирішених питань. Зупинимося на деяких з них.

Входження України до єдиного європейського ринку пов'язане з численними викликами та проблемами, які можна умовно поділити на **економічні, політичні, правові та інституційні**.

1. Економічні проблеми.

Найсуттєвішою економічною проблемою є різниця у рівнях економічного розвитку. Рівень ВВП на душу населення в Україні (за поточним курсом долара) майже у три рази нижчий за відповідний показник у найбіднішій країні ЄС - Болгарії. Завдана агресією Росії шкода може ще більше погіршити економічні показники нашої країни. Як наслідок, можна спостерігати суттєві відмінності у економічних можливостях та життєвих стандартах.

Вступ України до ЄС не тільки погіршить середні показники по об'єднанню, а й призведе до значного перерозподілу коштів європейських фондів на користь України. Від цього можуть втратити нинішні країни-реципієнти. А тому буде спостерігатися певний спротив (явний або прихований) швидкому вступу України до ЄС.

Відмінності у рівні розвитку проявляються і у стані української інфраструктури (транспорт, енергетика тощо). Потрібні величезні кошти на її модернізацію для приведення у відповідність до стандартів ЄС.

Раніше уже йшла мова про відставання України за показником інноваційності. Технологічний рівень української економіки не дозволить на рівних конкурувати нашим виробникам

з іноземними на єдиному європейському ринку. Скоротити це відставання можна буде лише значно збільшивши витрати на дослідження та розвиток.

Слід також звернути увагу і на проблему енергоефективності. Питання дефіциту енергоносіїв для України – це не стільки питання їх фізичної відсутності, скільки проблема неефективного використання. Висока енергомісткість виробництва робить українські товари надто дорогими та низько конкурентоспроможними на європейському ринку.

Разом з тим, заради справедливості слід сказати й про іншу проблему: неготовність сільськогосподарських виробників деяких країн ЄС конкурувати з українською продукцією. Це, зокрема, знайшло прояв у блокуванні постачання української продукції до Європи на кордоні з Польщею.

2. Політичні та соціальні проблеми.

Війна, розв'язана Росією проти України, має одну з цілей не допустити вступ нашої країни до ЄС та НАТО. Дійсно, це підриває політичну стабільність та ускладнює інтеграційні процеси. Воєнні дії не тільки руйнують економіку, а й роблять непередбачуваною перспективу для партнерів.

Політичну стабільність порушують і постійні конфлікти між політичними силами. Навіть під час війни, коли успіх залежить від єдності суспільства, можна бачити використання певними політичними елітами тих чи інших складних ситуацій саме у політичній боротьбі, а не заради пошуку ефективного виходу з них.

Є проблема відсутності чіткого поділу функцій гілок влади та спроби втручатися у діяльність виконавчої, судової влади чи грошову політику з боку тих гілок, які таких повноважень не мають.

Залишається суттєвий вплив олігархів на політичну ситуацію в країні, що абсолютно не відповідає європейським стандартам.

Однак чи не найболючішою проблемою українського суспільства є корупція. Попри реформи, корупція все ще є широко розповсюдженою у багатьох сферах, включаючи судову систему, правоохоронні органи, державні закупівлі та політичне управління. Це підриває довіру до державних інституцій та створює несприятливий бізнес-клімат.

Серед соціальних проблем, які будуть створювати бар'єри для вступу у єдиний європейський ринок, слід виділити надмірну диференціацію доходів та низьку платоспроможність значної частини населення України. Неминуче вирівнювання цін, яке буде супроводжувати входження України до єдиного ринку, зробить значну кількість товарів взагалі недоступною для великої кількості українських споживачів.

3. Правові проблеми.

Першим кроком у вирішенні правових проблем приєднання України до єдиного ринку є гармонізація законодавства. Раніше уже зазначалося, що така проблема існує навіть у країн, які уже два десятиліття є членами ЄС. Україні ж доведеться переглядати величезну кількість норм свого законодавства у багатьох сферах: від загальних принципів регулювання ринку до захисту навколишнього середовища. І зробити це потрібно до вступу, оскільки у відповідності до Маастрихтського договору норми європейського права починають діяти з моменту вступу країни до ЄС. І якщо на той час норми виявляться негармонізованими, може виникати правова колізія, яка ускладнюватиме реалізацію чотирьох свобод єдиного ринку.

Гармонізація має привести до відповідності українського законодавства нормам права Європейського Союзу, але ступінь цієї відповідності не є чітко визначеною. ЄС не вимагає від України (як і від інших своїх членів) стовідсоткової ідентичності, оскільки розуміє національну специфіку країни. Однак принципових відмінностей та протиріч, які заважають функціонуванню єдиного ринку бути не повинно.

4. Інституційна слабкість.

Інституційна слабкість України на шляху до єдиного європейського ринку проявляється у кількох формах:

– **неефективність державного управління.** Перш за все, це недостатня спроможність урядових органів забезпечувати якісне виконання своїх функцій, зокрема, щодо впровадження реформ і дотримання європейських стандартів, що послаблює інституційний розвиток країни. Непрозорі процеси прийняття рішень посилюють проблему інституційної нестабільності;

– **слабка судова система.** Судова система України продовжує страждати від впливу корупції та браку незалежності. Європейський Союз вимагає реформування судової системи для забезпечення її незалежності, ефективності та підзвітності. Неefективність судової системи також посилює правову невизначеність, що негативно впливає на інвестиційний клімат та загальну спроможність країни відповідати європейським стандартам;

– **відсутність узгоджених реформ та їхнього впровадження.** Попри зусилля щодо проведення реформ, процес їхнього впровадження в Україні є повільним та нерівномірним. Це часто пояснюється відсутністю координації між різними рівнями влади, нерозвиненою інфраструктурою, політичними конфліктами та протистоянням окремих груп інтересів. Часто відсутні чіткі стратегічні плани або інституційні механізми для забезпечення успішного впровадження реформ у різних галузях, таких як енергетика, економіка, охорона здоров'я та освіта;

– **слабкість механізмів боротьби з корупцією.** Попри створення антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Вищий антикорупційний суд, результати боротьби з корупцією залишаються незадовільними. Недостатня політична воля та саботаж реформ з боку впливових еліт послаблюють ефективність цих органів та підривають довіру до них з боку міжнародних партнерів

– **низька адміністративна спроможність.** Багато інституцій в Україні страждають від нестачі професійних кадрів, особливо на місцевому рівні, що ускладнює виконання складних завдань, таких як адаптація законодавства до стандартів ЄС, впровадження європейських політик та дотримання вимог законодавства. Це також відображається в недостатній здатності забезпечити надання якісних публічних послуг.

Отже, входження України до єдиного європейського ринку є складним та багатоступеневим процесом, який вимагає глибоких реформ у різних сферах. Їх успішне здійснення можливе за умови цілеспрямованої узгодженої діяльності усіх органів влади та за активної підтримки суспільства. Лише у цьому випадку Україна

зможє пройти складний шлях інтеграції до єдиного європейського ринку та отримати реальні вигоди від свого знаходження там.

Список використаної літератури

1. Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. The Single Market at 30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0162>

2. Treaty establishing the European Economic Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992E/TXT>

3. Single European Act (SEA). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>

4. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT>

5. Communication from the Commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the Committee of the regions (2023). Long-term competitiveness of the EU: looking beyond 2030. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/Communication_Long-term-competitiveness.pdf

6. The Single Market and Competitiveness Scoreboard. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0162>

7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>

8. European Regional Development Fund. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/erdf_en

9. Single Market Task Force continues to tackle barriers in the single market. URL: <https://single-market->

economy.ec.europa.eu/news/single-market-task-force-continues-tackle-barriers-single-market-2022-11-29_en

10. Violation of EU competition law: Commission fines Mondelez EUR 337.5m for cross-border trade restrictions. URL: <https://cms-lawnow.com/en/ealerts/2024/05/violation-of-eu-competition-law-commission-fines-mondelez-eur-337.5m-for-cross-border-trade-restrictions>

11. Commission approves Illumina's plan to unwind its completed acquisition of GRAIL. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_1964

12. Mergers: Commission prohibits proposed acquisition of eTraveli by Booking. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4573

13. Competition Police. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/latest-news_en

14. The Digital Markets Act. URL: https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en

15. Employment, Social Affairs & Inclusion. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706&langId=en>

ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО ДЛЯ ЄВРОПИ: UKRAINE CRISIS

Тема 3. Досягнення кліматично нейтральної економіки: енергетичні системи майбутнього та чистий водень

Питання, які розкривають зміст теми

3.1. Нова глобальна економіка чистої енергії

3.2. Воднева економіка в новій гео економічній ері

Відновлювані джерела енергії стають нарижним каменем глобального енергетичного ландшафту, сприяючи розвитку нової економіки чистої енергії. Глобальна енергетична криза 2022 року висвітлила вразливість системи, в якій домінує викопне паливо, і мала значний вплив на вартість життя, посилюючи нагальну потребу в змінах.

У 2023 році глобальні інвестиції в енергетичний перехід досягли рекордних 1,8 трлн доларів США, що на 17% більше, ніж у 2022 році. Китай лідирував у цьому зростанні, встановивши сонячні потужності у 2023 році в тому ж обсязі, що еквівалентно загальній кількості у світі у 2022 році, і залишається домінуючою силою в ланцюгах постачання сонячних панелей, вітрових турбін, електромобілів та інших важливих технологій, одночасно розширюючи виробництво по всьому світу [3].

Енергетичний сектор відповідає за 72% глобальних викидів парникових газів і нерозривно пов'язаний із добробутом людини та здоров'ям нашої планети. Перехід енергетичної системи від викопного палива до відновлюваної енергії має вирішальне

значення для боротьби зі зміною клімату та побудови сталого, низьковуглецевого майбутнього для всіх.

3.1. Нова глобальна економіка чистої енергії

Російсько-українська війна виявила слабкі місця в системі глобальної енергетичної безпеки. Країни зі складними енергетичними системами та заплутаними ланцюгами постачання були змушені вжити термінових заходів для підтримки енергопостачання. Після припинення газопостачання газопроводом з росії, Європі вдалося запобігти енергетичній кризі за допомогою комбінації стратегічних політичних рішень, угод щодо джерел альтернативного палива, прискореного розвитку інфраструктури зрідженого природного газу (ЗПГ), стратегій управління попитом і регіональної координації використання газу.

Перехід від енергетичних систем, в яких домінує викопне паливо, до систем, що базуються на **відновлюваній електроенергії**, суттєво вплине на існуючі ланцюги створення вартості. Десятиліттями викопне паливо сприяло індустріалізації та економічному розвитку, але цей розвиток поглибив існуючу і раніше соціально-економічну нерівність. Через такі відмінності світ поділився на Глобальну Північ і Глобальний Південь, що логічно, означає, що перші вже досягли поставлених завдань, а другим потрібно лише наздоганяти.

Важливе питання полягає в тому, як знайти тонкий баланс підтримки зростання, одночасно досягаючи процвітання для всіх і прискорити перехід до економіки з низьким вмістом вуглецю. Відповідь має полягати не лише в глобалізації, але і в технологічних інноваціях.

Готовність країн до енергетичного переходу сьогодні визначає їх **стратегію конкурентоспроможності**, оскільки вони формують нові галузі для підтримки майбутнього економічного зростання.

Енергетичний перехід означає перехід глобального енергетичного сектору від систем виробництва та споживання енергії, заснованих на викопному паливі, зокрема нафти, природного газу та вугілля, до відновлюваних джерел енергії, таких як вітер і сонце, а також літій-іонні батареї.

Ключовими технологіями чистої енергії традиційно називають [1]:

1. Відновлювальна енергія:

– **сонячна енергія** – використання сонячних панелей для перетворення сонячного випромінювання на електроенергію;

– **вітрова енергія** – використання вітряних турбін для генерації електроенергії;

– **гідроенергія** – використання річок або струмків для виробництва електроенергії.

2. Ядерна енергія:

– **ядерна фісія** – розщеплення атомів для виробництва енергії без великих викидів парникових газів.

3. Біоенергетика:

– **біомаса** – використання органічних матеріалів (наприклад, деревина, сільськогосподарські відходи) для виробництва електроенергії.

4. Зберігання енергії:

– **акумулятори** – зберігання електроенергії для використання у подальшому;

– **теплові системи зберігання** – зберігання теплової енергії для подальшого використання.

5. Енергоефективні технології:

– **енергоефективні будівлі** – використання технологій та матеріалів для зниження споживання енергії в будівлях;

– **енергоефективні прилади** – розробка та використання приладів, що споживають менше енергії.

Перехід до безвуглецевої енергетики, який має запобігти глобальному потеплінню, неможливий без **використання водню**, який вважається **енергоносієм майбутнього**.

Ці технології відіграють важливу роль у реалізації сталого та екологічно безпечного енергетичного майбутнього. Поступове впровадження чистих енергетичних технологій є ключовим чинником в боротьбі зі зміною клімату та забезпеченні сталого розвитку.

Процес енергетичного переходу, спрямований на забезпечення безпечного, сталого та справедливого енергетичного майбутнього, породжує великі виклики та можливості для країн, зокрема для і Європейського Союзу. В контексті енергетичного сектору та стратегій сталого розвитку, **«конкурентоспроможність»** – це важливий та актуальний термін.

Забезпечення балансу між цілями сталого розвитку, конкурентоспроможністю та енергетичною безпекою постає як важливе завдання для урядів, бізнесу та громадян під час формування стратегій енергетичного переходу (рис. 3.1).

Цікаво те, що сьогодні сутність сучасного **енергетичного переходу** полягає в тому, що його прискорює не лише боротьба зі змінами клімату, а й геополітичні фактори. Війна Росії стала потужним стимулом для країн, які прагнуть зміцнити енергетичну безпеку та зменшити залежність від викопного палива.

У 2023 році глобальне впровадження чистої енергії досягло рекордного рівня. **Технології чистої енергії вже конкурентоспроможні** у багатьох ключових галузях, і їх вартість продовжує знижуватися завдяки масштабуванню виробництва. Сьогодні у більшості країн світу будівництво наземних вітрових та сонячних електростанцій є дешевшим за спорудження нових об'єктів, що працюють на викопному паливі.

Щорічне **збільшення сонячної фотоелектричної енергії та вітрової енергії** зросло на 85% і 60% відповідно. Збільшення потужності для цих двох технологій сягнуло майже 540 ГВт, причому більшість обох припадає на Китай [2]. У 2023 році на Китай і країни з розвинутою економікою припадало 90% збільшення потужностей для вітрових і сонячних фотоелектричних установок і понад 95% світових продажів електромобілів [2].

Джерело: авторська розробка

Рис. 3.1. Формалізація сприйняття нової глобальної економіки чистої енергії

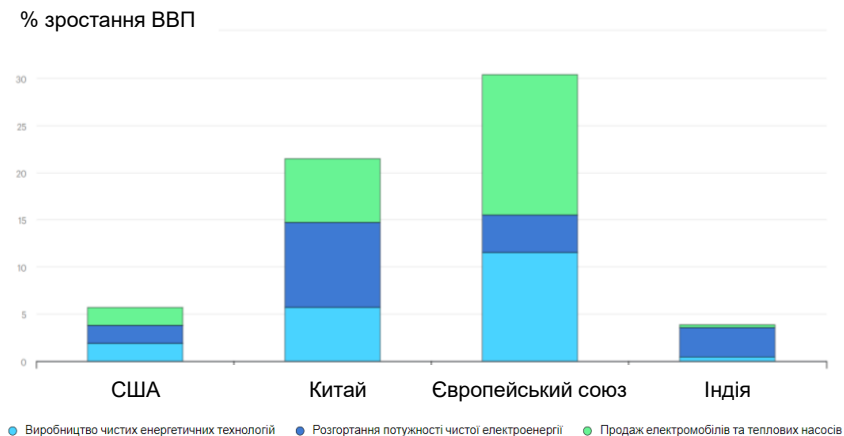
Ціни на електромобілі продовжують падати, а їх частка на ринку продовжує зростати. У 2020 році приблизно кожен 25 автомобіль, проданий у всьому світі, був електричним, а вже через кілька років, у 2023 році, це був кожен п'ятий. Зараз **електромобілі є основою стратегії більшості автовиробників** на майбутнє. Разом зі швидким зростанням інвестицій у виробництво акумуляторів це робить відхід від них малоймовірним і непрактичним [2].

Продажі електромобілів зросли приблизно на 35% у 2023 році, досягнувши 14 мільйонів автомобілів або кожного п'ятого продажу в усьому світі. Китай знову лідирував, де кожна третя

продана машина була електричною, а в Європейському Союзі – кожна четверта [2].

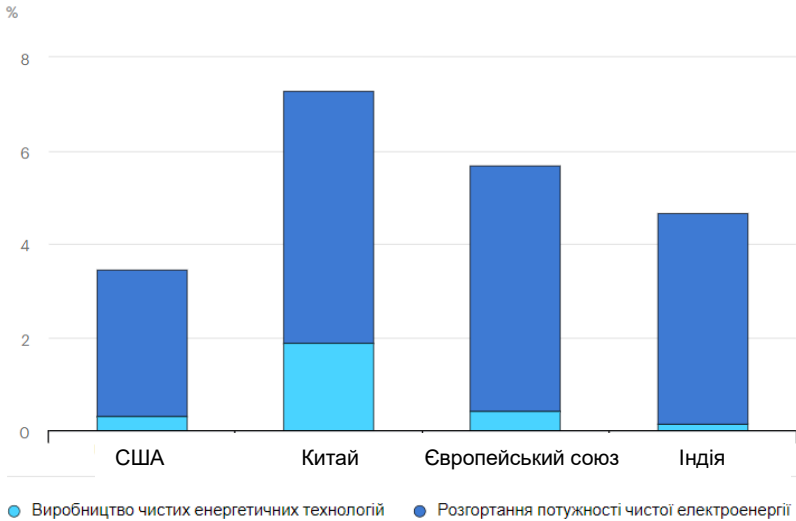
У 2023 році почалося будівництво **нових ядерних реакторів** за 5 проектами. На початок 2024 року в усьому світі було **споруджено 58 реакторів** загальною потужністю понад 60 ГВт [2].

У 2023 році збільшення потужностей **водневого електролізу** зросло на 360%. Таке зростання відбулося в основному за рахунок Китаю [2]. Оцінка того, якою мірою різні сектори економіки чистої енергії сприяють зростанню ВВП з року в рік, допомагає показати напрямок руху (рис. 3.2 та 3.3). У Європейському Союзі чиста енергія забезпечила майже одну третину зростання ВВП у 2023 році [4].

Джерело: *International Energy Agency*

Рис. 3.2. Інвестиції у технології чистої енергії у % зростання ВВП, 2023 рік [4]

Джерело: International Energy Agency

Рис. 3.3. Частка інвестицій у обрані технології чистої енергії, 2023 рік [4]

Модернізація енергетичних і промислових систем для стимулювання енергетичних переходів вимагає дуже великих інвестицій і перетворення величезних ринків. Це також приносить багато значних переваг, окрім пом'якшення зміни клімату та зменшення забруднення повітря, у вигляді створення нових робочих місць.

У 2023 році чиста енергетика внесла в економіку Китаю рекордні 11,4 трлн юанів (1,6 трлн дол. США), що стало причиною зростання інвестицій і більшої частки економічного зростання [5].

Відмічається величезний сплеск інвестицій у китайську чисту енергетику, зокрема, так звані **«нові три»** галузі **сонячної енергії**:

- 1) електроенергія,
- 2) електромобілі
- 3) акумулятори.

Сонячна енергетика, а також виробничі потужності для сонячних панелей, електромобілів і акумуляторів, були основним напрямком інвестицій Китаю в чисту енергію в 2023 році.

На Китай припадає понад 80% світового експорту сонячних елементів, більше 50% літій-іонних акумуляторів і більше 20% електромобілів [6]. Але геополітична напруженість вносить невизначеність у майбутнє глобального виробництва «нової трійки». Торговельні обмеження, накладені на Китай його основними торговими партнерами, зокрема США та Європою, можуть вплинути на його лідируючі позиції.

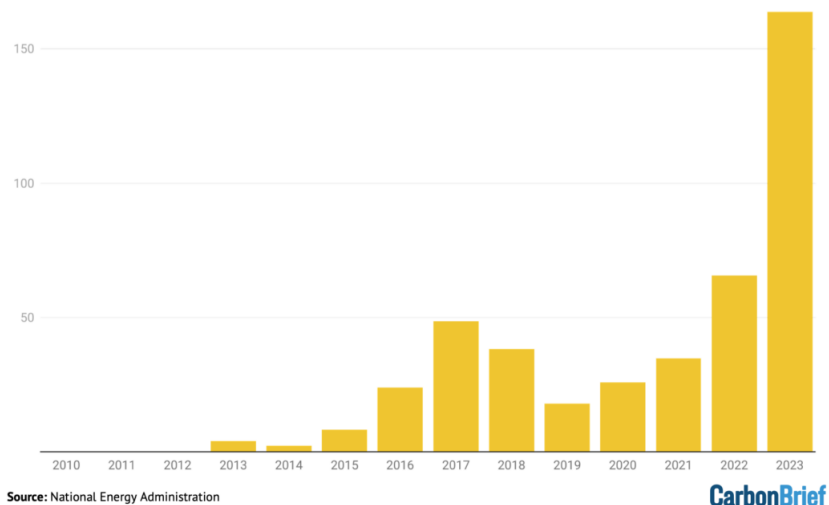

Рис. 3.4. Сонячна потужність, встановлена в Китаї, гігават [7]

Концепція «нової трійки» – або сінь сань ян – безпосередньо говорить про **«стару трійку»** Китаю, яка колись була опорою його експорту: *одяг, побутова техніка та меблі.*

Згідно з даними, зібраними Natixis, французьким корпоративним та інвестиційним банком, минулого року Китай став майже монополістом у світовому експорті сонячних елементів, на частку якого припадає 83,8% від загального обсягу [6].

Виробництво сонячних батарей на заводі в Хефей, провінція Аньхой, жовтень 2023 року. (Зображення: Alamy)

На думку деяких експертів, зростання «нової трійки» значною мірою завдячує державним субсидіям для виробників, виробників електроенергії та споживачів.

Європейські компанії обирають виробництво **гібридних автомобілів**, тоді як Китай зосередився на виробництві **електромобілів**.

Алісія Гарсія Ерреро, бельгійський аналітичний центр Bruege

Ще на кінець 2010-х років у ЄС було близько 60% світового виробництва сонячних панелей [6].

Сонячна ферма будується в Саксонії, Німеччина, з використанням 1,1 мільйона сонячних модулів, імпортованих з Китаю (Зображення: Jan Woitas / Alamy)

Щоб стимулювати виробництво, європейські країни, особливо Німеччина та Іспанія, активно субсидували використання сонячної енергії окремими людьми. Але через фінансову кризу європейські країни скасували субсидії на сонячну енергію. Приблизно в той же час Китай почав нарощувати свою сонячну енергетику.

Більшість експертів вважають, що Китай збереже свою перевагу в «нових трьох» секторах в осяжному майбутньому. Але багато хто також підкреслює невизначеність, спричинену геополітичними відносинами.

Те, де **США** та **Європа** можуть наздогнати – це дослідження та **розробка нових технологій**.

Алекс Ванг, Лос-Анджелеська школа права Каліфорнійського університету

Крім того, за перші 11 місяців 2023 року в Китаї було встановлено 41 ГВт **вітрових електростанцій**, що на 84% більше, ніж у минулому році.

Китай також стрімко нарощує потужності для **зберігання електроенергії**. Це потенційно може значно зменшити залежність Китаю від електростанцій, що працюють на вугіллі та газі, щоб задовольнити піки попиту на електроенергію.

Інвестиції в електролізери для виробництва **«зеленого» водню** зросли майже вдвічі порівняно з минулим роком у 2023 році, досягнувши приблизно 90 мільярдів юанів [7].

Також у 2023 році в Китаї було схвалено 10 атомних енергоблоків. Зараз у Китаї працює або **будується 77 атомних енергоблоків**. Це значення є другим за величиною у світі.

Енергетичний перехід вплине на всі складові економіки. Для переходу на чисту, надійну та доступну енергію знадобляться міжнародні коаліції, щоб знайти рішення в кожному секторі та посилити розгортання чистої енергії і залучити до них громади.

Глобальні витрати на відновлювані джерела енергії, ядерну енергетику, енергоефективність і паливо з низьким рівнем викидів, як-от водень, мають перевищити 2 трильйони доларів у 2024 році,

що вдвічі перевищує 1 трильйон доларів, витрачених на викопне паливо, згідно з щорічним оглядом світових витрат на енергетику Міжнародного енергетичного агентства [8].

Інвестиції в чисту енергію встановлюють нові рекорди навіть у складних економічних умовах, підкреслюючи імпульс **нової глобальної енергетичної економіки**. На **кожен долар**, який сьогодні йде на викопне паливо, майже **два долари** інвестуються в чисту енергію.

Виконавчий директор МЕА Фатіх Бірол.

Також треба додати, що **зелений водень, вироблений з відновлюваних джерел енергії**, розглядається як одне з перспективних рішень для досягнення цілей декарбонізації. Воднева енергетика є альтернативою викопному паливу, яка може стати більш чистим способом живлення нашого світу.

Тим не менш, основною перешкодою, яка заважає водню істотно сприяти декарбонізації, є **інвестиційна вартість**. Досягнення шляху до нульового викиду вимагатиме додаткових прямих інвестицій у водень у розмірі 460 мільярдів доларів до 2030 року. Цей інвестиційний дефіцит поділяється на три категорії [9]:

1) **виробництво**. Виробництво чистого водню потребує ще приблизно 150 мільярдів доларів інвестицій до 2030 року.

2) **передача, розподіл і зберігання**. Інвестиції тут мають вирішальне значення для забезпечення доступу до конкурентоспроможних джерел водню. Це може включати розвиток інфраструктури заправок транспортних засобів або будівництво трубопроводів для постачання до промислових підприємств. Дефіцит інвестицій тут наразі становить понад 165 мільярдів доларів.

3) **програми кінцевого використання**. Задоволення прогнозованого попиту в різних сферах кінцевого використання водню, включаючи виробництво сталі та транспортування, вимагатиме додаткових інвестицій у розмірі 145 мільярдів доларів.

Для того, щоб водень міг сприяти енергетичному переходу, розширення протягом наступного десятиліття має вирішальне значення.

Зелений водень, який виробляється за допомогою **відновлюваних джерел**, таких як сонце та вітер, має значні перспективи щодо задоволення майбутніх потреб світу в енергії. Однак економіка «зеленого» водню сьогодні є складною, головним чином через те, що базові витрати та доступність відновлюваних джерел енергії значно відрізняються.

3.2. Воднева економіка в новій геоekonomічній ері

Постійне зростання світового населення та економіки в поєднанні зі швидкою урбанізацією призвели до швидкого збільшення попиту на енергію. Класична тенденція постачання енергії залежить від вуглеводневих (викопного палива) енергетичних ресурсів, які виснажені та обмежені географічним розподілом і легкістю видобутку.

Те, як ми використовуємо викопне паливо як основне джерело енергії з часів промислової революції, призвело до значного збільшення рівнів CO₂ та інших парникових газів у нашій атмосфері, що є основною причиною глобального потепління. Таким чином, декарбонізація енергопостачання шляхом використання альтернативної чистої, сталої та відновлюваної енергії має важливе значення для майбутньої енергетичної стабільності та глобальної безпеки

Вчені вважають, що **воднева енергія** може бути чистішим і ефективнішим способом жити наш світ. Водень є природним газом, і це найпоширеніша речовина у Всесвіті. **Чистий водень** – це водень, який виробляється з дуже низькими або нульовими викидами вуглецю (**зелений водень**).

При використанні разом з іншими технологіями, такими як відновлювані джерела енергії та біопаливо, водень має потенціал для **декарбонізації** цілої низки галузей промисловості, включаючи деякі з найгірших викидів парникових газів. Згідно з аналізом

McKinsey, до 2050 року водень може сприяти більш ніж 20% щорічного скорочення глобальних викидів [9].

Станом на травень 2023 року в усьому світі було оголошено про понад 1000 великомасштабних водневих проєктів на суму 320 мільярдів доларів прямих інвестицій [10].

Але існують і певні проблеми, що заважають широкому впровадженню водневої енергетики.

Ланцюг вартості водню є складним і капіталомістким.

Більше того, багато галузевих сегментів ще не розвиваються такими ж темпами.

Воднева енергетика справді створює викиди, але їх кількість значно менша, і їх легше контролювати, ніж інші методи виробництва енергії. Наприклад, зелений водень можна виробляти з 100-відсоткової сонячної та вітрової енергії в багатих на відновлювані джерела енергії регіонах і доставляти на будь-яку заправну станцію.

Тим не менш, основною перешкодою, яка заважає водню істотно сприяти декарбонізації, є **висока інвестиційна вартість**. Досягнення шляху до нульового викиду вимагатиме додаткових прямих інвестицій у водень у розмірі 460 мільярдів доларів до 2030 року.

Цей інвестиційний дефіцит і створює **ланцюг вартості водню**:

– **виробництво**. Виробництво чистого водню потребує ще приблизно 150 мільярдів доларів інвестицій до 2030 року;

– **передача, розподіл і зберігання**. Інвестиції тут мають вирішальне значення для забезпечення доступу до конкурентоспроможних джерел водню. Це може включати розвиток інфраструктури заправки транспортних засобів або будівництво трубопроводів для постачання промислових підприємств. Дефіцит інвестицій тут наразі перевищує 165 мільярдів доларів.

– **програми кінцевого використання**. Задоволення прогнозованого попиту в різних сферах кінцевого використання водню, включаючи виробництво сталі та транспортування, вимагатиме додаткових інвестицій у розмірі 145 мільярдів доларів.

На рисунку 3.5 представлено водневий квадрат. Водневий квадрат – це концептуальна основа, яка ілюструє різні етапи ланцюга створення вартості водню від виробництва до кінцевого використання. Чотири сторони водневого квадрата представляють виробництво, зберігання, використання та безпеку водню. Метою водневого квадрата є забезпечення рівноваги цих чотирьох сторін для створення стійкої та ефективної водневої економіки [11].

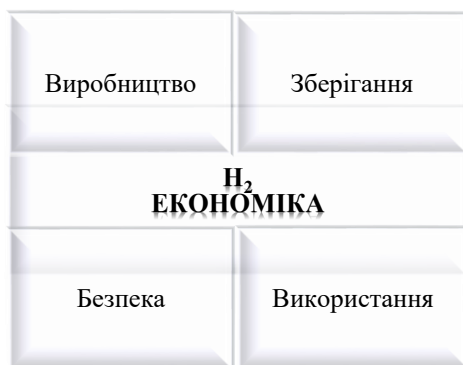

Рис. 3.5. Класичний водневий квадрат [11, 12]

Зазначена чотирьох векторна система має значний вплив на ціноутворення готового продукту – водню. За різними методами виробництва водню, відповідно буде і різна ціна, при цьому за різними методами зберігання та безпечного використання, так само буде сформована різна ціна готового продукту.

У методології ціноутворення використовують достатню кількість методів, але головних принципів два – ринковий і виробничий (державно-регульований). При першому підході визначальним чинником ціноутворення є кон'юнктура ринку, попит і пропозиція. При другому – в основу встановлення ціни товару закладаються виробничі витрати, насамперед матеріально-енергетичні і трудові, пов'язані з випуском товару.

Це означає, що економічно обґрунтовані ціни відбивають суспільно необхідні витрати на виробництво і реалізацію продукції (послуг), а також створюють можливість рентабельної роботи при досягненні необхідних споживачем результатів (параметри якості обслуговування). У цьому зв'язку структура ціни має дві складові: собівартість, що виражає в грошовій формі витрати на виробництво і реалізацію продукції (послуг) та обсяг прибутку.

$$Ц = C \cdot (1 + R_{\text{мін}} / 100), \quad (3.1)$$

де Ц – ціна товару / тариф на послугу, ум.од.;

C – повна собівартість, ум.од.;

R_{мін} – мінімальна рентабельність (рівень прибутку – значна варіативна частина у водневій економіці), %.

Серед особливостей створення вартості водню можна виділити:

1. Виробництво. Виробництво водню залежить від двох основних шляхів: термохімічний та електрохімічний. На відміну від інших форм відновлюваної енергії, таких як сонячна та вітрова, які не можна зберігати, водень можна виробляти та зберігати в різних формах, включаючи стиснений газ, рідкий водень (LH₂), шлам, твердий або металевий водень.

На приклад, Landtop Hydrogen (Циндао, Китай), провідний постачальник рішень для виробництва водню, оголосив 29 травня 2024 р. про запуск свого революційного модульного квадратного електролізера з нормальним тиском продуктивністю 1000 Нм³/год, що стало значним проривом у галузі. Новий електролізер призначений для задоволення зростаючого попиту на чисте та ефективно виробництво водню, особливо у відновлюваних джерелах енергії.

2. Зберігання. Водень може зберігатись у наступних видах: стиснений водень, криогенний стиснений водень, рідкий водень, твердотільні накопичувачі водню.

3. Транспортування (безпека). Транспортування може здійснюватися трубопроводами, подібно до природного газу, або ж

в спеціалізованих контейнерах високого тиску. При цьому потрібне використання вузькоспеціалізованого обладнання та транспорту.

4. Використання. Шляхів використання водню дуже багато, що й обумовлює концепцію **«водневої економіки»**. По-перше, водень може використовуватись як суміш водню та природного газу (Гітан), що сприяє зниженню еквівалента CO₂ і викидів NO_x в атмосферу. Відповідні експерименти вже проводяться як в Україні так в усьому світі в цілому.

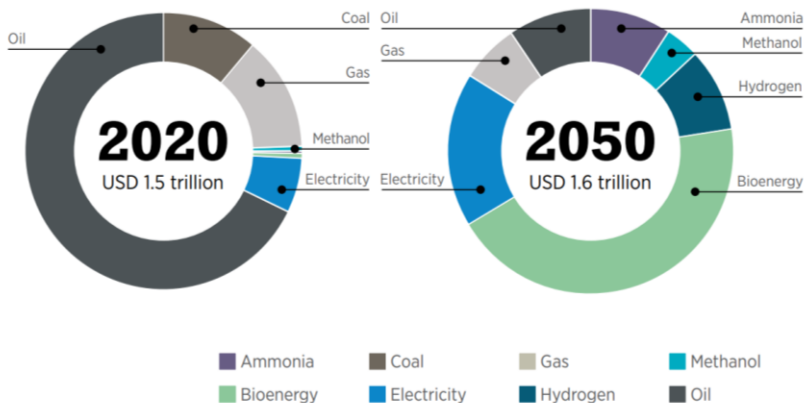
Також водень використовується в виробництві як паливо для промислових процесів, допомагаючи зменшити залежність від викопного палива (у чистому вигляді, у вигляді гітану та синтетичного газу, технології Power-to-X).

Водень традиційно використовується у виробництві як сировина для виробництва аміаку та добрив.

Достатньо потенціальною є використання водню транспортними засобами на водневих паливних елементах, що є чистою альтернативою двигунам внутрішнього згоряння.

Водень також може допомогти в секторі виробництва енергії. Коли виробництво енергії з відновлюваних джерел є високим, надлишок енергії з відновлюваних джерел може допомогти електролізу створити більше водню в екологічний спосіб.

Торгівля воднем та інвестиційні потоки породять **нові моделі взаємозалежності** та внесуть зміни у двосторонні відносини. Швидко зростаючий набір двосторонніх угод вказує на те, що вони будуть відрізнятися від енергетичних відносин, заснованих на вуглеводнях 20 століття. Понад 30 країн і регіонів вже мають **водневі стратегії**, які включають плани імпорту або експорту, що свідчить про значне зростання **транскордонної торгівлі воднем** (рис. 3.6). Країни, які традиційно не торгують енергією, встановлюють двосторонні відносини, зосереджені на технологіях і молекулах водню. Зі зміною економічних зв'язків між країнами може змінюватись і їхня політична динаміка.

Джерело: *The Hydrogen Factor 2022. IRENA*

Рис. 3.6. Зміни в динаміці торгівлі енергоносіями, 2020–2050 рр. [13]

Воднева дипломатія стає стандартною частиною економічної дипломатії в кількох країнах. Доступ до водню часто розглядається як елемент енергетичної безпеки та загальної національної стійкості, особливо для галузей, де інші рішення є неможливими або неекономічними. Деякі країни, які планують стати імпортерами, вже ведуть цілеспрямовану **водневу дипломатію**. Німеччина та Японія були першопрохідцями.

Експортери викопного палива вважають чистий водень привабливим способом диверсифікації своєї економіки. Багато нинішніх експортерів орієнтуються на чистий водень для розвитку нових експортних галузей. Вони можуть використовувати сформовану енергетичну інфраструктуру, кваліфіковану робочу силу та існуючі відносини з торгівлі енергетикою.

Хоча блакитний водень здається природним, багато країн, які виробляють викопне паливо, мають достатній потенціал відновлюваних джерел, щоб також перейти безпосередньо до зеленого водню. Дорожня карта Об'єднаних Арабських Еміратів у сфері **водневого лідерства** чітко використовує такий подвійний підхід, кілька інших держав теж досліджують цей шлях, зокрема Австралія, Оман і Саудівська Аравія.

Європа очікує, що водень відіграватиме важливу роль у значному скороченні викидів між 2030 і 2050 роками для досягнення вуглецевої нейтральності.

Саме тому Європа зосереджуватиметься головним чином на розробці зеленого водню з відновлюваних джерел енергії. Хоча вартість екологічно чистого водню залишається високою, Європа тимчасово використовує інші форми водню з низьким вмістом вуглецю, щоб декарбонізувати процеси виробництва водню з викопного палива. Загалом Європа прогнозує розгортання водню з трьома різними фазами: перша фаза з 2020 по 2024 рік, друга фаза з 2025 по 2030 рік і третя – з 2031 по 2050 рік (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Європейська стратегія розвитку водню [14]

Етап	Період	Установлена потужність електролізера (ГВт)	Виробництво зеленого водню (млн. тонн)	Промислове застосування
Етап 1	2020 – 2024 роки	6	1	Декарбонізація виробництва водню в таких галузях, як нафтопереробка, хімічне виробництво, виробництво чавуну та сталі
Етап 2	2025 - 2030 роки	40	10 (1% кінцевого споживання енергії в Європі)	Поступове впровадження воденю у нові сфери застосування/галузі, такі як транспорт, електричні системи, теплостачання будівель
Етап 3	2031 - 2050 роки	<i>Великий масштаб</i>	<i>Великий масштаб</i> (10% кінцевого споживання енергії в Європі)	Поступове впровадження водню в сектори, де важко скоротити викиди

Європейська воднева стратегія передбачає, що двома основними провідними ринками водню будуть промисловість і транспортний сектор. У довгостроковій перспективі більш широке використання водню призведе до повної декарбонізації процесу виробництва сталі в Європі. У транспортному секторі найближчим часом водень можна буде використовувати в міських автобусах, окремих ділянках залізничної мережі, де електрифікація неможлива, або у важконавантажених транспортних засобах. У довгостроковій перспективі ЄС бачить роль водню в декарбонізації авіаційної та морської промисловості. Водень можна використовувати у паливних елементах для виробництва електроенергії для двигунів літаків чи суден, або його можна використовувати для виробництва газу та синтетичного аміаку.

Список використаної літератури

1. Федулова С.О. Забезпечення балансу між цілями сталого розвитку, конкурентоспроможністю та енергетичною безпекою. European Vector of Economic Development. 2023. №2 (35). С. 113-124.
2. Clean Energy Market Monitor – March 2024. Report. International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/reports/clean-energy-market-monitor-march-2024>
3. Fatih Birol (2024) Amid all the climate gloom, let's not ignore the good news. The Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/9ea0566b-ba34-4bd6-be92-a191bad85aa5>
4. Cozzi L., Imur Gül T. Spencer Th., Levi P. (2024) Clean energy is boosting economic growth. International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/commentaries/clean-energy-is-boosting-economic-growth>
5. Lauri Myllyvirta (2024) Analysis: Clean energy was top driver of China's economic growth in 2023. Carbon Brief. URL: <https://www.carbonbrief.org/analysis-clean-energy-was-top-driver-of-chinas-economic-growth-in-2023/>

6. You Xiaoying (2023) The 'new three': How China came to lead solar cell, lithium battery and EV manufacturing. Dialogue Earth. URL: <https://dialogue.earth/en/business/new-three-china-solar-cell-lithium-battery-ev/>

7. 国家能源局发布1-11月份全国电力工业统计数据. 国家能源局京ICP备11044902号. URL: https://www.nea.gov.cn/2023-12/20/c_1310756286.htm

8. Global investment in clean energy and fossil fuels, 2015-2024. International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/global-investment-in-clean-energy-and-fossil-fuels-2015-2024>

9. Heid B., Sator A., Waardenburg M., Wilthaner M. (2022) Five charts on hydrogen's role in a net-zero future. McKinsey. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/five-charts-on-hydrogens-role-in-a-net-zero-future>

10. Hydrogen Insights 2023. Hydrogen Council, McKinsey & Company. URL: <https://hydrogencouncil.com/wp-content/uploads/2023/05/Hydrogen-Insights-2023.pdf>

11. Dawood F. Anda M. Shafiullah G.M. Hydrogen Production for Energy: An Overview. International Journal of Hydrogen Energy, 2020. 45. 3847–3869.

12. Calabrese M., Portarapillo M., Di Nardo A., Venezia V., Turco M., Luciani G., Di Benedetto A. Hydrogen Safety Challenges: A Comprehensive Review on Production, Storage, Transport, Utilization, and CFD-Based Consequence and Risk Assessment. *Energies*, 2024. 17. 1350.

13. Geopolitics of the Energy Transformation: The Hydrogen Factor. IRENA. 2022. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2022/Jan/IRENA_Geopolitics_Hydrogen_2022.pdf

14. S. T. V. V. Alicia García-Herrero, "bruegel". URL: <https://www.bruegel.org/blog-post/hydrogen-development-strategies-global-perspective>.

Тема 4. Інновації для конкурентоспроможної та кліматично нейтральної економіки в Європі

Питання, які розкривають зміст теми

4.1. Конкурентоспроможність Європи, що базується на промисловій досконалості

4.2. Перегляд дизайну енергоринку та прискорення цілей декарбонізації Європейської зеленої угоди

4.3. Взаємозв'язок між енергетичною безпекою ЄС й України

Десятиліттями конкурентоспроможність Європи базується на промисловій досконалості, що характеризується постійними інноваціями в продуктах і процесах, складними глобальними ланцюгами поставок, висококваліфікованою та стабільною робочою силою, доступною енергією та доступним капіталом із низьким і середнім ризиком.

Хоча Європа залишається амбіційною, подолання зростаючих викликів вимагає стратегічного фокусування. Щоб повністю розкрити його потенціал, увага має бути спрямована на сім ключових вимірів: інновації, енергія, капітал, ланцюги поставок, ринки праці, економія за рахунок масштабу, конкуренція та доступ до ринку. Ці сфери мають визначати конкурентоспроможність Європи в глобальному ландшафті.

Вторгнення росії в Україну не лише спричинило гуманітарну кризу, але й виявило критичні слабкі місця в продовольчій безпеці, постачанні енергії та обороні. Війна підкреслила необхідність економічної стійкості, посиливши важливість стратегічної автономії в цих секторах.

Якщо Європа не зможе встигати за іншими великими глобальними гравцями в ключових технологіях, її економічне зростання та конкурентоспроможність можуть постраждати, послаблюючи її стабільність, інклюзивність, безпеку та стратегічне

позиціонування. Такі невдачі можуть загрожувати довгостроковій стійкості всіх галузей.

Наразі ЄС бореться з трьома серйозними проблемами, які сповільнили продуктивність і економічне зростання: пандемія COVID-19, війна в Україні та енергетична криза. Розглядаючи безпосередні наслідки цих викликів, стало очевидним, що довгострокова стратегія є важливою для сприяння передбачуваному та конкурентному бізнес-середовищу в рамках європейської соціальної моделі.

Отже, Європейська Комісія зробила сміливий крок до більш екологічного та інноваційного майбутнього з нещодавно опублікованою «Довгостроковою стратегією конкурентоспроможності ЄС 2030». Стратегія містить дев'ять стратегічних драйверів [1]:

Джерело: publyon.com

4.1. Конкурентоспроможність Європи, що базується на промисловій досконалості

Незважаючи на те, що в Європі є багато високоефективних компаній, у сукупності європейські компанії поступаються таким компаніям в інших великих регіонах: вони ростуть повільніше,

отримують нижчу віддачу та менше інвестують у дослідження та розробки, ніж їхні колеги в США. Це значною мірою відображає той факт, що Європа пропустила останню технологічну революцію, відстаючи у цінності та зростанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та інших проривних інновацій.

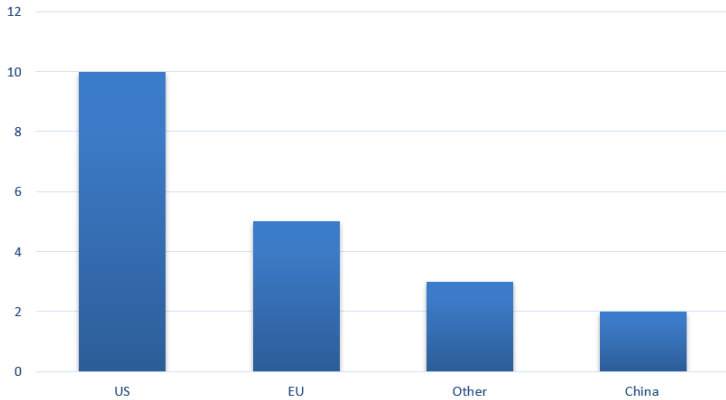
Інновації стали важливою зброєю для бізнесу та чинником зростання для країн, які прагнуть отримати конкурентну перевагу, а також сприяють економічному розвитку та збільшенню багатства. Частково цифровізація стосується адаптації нових технологій у компаніях і суспільстві в цілому. Досягнення цифровізації допомагають забезпечити кращу якість життя. **Зв'язок між цифровізацією та інноваціями** – це напрямок досліджень, який останнім часом набуває значення в літературі.

Зростання продуктивності в Європі деякий час сповільнюється. Різниця в зростанні продуктивності між двома економіками, Європи та США, здебільшого зводиться до технологічного сектора та цифровізації в цілому. Якщо виключити технологічний сектор, зростання продуктивності в ЄС за останні двадцять років було б таким же, як і в Сполучених Штатах.

Але розрив може ще більше збільшитися зі швидким розвитком і **поширенням штучного інтелекту**. Близько 70% основних моделей штучного інтелекту розробляються в **США**, і лише три американські компанії складають **65% світового ринку хмарних обчислень** (рис. 4.1) [2].

Отже, ЄС необхідно вжити ряд політичних дій, щоб розпочати усунення розриву. Яким же чином ідея конкурентоспроможності Європи, що базується на промисловій досконалості, может бути втілена в реальність?

Близько 70% основних моделей **штучного інтелекту** розробляються в **США**, і лише три американські компанії складають **65% світового ринку хмарних обчислень** [2].

Джерело: weforum.org

Рис. 4.1. ТОП-20 суперкомп'ютерів у 2023 р. [2]

Перш за все, необхідно **знизити ціну на енергоносії**. Промислові споживачі енергії в Європі наразі стикаються з серйозною конкурентною невідповідністю порівняно з США – з цінами на електроенергію, які в 2-3 рази вищі (рис. 4.2).

Така різниця в ціні зумовлена затримкою в установці нових потужностей з чистої енергії та браком природних ресурсів, що призводить до того, що **Європа є найбільшим у світі покупцем природного газу**. Така постановка речей викликана фундаментальними проблемами внутрішнього енергетичного ринку ЄС.

Наприклад, недостатньо розвинені мережі означають, що ЄС не може задовольнити попит на енергію, навіть якщо в деяких частинах Європейського Союзу є надлишки.

Високі ціни на енергоносії призводять до зниження інвестицій у Європу: минулого року близько 60% європейських компаній заявили, що ціни на енергоносії є основною перешкодою для інвестицій. Крім того, вони стоять на заваді зробити виробництво більш цифровим, оскільки **штучний інтелект є дуже енергоємним**. Міжнародне енергетичне агентство прогнозує, що споживання електроенергії центрами обробки даних подвоїться у всьому світі до 2026 року. Отже,

вища **продуктивність залежить** від побудови справжнього європейського **енергетичного ринку**.

Джерело: авторська розробка

Рис. 4.2. Фундаментальні шляхи зміцнення конкурентоспроможності Європи, що базується на промисловій досконалості

Європейські компанії витрачають на дослідження та інновації приблизно вдвічі менше, ніж їхні аналоги в США, що призводить до **інвестиційного розриву** в розмірі близько 270 мільярдів євро на рік. Крім того, жоден із десятки найбільших інноваційних кластерів світу не знаходиться в Європі.

Щоб подолати цю прогалину, ЄС має віддати пріоритет **дослідженням та інноваціям як спільній стратегічній меті**. Досягнення масштабу потребує усунення бар'єрів, що залишаються на шляху транскордонної співпраці в рамках Єдиного ринку, особливо тих, які перешкоджають цифровій експансії. Наприклад, хмарні обчислення в державному управлінні мають регулюватися єдиною нормативною базою.

Одночасно необхідна перекваліфікація робочої сили. Це передбачає **зміцнення систем освіти та навчання**, сприяння

можливостям навчання протягом усього життя та спрощення шляхів інтеграції висококваліфікованих спеціалістів з-за меж ЄС на ринок праці.

Дуже цікавим є приклад Швеції. У Швеції технологічний сектор більш ніж удвічі продуктивніший, ніж у середньому по Європейському Союзу. Вони також мають загальну економіку, яка є приблизно такою ж – вдвічі продуктивнішою, ніж у середньому по Європейському Союзу. І це показує, що сильна соціальна модель і технологічний прогрес не тільки сумісні, але й самозмцнюються, коли вони зосереджені на перенавчанні та кваліфікації [3].

Задоволення цих різноманітних інвестиційних запитів є серйозною проблемою, яка потребує **переоцінки того, як державний і приватний капітал мобілізуються в ЄС**. На відміну від Сполучених Штатів, відсутність централізованого федерального бюджету ставить Європу в не вигідне конкурентне становище. Фінансові інструменти розрізнені між Європейським Союзом та окремими державами-членами, а прийняття рішень щодо спільних ініціатив часто передбачає тривалі законодавчі процедури.

Потреби у фінансуванні для «зеленого» та цифрового переходу є величезними, і з огляду на обмежений фінансовий простір у Європі як на національному рівні, так і на рівні ЄС, їх доведеться здебільшого забезпечувати приватним сектором.

Не виключена ситуація, коли ЄС прийдеться мобілізувати приватні заощадження в величезних масштабах, набагато більших, ніж може надати банківський сектор. Основним способом залучення необхідних коштів буде **поглиблення ринків ризикованого капіталу, акцій та облігацій**.

Парадигма, яка раніше сприяла процвітанню ЄС, була побудована на припущенні геополітичної стабільності, де національна безпека мала мінімальний вплив на прийняття економічних рішень. Однак із зростанням глобальної напруженості Європа повинна переглянути свій підхід. Ця нова реальність вимагає стратегічної переоцінки її промислових можливостей, особливо в таких ключових секторах, як оборона, космос, корисні копалини та фармацевтика.

Отже, спочатку ЄС необхідна спільна **оцінка геополітичних ризиків**. Після чого необхідно розробити справжню «зовнішньоекономічну політику», яка координує угоди про преференційну торгівлю та прямі інвестиції з країнами, багатими на ресурси, накопичення запасів у вибраних критичних областях та створення промислових партнерств для **забезпечення безпеки ланцюга поставок ключових технологій**.

Економічна основа, яка колись сприяла процвітанню ЄС, спиралася на глобальну торговельну систему, яка регулюється багатосторонніми правилами. Однак ці правила стають дедалі менш обов'язковими, оскільки великі економіки часто вживають односторонніх заходів.

Порівняно зі Сполученими Штатами Європа є особливо вразливою. У її виробничому секторі зайнято в 2,5 рази більше працівників, ніж у США, і більше третини її промислового ВВП залежить від зовнішніх ринків, тоді як у США ця цифра становить приблизно одну п'яту. Крім того, Європа зараз стикається з потоком **дешевшого** та, у деяких випадках, **технологічно кращого імпорту з Китаю**.

Очікується, що до 2030 року річна виробнича **потужність Китаю** для сонячної фотоелектричної енергії **подвоїть глобальний попит**, а виробництво акумуляторних елементів принаймні відповідатиме світовому попиту. У 2019 році Китай витратив приблизно втричі більше на промислову політику, ніж Німеччина чи Франція.

У відповідь на ці виклики Європа зараз розробляє **європейську промислову політику**, спрямовану на захист своїх стратегічних цілей і забезпечення економічної стійкості для своїх громадян.

Ця промислова політика буде спрямована насамперед на підвищення продуктивності, збереження конкурентоспроможності галузей ЄС у світі та конкуренції в Європі.

Планується, що політика буде спрямована на продовження **декарбонізації економіки ЄС** таким чином, що призведе до **зниження цін на енергоносії та підвищення енергетичної безпеки**.

Також політика повинна бути спрямована на переорієнтацію економіки ЄС в менш стабільний світ, зокрема шляхом розвитку оборонно-промислового потенціалу та торговельної політики, які відповідатимуть геополітичним потребам, одночасно *зменшуючи геополітичну залежність* від країн.

Такі спільні дії можуть вимагати ще небаченого рівня співпраці та координації між державами-членами Європейського Союзу.

Єдиний ринок залишається основою економіки та суспільства ЄС. Щоб зберегти свою роль як ключового рушія європейської конкурентоспроможності, подальша інтеграція та усунення бар'єрів, особливо в секторі послуг, є надзвичайно важливими. Враховуючи сучасний геополітичний ландшафт, ЄС стоїть на вирішальному етапі, щоб успішно здійснити **зелений і цифровий перехід**, зберігаючи при цьому свою привабливість як глобального бізнес-центру.

Отже, Європа вже не перший рік працює в режимі кризи. Множинні кризи цілком можуть стати візитною карткою нашого часу.

4.2. Перегляд дизайну енергоринку та прискорення цілей декарбонізації Європейської зеленої угоди

Трансформація **глобальної економіки**, необхідна для досягнення **нульових чистих викидів до 2050 року**, буде універсальною та значною, вимагаючи середньорічних витрат на матеріальні активи в розмірі 9,2 трильйона доларів США, що на 3,5 трильйона доларів більше, ніж сьогодні. Для порівняння це збільшення еквівалентно половині світових корпоративних прибутків і одній чверті загальних податкових надходжень у 2020 році.

Сім енергетичних і землекористувальних систем, які враховують глобальні викиди і повинні бути трансформовані, щоб досягти нульових викидів, є наступними [4]:

- **енергетика,**
- **промисловість,**

- мобільність,
- будівлі,
- сільське господарство,
- лісове господарство та інше землекористування,
- а також відходи.

Система *лісове господарство та інше землекористування* також діє як природний поглинач вуглекислого газу (CO₂).

Нижче наведено системи та їхні сліди викидів [4]:

Енергія, яка складається з виробництва електроенергії та тепла: 30% викидів CO₂ і 3% викидів закису азоту (N₂O).

Промисловість, що складається з різних промислових процесів, включаючи виробництво сталі, цементу та хімічних речовин, а також видобуток і переробку нафти, газу та вугілля: 30% викидів CO₂ і 33% викидів метану, 8 відсотків викидів N₂O.

Мобільність, що складається з автомобільного, авіаційного, залізничного, морського та інших видів транспорту: 19% викидів CO₂ і 2% викидів N₂O.

Будівлі, включаючи опалення та приготування їжі: 6% викидів CO₂.

Сільське господарство, яке включає пряме використання енергії на фермі та викиди від сільськогосподарської діяльності та рибальства: 1% викидів CO₂ і 38% викидів метану та 79% викидів N₂O.

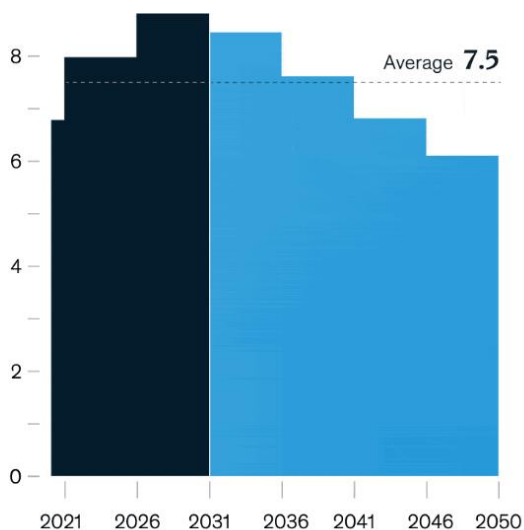
Лісове та інше землекористування, насамперед зміна ґрунтового покриву: 14% викидів CO₂ і 5% викидів метану та 5% викидів N₂O.

Відходи, що складаються з утилізації та обробки твердих відходів, спалювання та очищення стічних вод: 23% викидів CO₂ і 3% викидів N₂O.

Основні стратегії прискорення **декарбонізації** включають перехід від викопного палива до електроенергії з нульовим рівнем викидів і джерел енергії з низьким рівнем викидів, таких як **водень**, а також впровадження передових технологій для модифікації промислових і сільськогосподарських процесів, методів покращення енергоефективності та управління попитом, прийняття циркулярної економіки, застосування технологій

уловлювання вуглецю, його використання та зберігання, збільшення механізмів коротко- та довготермінового поглинання парникових газів.

Відповідно до прогнозів, заснованих на сценарії **чистих нульових викидів до 2050 року**, очікується, що глобальні інвестиції в фізичні активи, пов'язані з переходом, досягнуть приблизно 7,5% річного ВВП між 2021 і 2050 роками [4]. Найбільш значне зростання цієї частки очікується між 2026 і 2030 роками (рис. 4.3).

Джерело: Report. 2022. McKinsey & Company

Рис. 4.3. Глобальні витрати на фізичні активи для досягнення нульових чистих викидів до 2050 року, % ВВП у рік [4]

Це суттєво вплине на попит. Наприклад, виробництво автомобілів з двигуном внутрішнього згоряння в кінцевому підсумку припиниться, оскільки продаж альтернатив (наприклад, електричних транспортних засобів на

аккумуляторах і паливних елементах) зросте з 5% продажів нових автомобілів у 2020 році до майже 100% до 2050 року. **Попит на електроенергію** у 2050 році буде більш ніж **вдвічі** більшим, ніж сьогодні, а виробництво **водню та біопалива** збільшиться більш ніж у **десять разів** [4].

Перехід може призвести до **перерозподілу робочої сили**, до 2050 року буде створено близько 200 мільйонів прямих і непрямих робочих місць, а 185 мільйонів буде втрачено.

Попит на електроенергію у 2050 році буде більш ніж **вдвічі** більшим, ніж сьогодні, а виробництво **водню та біопалива** збільшиться більш ніж у **десять разів** [4].

Незважаючи на те, що за дев'ять років після знакової **Паризької угоди** було досягнуто значного прогресу, **глобальний енергетичний перехід** зараз вступає в більш складну фазу, яка характеризується зростанням витрат, зростанням технологічних перешкод і більшою складністю впровадження.

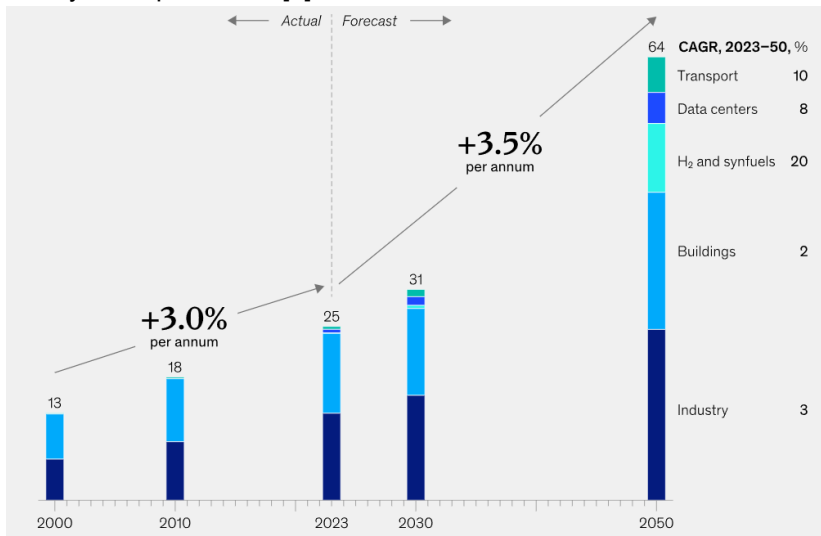
За прогнозами, між 2023 і 2050 роками **споживання електроенергії зросте майже втричі** за сценаріями прискореного переходу, а до середини століття електроенергія стане домінуючим джерелом енергії за всіма сценаріями. Цей сплеск буде зумовлений не лише традиційними секторами, такими як електрифікація будівель, а й галузями, що розвиваються, зокрема центрами обробки даних, електромобілями та виробництвом екологічно чистого водню [5].

Одним із найпомітніших **чинників майбутнього попиту** на електроенергію є **швидкий розвиток штучного інтелекту (ШІ)** і, як наслідок, бум інфраструктури центрів обробки даних. Вплив штучного інтелекту на глобальне енергоспоживання залежатиме від розвитку його застосувань і пов'язаних технологій. За даними McKinsey & Company, збільшення впровадження хмарних обчислень, криптовалюти та інновацій на основі штучного інтелекту може збільшити споживання електроенергії центрами

обробки даних до 2500–4500 терават-годин (ТВт-год) до 2050 року, що становитиме приблизно 5–9% загального попиту на електроенергію (рис. 4.4) [5].

Відповідно до сценарію Continued Momentum очікується, що **глобальне споживання зеленого водню** досягне 179 мегатонн на рік (Мт/рік) до 2050 року, порівняно з менш ніж 1 Мт/рік сьогодні та 5 Мт/рік у 2030 році. Цей сплеск попиту може сприяти до щорічного **збільшення споживання електроенергії** в галузі на 20% [5].

Прогнозується, що **на транспорті попит на електроенергію** значно зросте завдяки все більшому поширенню електромобілів. Очікується, що до 2050 року електромобілі з акумуляторними батареями становитимуть більшу частину світових продажів легкових автомобілів, порівняно з лише 13% сьогодні, що призведе до щорічного збільшення споживання електроенергії в цьому секторі на 10% [5].

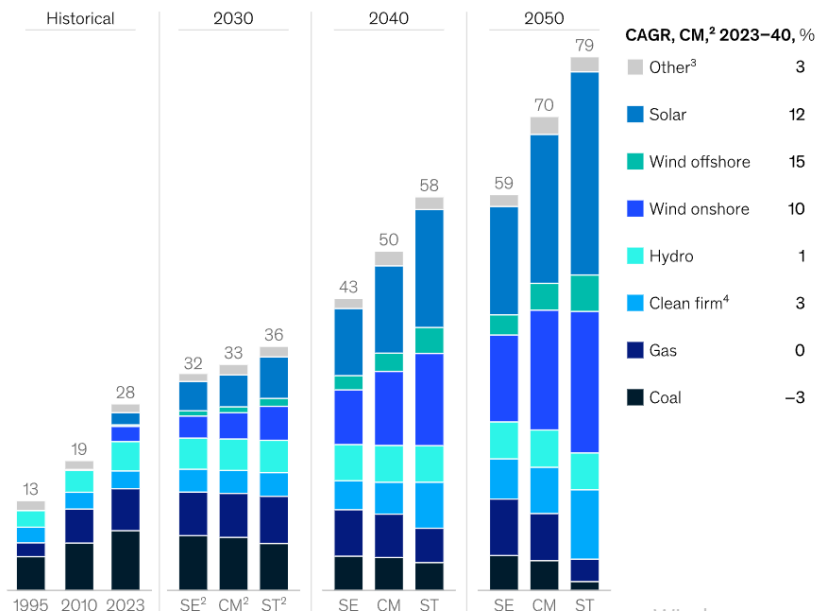

Джерело: IEA; IRENA

Рис. 4.4. Глобальне споживання електроенергії за секторами за сценарієм Continued Momentum, тис. ТВт-год [5]

Прогнозується, що **відновлювані джерела енергії** в майбутньому складатимуть **основу частину енергетичної суміші** [5].

Прогнозується, що **джерела енергії з низьким вмістом вуглецю** зростатимуть і до 2050 року, залежно від сценарію, становитимуть від 65 до 80 відсотків світового виробництва електроенергії, порівняно з 32 відсотками сьогодні (рис. 4.5) [5].

Джерело: IEA; IRENA

Рис. 4.5. Світове виробництво електроенергії, тис. ТВт-год [5]

Хоча очікується, що **попит на викопне паливо зменшиться**, воно все одно відіграватиме певну роль у задоволенні зростаючого попиту на енергію в усіх сценаріях.

Очікується, що нафта, природний газ і вугілля залишаться частиною глобальної енергетичної суміші, хоча й прогнозується,

що їхня частка зменшиться. До 2050 року на викопне паливо може припадати від 40 до 60 відсотків світового попиту на енергію, залежно від конкретного сценарію.

Воднева економіка змінить енергетичний сектор. Очікується, що водень відіграватиме вирішальну роль у **енергетичному переході**, зокрема в отриманні дедалі більшої частки відновлюваної енергії. Оскільки світ поспішає досягти цілей, визначених у Паризької угоді, водневі технології привертають значну увагу і тепер розглядаються як центральні для досягнення цих кліматичних цілей.

Source: fuelcellchina.com

для стимулювання інновацій та співпраці у секторі водневої енергетики. CHEE2025, який відбудеться в **Китайському національному конференц-центрі** в Пекіні з **26 по 28 березня 2025 року**, має на меті культивувати нову якість продуктивності, сприяти екологічному розвитку та будувати стале енергетичне майбутнє.

Спільно організований China Hydrogen Alliance, China Electricity Council, Construction Branch of CCPIT і Beijing Tiger Exhibition Co., Ltd., за підтримки багатьох центральних і місцевих державних підприємств, CHEE2025 стрімко зростає з моменту свого створення в 2021 р. Виставка демонструє весь **ланцюг**

Наприклад в Китаї створено глобальну платформу Hydrogen Energy & Fuel Cells Expo China (CHEE)

створення вартості водневої енергетики, **від виробництва та зберігання до транспортування, обробки і використання.**

Китай на даний момент є **найбільшим у світі виробником водню**, але не зеленого водню, оскільки більша частина водню, виробленого в країні, надходить із вугілля шляхом газифікації (більше 67%) [6]. Окрім використання водню у звичайних формах як сировини для переробки нафти чи виробництва аміаку, країна також встановила цілі щодо застосування водню в транспортному секторі [7].

Відповідно до 14-го п'ятирічного плану, опублікованого в 2021 році [8], водень було визначено як нову та пріоритетну галузь у Китаї, з метою збільшення частки водню, виробленого з відновлюваних джерел енергії, до 50% від загального виробництва водню до 2030 року. Це свідчить про рішучу відданість Китаю переходу на «зелений» водень, хоча на даний момент це країна, яка залежить від вугілля для виробництва водню. Плани провінцій вже включають прискорення будівництва водневих АЗС і продовження субсидування електромобілів, що працюють на **водневому паливі**.

25 серпня 2024 року на пристані Далянського морського університету відбулася церемонія спуску на воду першого в Китаї морського судна на водневих паливних елементах «Lihu Future». Це знаменує собою ще один значний крок вперед для Китаю в галузі **суден на водневих паливних елементах** [9].

Також відомо, що 29 травня 2024 р. (Циндао, Китай) Landtop Hydrogen, провідний постачальник рішень для виробництва водню, оголосив про запуск свого революційного модульного квадратного електролізера з нормальним тиском продуктивністю 1000 Нм³/год, що стало значним проривом у галузі виробництва водню [10]. Новий електролізер розроблений для задоволення зростаючого попиту на чисте та ефективне виробництво водню. Його інноваційна квадратна конструкція забезпечує численні переваги порівняно зі звичайними круглими електролізерами, зокрема:

1. Підвищена безпека: квадратна форма зменшує ризик протікання та потенційну загрозу безпеці завдяки своїй компактній формі.

2. Підвищення ефективності: оптимізований потік рідини та покращений розподіл газових бульбашок у квадратній конструкції сприяють більш ефективному виробництву водню.

3. Менша площа: компактний розмір полегшує установку та інтеграцію в різні системи.

Із зростанням інтересу до сектору **чистого водню** європейські зацікавлені сторони розробляють масштабні, екологічно стійкі водневі проекти, які зазвичай називають **«Водневими долинами»**.

Концепція «Водневої долини» охоплює весь **ланцюг створення вартості водню**, від виробництва та розподілу до зберігання та різноманітних застосувань у таких секторах, як енергетика, промисловість і транспорт. Такі проекти географічно визначені – муніципалітети, регіони, острова, або порти та промислові вузли і підкріплені політичною підтримкою та значними фінансовими інвестиціями. Як правило, такі проекти вимагають фінансування в десятки мільйонів євро.

У Європі перші «Водневі долини» з'явилися 8–10 років тому під назвою **«Водневі території»** з піонерськими проектами, такими як BIG HIT у Шотландії, eFarm у Німеччині та HyBalance у Данії. Ці перші ініціативи діяли в меншому географічному масштабі з обмеженим виробництвом і споживанням водню [11].

Сьогодні по всій Європі розробляється понад **60 Водневих долин**, деякі з яких значно розширюються. Масштабні проекти, такі як «Зелений водневий хаб» у Данії, «Зелена воднева долина Назаре» в Португалії та Баскський водневий коридор в Іспанії, спрямовані не лише на постачання водню місцевим комунальним підприємствам, а й на його експорт в інші регіони та країни.

Японія ж прагне збільшити **споживання водню в двадцять разів** до 2030 року, з приблизно 300 000 тон сьогодні до 6 мільйонів тон [12].

Подібно до Китаю, Японія використовує водень у транспортному секторі з 2000-х років. До 2030 року Японія планує мати

Джерело: Edinburgh University Press
Концепція Північно-Адріатичної водневої долини

800 000 **електромобілів на водневих паливних елементах**, що становить близько 1% усіх зареєстрованих транспортних засобів [13].

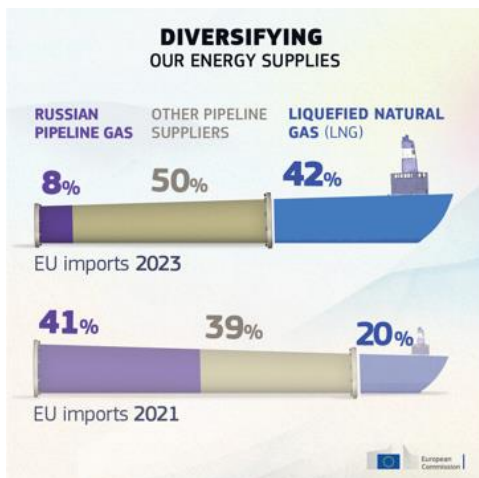
Крім того, Японія також передбачає використання водню в житловому секторі. Очікується, що до 2030 року близько 5,3 мільйона одиниць водневих паливних елементів будуть забезпечувати електроенергією та опаленням місцеві домогосподарства і енергетику.

Отже, виробництво зеленого водню з відновлюваних джерел енергії розглядається як потенційне рішення для досягнення мети скорочення викидів вуглецю в промисловості, сприяння розвитку відновлюваних джерел енергії та **забезпечення енергетичної безпеки для країн**.

4.3. Взаємозв'язок між енергетичною безпекою ЄС й України

З початку війни росії проти України посилення енергетичного суверенітету стало головним стратегічним пріоритетом для Європейського Союзу, його держав-членів та багатьох інших країн. До початку конфлікту росія була основним постачальником сирової нафти та нафтопродуктів до ЄС, а у 2021 році на Газпром припадав 41% імпорту газу в ЄС [14].

У відповідь на вторгнення ЄС та його країни-члени активно зменшили свою залежність від російських енергоресурсів шляхом диверсифікації постачальників. У 2023 року частка Газпрому в імпорті газу в ЄС знизилась лише до 8% [14, 15]. Такий зсув був досягнутий насамперед завдяки збільшенню

імпорту зрідженого природного газу (ЗПГ) зі Сполучених Штатів, які постачали 46% ЗПГ в ЄС у 2023 року, поряд із постійним імпортом трубопровідного газу з Норвегії (зростання до 49% з 30% у 2021 році), Північної Африки (19%) та Азербайджану (7%) [14].

Сполучені Штати стають все більш значущим постачальником газу до Європейського Союзу. Очікується, що в найближчі роки глобальне виробництво ЗПГ і потужності зі скраплення збільшаться, що зменшить тиск на світові ринки газу. Це зменшить тиск на світові ринки газу та призведе, разом із історично високим рівнем запасів газу та низьким попитом, до зниження цін на європейських ринках.

У 2023 році найбільшими світовими експортерами **ЗПГ** були **США, Австралія та Катар**. Розширення інфраструктури зрідження, зокрема в США та Австралії, має намір ще більше збільшити глобальні пропозиції ЗПГ у найближчому майбутньому [14, 15].

У той же час ЄС залишається відданим зміцненню енергетичної стійкості своїх сусідніх країн, особливо України та Молдови. Стабільність енергетичних систем цих країн вважається життєво важливою для європейської безпеки. У рамках своєї зовнішньої енергетичної політики Європейська комісія надала пріоритет довгостроковим міжнародним партнерствам для

підтримки України та інших країн, які постраждали від російської агресії.

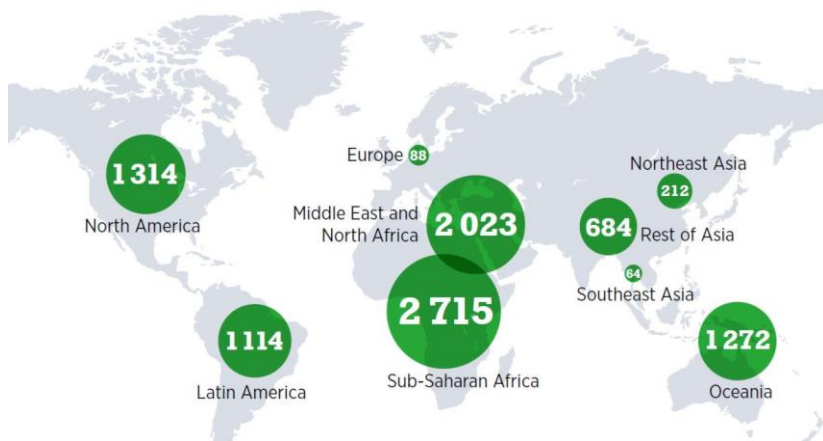
Усе це відображає виклики для глобального енергетичного ландшафту і трансформації енергетичного сектора. У найближчі роки та десятиліття з'являться нові можливості для виробництва енергії разом із **змінами в структурі торгівлі** та транспортних потребах. У той час як обмін традиційними енергоресурсами поступово скорочуватиметься, нові товари, такі як водень і аміак, виходитимуть на міжнародні ринки, а попит на технології з низьким рівнем викидів зросте. Для сприяння стабільному та взаємовигідному партнерству в рамках правил, розробка нових стандартів і механізмів управління буде важливою.

Щоб досягти зазначеного, ЄС в «Спільному повідомленні до європейського парламенту, ради, європейського економічного та соціального комітету та комітету регіонів» від 2022 року зазначив, що **зовнішня енергетична політика ЄС** буде спрямована на [16]:

- посилення своєї енергетичної безпеки, стійкості і відкриту стратегічну автономію шляхом диверсифікації енергопостачання ЄС і підвищення енергозбереження та ефективності;
- прискорення глобального переходу до зеленої та справедливої енергії для забезпечення сталої, безпечної і доступної енергії для ЄС та світу;
- **підтримку України та інших країн**, які прямо чи опосередковано постраждали від **російської агресії**;
- розбудову довгострокового міжнародного партнерства та просування чистої енергетики ЄС у всьому світі.

Також ЄС в своєму документі визначає і технічний потенціал для виробництва зеленого водню за ціною нижче 1,5 дол. США/кг до 2050 року (рис. 4.6).

План **REPowerEU** передбачає, що додаткові 15 мільйонів тон (мт) відновлюваного водню – на додаток до 5,6 мт, уже запланованих у рамках ініціативи **Fit for 55** – можуть замінити приблизно 27 млрд кубометрів імпортованого російського газу до 2030 року, включаючи 10 мт імпортованого водню [16].

Джерело: Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії (IRENA)

Рис. 4.6. Технічний потенціал для виробництва зеленого водню за ціною нижче 1,5 дол. США/кг до 2050 року [16]

Потужності з виробництва відновлюваного водню розподілені у всьому світі набагато більш рівномірно, ніж традиційні запаси нафти та газу, враховуючи широкую доступність вітрових і сонячних ресурсів. Однак ринок водню все ще перебуває в зародковому стані і потребує значного глобального розширення виробництва відновлюваної енергії та **достатніх водних ресурсів** для ефективного масштабування.

Щоб підтримати імпорт 10 мільйонів тонн водню в ЄС, Європейська комісія планує встановити **стратегічні партнерства** з надійними країнами-партнерами, забезпечуючи відкриті та справедливі умови торгівлі та інвестицій. ЄС передбачає **три основні коридори** для **імпорту водню**: з регіону Північного моря (включаючи *Норвегію* та *Велику Британію*), *Південного Середземномор'я* та, коли дозволять умови, *України*.

Для розбудови **глобального ринку водню** Європа визначає наступні ключові дії [16]:

- завершити водневі партнерства, зокрема в країнах-сусідах ЄС та в Африці, щоб сприяти імпорту 10 мільйонів тонн водню до 2030 року та розвитку місцевих ринків водню;
- підписати Меморандум про співпрацю у сфері водню з Японією;
- просувати глобальний прозорий ринок водню, заснований на правилах, на основі досвіду ЄС;
- започаткувати перші центри торгівлі відновлюваним воднем у Європі та встановити його як орієнтир для транзакцій водню в Євро;
- встановити **Стратегічне партнерство з Україною** щодо відновлюваних газів;
- створити Глобальний Європейський водневий фонд.

Маємо критичний час для **глобальної енергетичної політики**. Зміна клімату, геополітичні зміни, технологічний розвиток і зростання світового попиту на енергію створюють складне середовище, яке швидко змінюється, і вимагає адаптації наших енергетичних систем і відносин.

Енергетика має стати однією з ключових сфер співпраці для **зміцнення суверенітету України**, а отже, і протистояння агресивним, дестабілізуючим діям росії. Хоча ЄС і досі надає значну фінансову допомогу Україні, як безпосередньо, так і у співпраці з європейськими фінансовими установами, масштаб потреб в Україні вимагає подальших зусиль у цій сфері. **Інвестиції** безпосередньо ЄС або компаній з країн ЄС в **енергетичний сектор України**, водневий коридор чи газову інфраструктуру України можуть **зміцнити енергетичний суверенітет ЄС**, забезпечивши безпечне постачання чистої електроенергії чи газу, які все ще будуть потрібні країнам ЄС принаймні протягом наступного десятиліття.

З цією метою ЄС прагне використовувати та надавати організаційну та експертну підтримку через нещодавно створені

інструменти, такі як **AidEnergy** – електронна платформа, створена в березні 2023 року, за допомогою якої ЄБРР у партнерстві з іншими донорами та міжнародними фінансовими установами та Міненерго України створили централізований перелік потреб енергетики. Платформа призначена не лише для визначення поточних потреб українського енергетичного сектору, а й для більш довгострокових потреб. Враховуючи довгострокові інвестиційні потреби енергетичного сектору України, ЄС може також надати підтримку через фінансові гарантії для найбільш стратегічних проектів.

Список використаної літератури

1. EU's competitiveness strategy: from crisis management to long-term vision (2023) Publyon. URL: https://publyon.com/eus-competitiveness-strategy-from-crisis-management-to-long-term-vision/?switch_language=en

2. Dušek M., Gislén M. (2023) How to increase Europe's competitiveness in the new global economy. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/11/how-to-increase-europe-s-competitiveness-in-the-new-global-economy/>

3. Greenacre M. (2024) Make EU research and innovation a "collective priority", Draghi says. Science Business Publishing Ltd. URL: <https://sciencebusiness.net/news/fp10/make-eu-research-and-innovation-collective-priority-draghi-says>

4. The net-zero transition: What it would cost, what it could bring. Report. 2022. McKinsey & Company. 224 p.

5. Global Energy Perspective 2024. Report. McKinsey & Company. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/energy-and-materials/our-insights/global-energy-perspective>

6. IEA. Opportunities for Hydrogen Production with CCUS in China. 2022

7. ISPI. 2021. URL: <https://www.ispionline.it/en/publication/chinas-emerging-hydrogen-strategy-30431>.

8. The 14th Five-Year Plan of the People's Republic of China – Fostering High-Quality Development, 2021.

9. China's First Hydrogen Fuel Cell Maritime Vessel “Lihu Future” Successfully Launched (2024) Tuozhi (Beijing) Information Technology Co., Ltd. URL: https://www.fuelcellchina.com/Industry_information_details/1829892450290778112.html

10. Landtop Hydrogen Unveils Groundbreaking 1000Nm³/h Modular Normal Pressure Square Electrolyzer (2024) Tuozhi (Beijing) Information Technology Co., Ltd. URL: https://www.fuelcellchina.com/Industry_information_details/1796004806276591616.html

11. Cross-border Hydrogen Valleys – A step towards a hydrogen economy (2023) Edinburgh University Press. URL: <https://eupublishingblog.com/2023/10/30/hydrogen-valleys/>

12. Summary of Japan's Hydrogen Strategy. URL: https://www.env.go.jp/seisaku/list/ondanka_saisei/lowcarbon-h2-sc/PDF/Summary_of_Japan's_Hydrogen_Strategy.pdf.

13. Ceicdata (2021) URL: <https://www.ceicdata.com/de/indicator/japan/number-of-registered-vehicles>

14. Liquefied natural gas (2024) European Commission. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/carbon-management-and-fossil-fuels/liquefied-natural-gas_en

15. Where does the EU's gas come from? (2024) Members of the European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/>

16. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS EU external energy engagement in a changing world. Document 52022JC0023 (2022) EUROPA EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2022%3A23%3AFIN&qid=1653033264976>

ПРИВАТНИЙ КАПІТАЛ ТА ДЕРЖАВНІ ІНВЕСТИЦІЇ

Тема 5. Приватне європейське інвестування та шляхи його активізації

Питання, які розкривають зміст теми

5.1. Обсяги, структура та ефективність європейських приватних внутрішніх інвестицій

5.2. Прямі іноземні інвестиції у ЄС: географічна та галузева інфраструктура

5.3. Моделі міжнародної інвестиційної діяльності країн Європейського Союзу

Як уже зазначалося, європейська економіка має цілий ряд проблем з конкурентоспроможністю. В останні роки вона пережила кілька значних шоків, пов'язаних спочатку з пандемією, а потім з російською агресією проти України та значним зростанням цін на енергоносії. Виникла реальна загроза тривалої рецесії.

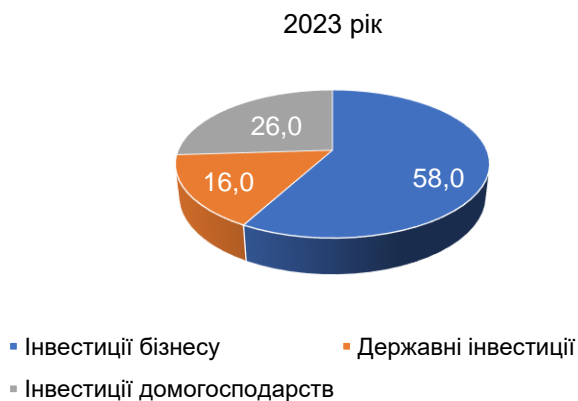
Однак, як не дивно, інвестиційна активність навіть у цей період зростала. Дослідники пояснюють це кількома причинами. По-перше, політика підтримки приватного інвестування, яка успішно реалізувалася Європейським Союзом у цей період. По-друге, активна інвестиційна діяльність самих держав по створенню інфраструктури, яка б відповідала вимогам сучасного конкурентного середовища. Тому, не дивлячись на серйозні виклики, європейська економіка продовжувала трансформуватися та набувати нових конкурентних переваг.

У цьому розділі мова піде про значення приватних та державних інвестицій у досягненні конкурентоспроможності, їх пов'язаність між собою та перспективні шляхи зростання. І

почнемо з приватних інвестицій, їх масштабів, структури та ефективності.

5.1. Обсяги, структура та ефективність європейських приватних внутрішніх інвестицій

За даними Eurostat, інституційна структура інвестицій у Європейському Союзі залишається більш-менш стабільною протягом останніх років. Найбільшу частку займають інвестиції бізнесу – 58%. Активними учасниками інвестиційного процесу є також домогосподарства – 26%. Державні ж інвестиції складають близько 16% від загального обсягу (рис.5.1). У цілому ж частка інвестицій у загальному ВВП ЄС коливається у межах 22-23,5%.

Джерело: складено за: [1]

Рис. 5.1. Інституційна структура інвестицій у ЄС

Таким чином, приватні інвестиції у ЄС становлять 84% загальної суми інвестицій. Уже це визначає їх важливість для загальноекономічної ситуації. Тому оцінюючи перспективи відновлення високого рівня конкурентоспроможності Європи слід особливу увагу звернути саме на можливості та перспективи

приватних інвестицій. Не дивно, що питання доступу до приватного капіталу та інвестицій Європейська комісія поставила на друге місце серед задач з підвищення конкурентоспроможності ЄС [2].

Щоб зрозуміти, що відбувається в останні роки з приватними інвестиціями та на які перспективи можна розраховувати, важливо зрозуміти особливості того загального середовища, що склалося в економіці ЄС нині та чого можна очікувати у перспективі.

1. Обсяги європейських корпоративних інвестицій у довготривалому періоді зростають досить швидко. Своїх найбільших розмірів вони досягли у 2020 р. (рис. 5.2). цей період вони перевищили відповідний показник 2003 р. більше ніж у півтора рази. Хоча на цьому шляху були як злети, так і падіння.

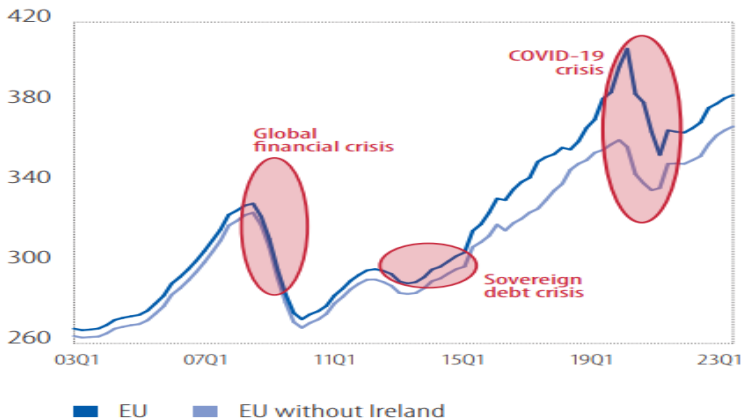

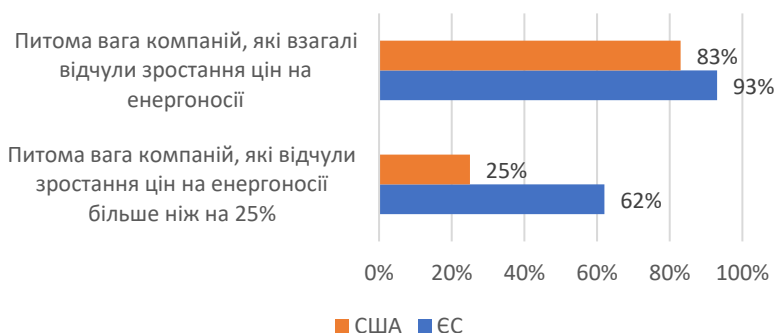
Рис. 5.2. Корпоративні інвестиції (у постійних цінах 2005 р., млрд євро) [3]

Під час світової фінансової кризи 2008-2009 рр. обсяги приватних інвестицій зменшилися до рівня початку століття. На відновлення докризового рівня знадобилося 7-8 років. Така затримка була пов'язана, зокрема, з кризою суверенного боргу, яка розгорілася у 2013-2014 рр. Значного удару по європейським приватним інвестиціям завдала криза, пов'язана з COVID-19. Падіння загального обсягу інвестицій склало близько 15%. Однак

економіка більш-менш витримала це випробування і уже з наступного року демонструвала стійке зростання.

2. Особливим випробування для європейської економіки взагалі та її інвестиційного сектору стала енергетична криза і зростання цін на енергоносії, що було спровоковано російською агресією проти України.

Слід зазначити, що зростання цін на енергоносії в Європі було більш відчутним, ніж у країнах конкурентах. Так, якщо у США 83% підприємств взагалі відчували зростання цін, то у ЄС частка таких підприємств склала 93%. Ще більш різка відмінність у частці тих, для кого вартість енергії зросла більш ніж на 25%: у Європі таких 62%, а у США лише 25% (рис.5.3). Це ускладнило позиції європейських товарів на світових ринках.

Джерело: складено за: [3]

Рис. 5.3. Вплив енергетичної кризи на підприємства ЄС та США

Відмінність динаміки цін на енергоносії у різних країнах ще раз підтверджує неоднорідність цього об'єднання, що негативно позначається на його конкурентоспроможності та ускладнює прийняття узгоджених дій. Так, у Швеції ціни на енергоносії зросли лише на 20%, тоді як в Угорщині, Румунії та Словаччині зростання становило більше 130% [3]. Це пов'язане з особливостями

структури енергетичного балансу, здатністю національних урядів адекватно реагувати на виклики, особливостями національної системи оподаткування тощо

3. Ще один виклик, що встав перед корпоративними інвесторами – це зростаюча інфляція, яка була спровокована, зокрема, зростанням цін на енергоносії. У цілому ряді європейських країн вона сягнула значень галопуючої інфляції (більше 5% річних), яка перш за все стримує інвестиційну діяльність. Але, як видно з рис. 5.2, у цих складних умовах корпоративні інвестиції продовжували зростати. Це пов'язано з рядом обставин:

- деякі підприємства підвищили ціна на свою продукцію більше, ніж зросли ціни на ресурси. Як наслідок, вони отримали більше прибутку, що і стало основне джерело нових інвестицій;

- проведенням вдалої політики державного стимулювання інвестиційної діяльності дозволило сформувати у суспільстві атмосферу довіри та впевненості у майбутнє. Тим більше, що галопуючу інфляцію вдалося приборкати та знизити її до рівня повзучої.

4. Загальне уявлення про структуру приватних інвестицій можна отримати, ознайомившись з рис. 5.4. Звичайно, це дуже приблизні дані, як деяке середнє структури інвестицій в окремих країнах (вони суттєво відрізняється від країни до країни). Однак навіть така укрупнена інформація дає підстави для висновків:

- основною сферою інвестування залишається **будівництво та нерухомість (житлова, комерційна та інфраструктурна забудову)**. Вона приваблює інвесторів тим, що приносить більш-менш стабільні доходи та страхує від великих ризиків. Тому обережні інвестори обирають цей вид інвестування. Разом з тим, слід розуміти, що це є ознакою індустриального суспільства, а не суспільства знань. І досягти серйозних конкурентних переваг, інвестуючи головним чином у нерухомість, мало ймовірно;

- другу позицію посідають інвестиції у **технології та інновації**. Сюди входять інвестиції в ІТ, стартапи, штучний інтелект, біотехнології та інші інноваційні галузі. У відсотках від

ВВП це становить 3–4%. За цим показником ЄС знаходиться на рівні США та Китаю (3% та 2,4%, відповідно), а інколи навіть випереджає їх. Однак для подолання технологічного відставання Європі необхідно інвестувати не тільки у розробку, але й у впровадження інновацій. Про це мова уже йшла у темі 1.

Рис. 5.4. Орієнтовна структура приватних інвестицій країн-членів ЄС

– звертає на себе увагу той факт, що питома вага інвестицій у **фінансові послуги** та на розвиток **промисловості і виробництва** практично співпадають. З одного боку, ЄС потрібно розвивати сектор фінансових послуг, оскільки це один із шляхів трансформації заощаджень домогосподарств у реальні інвестиції (за цим показником ЄС суттєво відстає від США). З іншого ж боку,

це свідченням процесу деіндустріалізації, який активно відбувається в Європі від початку XXI століття. Це призвело до того, що значна частина промислового виробництва європейських компаній була виведена за кордон (зокрема у країни Південно-Східної Азії). Як наслідок, зросла зовнішня залежність європейських країн. І у критичній ситуації, яка виникла у наслідок війни Росії проти України, у ЄС виникли реальні проблеми зі швидкою організацією виробництва необхідного озброєння через відсутність промислових потужностей;

– енергетична криза останніх років актуалізує інвестиції у цю сферу. Ймовірно за все, інвестиції в **енергетику**, зокрема у відновлювальні джерела, такі як вітрова та сонячна енергетика, будуть зростати завдяки зусиллям щодо декарбонізації економіки.

Разом з тим, у масштабах, структурі та ефективності приватних інвестицій є чимало проблем. Розглядаючи їх під кутом зору поліпшення конкурентоспроможності ЄС Європейська Комісія пропонує наступні заходи.

1. Не дивлячись на більш ніж тридцятирічну історію реалізації принципу «чотирьох свобод» нема підстав стверджувати, що капітал може безперешкодно рухатися з однієї країни ЄС в іншу. Ще більше 10 років тому виникла ідея створити Союз ринків капіталу (Capital Market Union, CMU), який був покликаний зняти бар'єри на шляху руху капіталу всередині ЄС та підвищити ступінь його доступності. Створення такого союзу актуалізувалося в умовах дефіциту фінансових коштів у зв'язку з російською агресією.

«Якщо ми хочемо досягти кращого фінансування оборонної промисловості, то нам, безумовно, доведеться завершити створення Союзу ринків капіталу»

Жозеп Боррель [5]

Щоб зняти зайві перепони на шляху руху капіталу у межах ЄС, Європейська комісія вважає за потрібне створити:

- більш узгоджені закони про банкрутство,
- спрощений доступ до ринків капіталу, особливо для невеликих компаній,
- глибше залучення роздрібних інвесторів до ринків капіталу,
- надійну ринкову інфраструктуру,
- легкий доступ до фінансової інформації,
- більш комплексний нагляд [2].

Є надія, що це затримає капітал всередині ЄС (якого реально не вистачає), адже сьогодні за даними Європейського центрального банку, наразі блок спостерігає чистий фінансовий відтік у розмірі 250 млрд євро на рік у решту світу, переважно у США [5].

2. Ще одна неурядова організація, створення якої планує підтримати Європейська комісія, - Банківський союз. На відміну від США, де основні кошти підприємствам надходять через фондовий ринок, у материковій Європі вирішальну роль у кредитуванні підприємств відіграють банки (вони надають до 75% кредитних коштів). Тому створення Банківського союзу буде сприяти підвищенню доступності до інвестиційних ресурсів та позитивно позначиться на конкурентоспроможності країн ЄС.

3. Одним з бар'єрів для транскордонного руху інвестицій є податкова система. Кожна країна-член ЄС має свою податкову систему. Тому великі компанії, які працюють у всіх країнах ЄС змушені готувати 27 звітів, які відповідають національним вимогам. Це збільшує їх витрати та ставить у нерівні умови порівняно з компаніями, які ведуть бізнес у інших країнах з приблизно таким же обсягом ринку. Тому у вересні 2023 р. Європейська комісія запропонувала проект директиви «Business in Europe: Framework for Income Taxation (BEFIT)» [6]. Вона передбачає наступне:

- усі члени однієї групи («група BEFIT») розраховують свою податкову базу відповідно до загального набору правил, які застосовуються до їхньої вже підготовленої фінансової звітності;

- бази оподаткування всіх членів групи об'єднані в єдину базу оподаткування;
- команда представників держав-членів («команда BEFIT») оцінює та погоджує зміст і обробку інформаційної звітності BEFIT;
- кожному члену групи, де присутня багатонаціональна група, виділяється відсоток від сукупної бази оподаткування, розрахований на основі середнього показника його оподатковуваних результатів за попередні три фінансові роки;
- після цього кожна держава-член може коригувати визначену податкову базу членів групи, які є резидентами, для цілей оподаткування на своїй території відповідно до своїх власних національних правил, і відповідним чином оподатковувати результат за своєю національною ставкою податку на прибуток підприємств [7].

На думку експертів, нові, простіші правила BEFIT можуть знизити поточні витрати бізнесу на дотримання податкового законодавства до 65% та сприяти збільшенню обсягів приватних інвестицій на внутрішньому європейському ринку [7].

Ці пропозиції набудуть обов'язкового характеру для виконання після їх одностайного схвалення у Раді Європейського Союзу.

4. Поштовх для залучення приватних інвестицій може дати й певне державне фінансування. Для визначення перспективних напрямків фінансування перш за все інноваційних стартапів була створена Європейська інноваційна рада (EIC) [8]. За даними Європейської комісії вона уже допомогла входженню на ринок 112 «кентаврів» та 12 «єдиногорів» [2].

Єдинороги — це стартапи, вартість яких перевищує **1 мільярд доларів США**. Цей термін був уперше введений у 2013 році венчурною капіталісткою Айлі Лі з Cowboy Ventures, щоб підкреслити рідкість таких компаній. Єдинороги часто є технологічними компаніями, що швидко зростають, мають інноваційні продукти або послуги та великі перспективи для подальшого зростання. В Європі такі компанії, як Spotify (Швеція), Klarna (Швеція), і Adyen (Нідерланди), є прикладами єдиногорів.

Кентаври — це компанії, чия вартість оцінюється в **100 мільйонів доларів США** або більше, але ще не досягли статусу єдиного. Кентаври є важливим індикатором позитивних зрушень в інноваційній екосистемі, оскільки вони демонструють стійке зростання і потенціал для подальшого розвитку до рівня єдиного. Цей термін відображає меншу цінову межу, порівняно з єдиногором, і використовується для виділення компаній, що вже досягли значного успіху, але ще не набули оцінки в мільярд доларів.

Звичайно, цього ще замало. Робота має бути продовженою. Європейська комісія співпрацює з Європейським інвестиційним банком та іншими партнерами для розробки таких фінансових продуктів, які могли б допомогти становленню перспективних стартапів, що буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності.

Таким чином, Європейський Союз має досить чітку та комплексну програму залучення приватних інвестицій та підвищення їх ефективності. Її успішна реалізація багато в чому буде залежати від одностайності країн-членів ЄС та координованості їх зусиль по втіленню в життя спільних рішень.

5.2. Прямі іноземні інвестиції у ЄС: географічна та галузева інфраструктура

Вирішення проблеми посилення конкурентоспроможності Європи потребує інвестицій більших, ніж їх можуть надати внутрішні інвестори. Тому одним з ключових завдань сьогодні для ЄС є розробка заходів, які б дозволили значно збільшити приплив прямих іноземних інвестицій.

Ситуація з прямими іноземними інвестиціями як у світі в цілому, так і у ЄС, зокрема, є досить динамічною. Неможливо виділити якусь фіксовану тенденцію, яка постійно буде отримувати своє підтвердження фактичними потоками капіталу. Так, згідно Третього щорічного звіту про скринінг прямих іноземних інвестицій в Союз, у 2022 р. чистий глобальний приплив ПІІ скоротився порівняно з минулим роком і склав 1,2 трлн євро, що на 14,3% менше, ніж у 2021 році, але на 34% вище рівня 2020 року [9]. Така динаміка була викликана, перш за все, дією глобальних

факторів. Після пандемічної кризи 2020 р. у 2021 р. світові інвестиційні потоки почали відновлюватися та показали значне зростання. 2022 р. характеризується новим потрясінням – енергетичною кризою, спровокованою російською агресією. Невизначеність майбутнього послужила стримуючим фактором для значної частини інвесторів.

Подібною була й динаміка прямих іноземних інвестицій у Євросоюз. За 2022 р. притік інвестицій скоротився на 140 млрд євро і виявився меншим не тільки за 2021, але й за 2020 р. Вирішальну роль у цьому зіграв процес дезінвестування у Нідерландах, який розпочався з 2018 р. і триває до цього часу. У 2023 р. прями іноземні інвестиції в Нідерланди скоротилися порівняно з 2017 р. з 6 381 млрд дол США до 5 305 млрд дол США, або більше ніж на 1 трлн дол.! [10]. Про особливу роль Нідерландів у світових фінансових потоках ми поговоримо пізніше.

Цікавою є інформація щодо географічної структури прямих іноземних інвесторів. Розглянемо її у двох аспектах: рейтинг країн-інвесторів за обсягом придбаних акцій діючих підприємств та за обсягом інвестицій у нові бізнеси (greenfields).

Безсумнівними лідерами за обсягами приданих пакетів акцій уже тривалий час є США та Велика Британія. У 2022 р. лише від цих двох країн до Європейського Союзу надійшло 57,3% інвестицій у придбання акцій (табл.5.1). Це є наслідком тривалих тісних економічних стосунків з цими країнами. Більше того, висока частка Великої Британії пояснюється її тривалим перебуванням у складі ЄС. Тому придбання нових пакетів акцій є продовженням колишньої співпраці.

До суттєвих інвесторів також слід віднести Швейцарію. Не будучи членом ЄС, Швейцарія досить тісно інтегрована у це об'єднання. Як не тільки європейський, а й світовий фінансовий центр вона має достатньо коштів для здійснення інвестування у Європейський Союз.

Ці три країни продемонстрували значне зростання обсягів інвестування у 2021 р. порівняно з 2020, та їх скорочення у 2022 р. порівняно з попереднім роком. Але якщо для США та Швейцарії

у 2022 р. інвестиції залишалися більшими, ніж у 2020 р., то для Великої Британії вони скоротилися.

Таблиця 5.1

**TOP-10 країн-прямих іноземних інвесторів у ЄС у 2022 р.
(за обсягом придбаних пакетів акцій)**

№	Країна	Частка у загальному обсязі (%)	Приріст (зменшення) обсягів придбаних акцій порівняно з попереднім роком	
			2022/2021	2021/2020
1	США	32,2	-14,2	27,9
2	Велика Британія	25,1	-17,1	8,2
3	Швейцарія	8,9	-4,2	25,2
4	OFCs*	5,4	-43,2	-12,7
5	Норвегія	4,3	-22,2	37,5
6	Канада	4,1	-41,6	15,9
7	Японія	3,2	23,9	-10,9
8	Китай	2,3	-2,4	-14,6
9	Індія	1,6	107,1	16,0
10	Австралія	1,6	-6,7	64,7
11	Інший світ	11,3	-3,8	49,6

Джерело: складено за: [9]

*Offshore financial centre

Варто особливо сказати про інвестиції з офшорних фінансових центрів (OFCs). Їх питома вага залишається досить високою (більше 5%), хоча поступово й знижується через значні скорочення в останні роки.

Основними офшорними фінансовими центрами за кількістю M&A або нових бізнесів є (в алфавітному порядку) **Бермудські острови, Британські Віргінські острови, Кайманові острови, Маєрикій і Нормандські острови Сполученого Королівства.**

Повідомлення Комісії «Вітаємо прямі іноземні інвестиції з одночасним захистом основних інтересів» – SWD(2019) 108 final – 13 березня 2019 р.

Індія просто «увірвалася» у TOP-10 інвесторів. Це єдина країна, яка два останні роки збільшувала обсяг інвестицій у

придбання європейських пакетів акцій. Навіть при загальній тенденції до скорочення інвестування у 2022 р., Індія, навпаки, збільшила свої інвестиції порівняно з попереднім роком більше ніж удвічі.

Подібна картина спостерігається і в інвестуванні у створення бізнесу «з нуля» (табл.5.2). Разом з тим, спостерігаються й певні відмінності, серед яких виділимо наступні.

Таблиця 5.2

**ТОР-10 країн-прямих іноземних інвесторів у ЄС у 2022 р.
(за інвестиціями у створення нових бізнесів)**

№	Країна	Частка у загальному обсязі (%)	Приріст (зменшення) обсягів придбаних акцій порівняно з попереднім роком	
			2022/2021	2021/2020
1	США	46,5	13,7	38,1
2	Велика Британія	19,0	-8,9	10,1
3	ОФСs*	5,6	8,5	44,3
4	Швейцарія	4,8	-15,5	-12,1
5	Китай	3,9	-34,1	-36,1
6	Японія	3,3	-11,8	-1,1
7	Норвегія	2,3	6,9	40,9
8	Канада	1,7	-2,0	17,1
9	Індія	1,3	9,1	9,1
10	Південна Африка	1,3	118,8	150
11	Інший світ	10,4	-20,3	44,2

Джерело: складено за: [9]

*Offshore financial centre

1. Інвестування у нові бізнеси є менш чутливим до зміни глобальної ситуації. Якщо для інвестицій у пакети акцій за останні два роки відношення кількості фактів скорочень інвестицій становило 9 до 11, то для інвестування у нові бізнеси є меншим і становить 7 до 13. Це свідчить про те, що інвестори більше вірять у успіх власних нових проектів ніж у розвиток існуючих.

2. Відрив США за питомою вагою інвестицій у створення нових бізнесів у ЄС є ще більш разючим. Якщо тенденція продовжиться (а два останні роки американський бізнес

збільшував інвестиції у створення нових підприємств у Європі, не дивлячись на погіршення ситуації в 2022 р. у зв'язку з енергетичною кризою), то найближчим часом половина нових створених бізнесів буде належати США.

3. Позиції Швейцарії та офшорних центрів помінялися місцями. Це пов'язане з тим, що офшори збільшували свої інвестиції протягом двох останніх років, а Швейцарія, навпаки, зменшувала.

4. Китай втрачає свої позиції як провідний інвестор у європейську економіку. Хоча у 2022 р. він займав п'яту сходинку у рейтингу, у цілому тенденція намітилася негативна. Китайські інвестиції у створення нових бізнесів скорочувалися останні два роки і у 2022 р. становили лише 42% від рівня 2020 р. Відповідь на питання, чи є це наслідком зменшення інтересу китайського бізнесу інвестувати кошти у Європу, чи можливо це результат захисту ЄС від надмірного проникнення Китаю, потребує спеціального дослідження.

5. Новим учасником групи TOP-10 стала Південна Африка, яка витіснила з рейтингу Австралію. Це стало можливим за рахунок збільшення інвестицій цієї країни у створення нових бізнесів за останні два роки в 1,8 рази.

Щоб оцінити, який потенцій вплив прямі іноземні інвестиції можуть чинити на зростання конкурентоспроможності Європейського Союзу доцільно більш детально проаналізувати їх галузеву структуру.

Лідерами з залучення іноземних інвестицій шляхом придбання пакетів акцій є інформаційні та комунікаційні технології (ICT) і виробництво. Їх частка у загальній сумі інвестицій у 2022 р. склала, відповідно, 28,0 та 24,7% (табл. 5.3). Таку ситуації слід оцінювати як позитивну. Адже, з одного боку, інвестиції у ICT сприяють підвищенню інноваційності господарства та його цифровізації, а іншого боку, інвестиції у виробництво дещо пом'якшують проблему деіндустріалізації, яка досить гостро встала перед ЄС в останні роки. Разом з тим, легко помітити, що у 2022 р. в абсолютному розмірі інвестиції у ICT скоротилися

порівняно з 2020 р. на 7,5%, а інвестиції у виробництво практично залишилися на попередньому рівні.

Таблиця 5.3

TOP-10 напрямків прямих іноземних інвестицій у ЄС у 2022 р. (за обсягом придбаних пакетів акцій)

№	Країна	Частка у загальному обсязі (%)	Приріст (зменшення) обсягів придбаних акцій порівняно з попереднім роком	
			2022/2021	2021/2020
1	Інформаційні та комунікаційні технології	28,0	-18,6	13,4
2	Виробництво	24,7	-17,9	18,6
3	PST*	8,9	-7,6	33,6
4	Фінанси, страхування	7,3	-5,8	10,2
5	Роздрібна торгівля	7,0	-15,1	-0,8
6	Електроенергетика	4,3	-10,5	8,5
7	Транспорт	3,5	24,0	40,9
8	Адміністративна підтримка	2,9	18,6	82,1
9	Будівництво	2,5	-32,3	83,1
10	Нерухомість	2,4	-34,3	83,3

Джерело: складено за: [9]

*PST = Professional, Scientific and Technical activities

Також як позитивну тенденцію слід оцінювати й зростання інвестицій у професійну, наукову та технічну діяльність (PST), що теж може позначитися на підвищенні рівня інноваційності європейської економіки. За два роки загальний обсяг цих інвестицій зріс на 23%.

Як свідчать дані табл. 5.3 лише дві сфери інвестування виявилися стійкими до зовнішніх викликів: транспорт та адміністративна підтримка - інвестиції у ці галузі зростали як у сприятливому 2021 р., та і у несприятливому 2022 р. Зокрема, у 2022 р. порівняно з 2020 р. інвестиції у транспорт зросли на 74%, а в адміністративну підтримку – на 116%.

Найбільш чутливими до зміни глобальних умов виявилися інвестиції в будівництво та нерухомість: вони практично однаковими темпами зростали у сприятливому 2021 р. та однаковими темпами скорочувалися у несприятливому 2022 р.

Дещо інша картина вимальовується при аналізі галузевої структури інвестицій у створення нового бізнесу. Якщо за показником обсягів придбаних акцій роздрібна торгівля посідала лише п'яте місце (7,0%), то за обсягами інвестування у нові підприємства вона є незаперечним лідером (29,9%) (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

TOP-10 напрямків прямих іноземних інвестицій у ЄС у 2022 р. (за інвестиціями у створення нових бізнесів)

№	Країна	Частка у загальному обсязі (%)	Приріст (зменшення) обсягів придбаних акцій порівняно з попереднім роком	
			2022/2021	2021/2020
1	Роздрібна торгівля	29,9	2,0	26,3
2	Інформаційні та комунікаційні технології	19,4	17,6	53,9
3	Фінанси, страхування	10,8	33,2	56,3
4	PST*	10,5	26,6	35,5
5	Виробництво	10,4	-13,1	4,0
6	Житло	6,5	-29,4	-11,8
7	Транспорт	5,1	-44,0	-26,2
8	Адміністративна підтримка	2,7	5,8	43,1
9	Нерухомість	1,2	-10,8	0,0
10	Електроенергетика	0,9	-33,3	50,0

Джерело: складено за: [9]

* PST = Professional, Scientific and Technical activities

Інвесторів можна зрозуміти. Адже вкладати кошти у будівництво чи нерухомість, де термін окупності може бути тривалим, досить ризиковано в умовах невизначеності. Тому вони їй віддають перевагу створенню нових підприємств у сфері

торгівлі, де термін окупності значно коротший, а тому ризики менші.

Зазначимо, галузева структура іноземних інвестицій в цілому відповідає тим завданням, які ставить Європейська Комісія щодо створення умов підвищення конкурентоспроможності на основі розширення приватних інвестицій. Так, досить висока позиція сфери фінансів та страхування (четверта та третя, відповідно) буде відповідати вирішенню завдання створення такої ринкової інфраструктури, яка б дозволила ефективно трансформувати заощадження домогосподарств у реальні інвестиції.

Важливим джерелом зростання міжнародної конкурентоспроможності у ЄС вважають стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. Якщо оцінювати прямі іноземні інвестиції саме за цим показником, то виявляється, що лівова частка інвестицій вкладається саме у МСБ. Якщо брати дані в цілому за 2022 р., то структура прямих іноземних інвестицій виглядає так: мікро-підприємства 26,5%, малі підприємства 30,0%, середні підприємства 25,4% та великі підприємства 18,1% [9]. Іншими словами, лише менше 20% прямих іноземних інвестицій спрямовується до великих підприємств.

Згідно європейської класифікації за розмірами підприємства поділяються на чотири групи:

Мікро: підприємства з кількістю зайнятих менше 10 осіб;

Малі: підприємства з кількістю зайнятих 10–49 осіб;

Середні: підприємства з кількістю зайнятих 50–249 осіб;

Великі: підприємства з кількістю зайнятих 250 і більше осіб.

Найбільша питома вага іноземних інвестицій, спрямованих у великі підприємства, припадає на електроенергетику (31,8%), що можна пояснити технологічними особливостями цієї галузі. У таких же секторах, як ICT, роздрібна торгівля та професійна, наукова і технологічна діяльність близько 70% закордонних коштів

інвестується у підприємства, з чисельністю зайнятих менше 50 осіб (міні та малі підприємства).

Таким чином, прямі іноземні інвестиції здатні підвищити продуктивність, сприяти інноваціям та підвищувати конкурентоспроможність країн Європейського Союзу. Тому державне регулювання як на рівні національних економік, так і ЄС в цілому повинне формувати відповідні умови, які б стимулювати притік іноземних інвестицій та спрямовували їх у вигідне для ЄС русло.

5.3. Моделі міжнародної інвестиційної діяльності країн Європейського Союзу

Країни Європейського Союзу не тільки залучають закордонні інвестиції, але й самі є вагомими світовими інвесторами. Однак за рівнем своєї активності та співвідношенням залучених іноземних інвестицій та вкладених за кордон, країни ЄС досить суттєво відрізняються одна від одної. Тому, у залежності від цілей, можливості та національної специфіки, країни використовують свої моделі міжнародної інвестиційної діяльності. Їх можна дослідити та класифікувати, аналізуючи **міжнародну інвестиційну позицію** країн-членів ЄС.

Міжнародна інвестиційна позиція – це статистичний звіт, що відображає вартість і структуру зовнішніх фінансових активів та зобов'язань країни на певний момент часу.

Перш за все, виділяти та класифікувати моделі міжнародної інвестиційної діяльності можна за ступенем відкритості країни. У якості показника відкритості досить часто використовують відношення закордонних активів країни (що відображається у її міжнародній інвестиційній позиції) до ВВП країни. Серед членів Європейського союзу лідируючі позиції за цим показником займають країни, як обрали **посередницьку модель міжнародної інвестиційної позиції**. До них слід віднести

Люксембург (активи МІП перевищують ВВП у 150 разів!), Кіпр (18 разів), Мальту (17 разів), Ірландію (15,5 рази) та Нідерланди (10,6 рази) [10, 11].

Вісім країн (Бельгія, Австрія, Данія, Фінляндія, Франція, Швеція, Німеччина, Угорщина) утворюють групу **високо відкритих економік**, де коефіцієнт відкритості перевищує 3. Сюди, головним чином, належать країни, у яких показник ВВП на душу населення вищий за середній по ЄС. Виключення складає лише Угорщина. Її потрапляння до цієї групи можна пояснити тим, що ця країна теж обрала посередницьку модель міжнародної інвестиційної діяльності, але поки що знаходиться на ранніх фазах її формування.

До другої групи з **відкритою економікою** (коефіцієнт відкритості від 1 до 2) теж належить вісім країн (Іспанія, Італія, Естонія, Греція, Португалія, Чехія, Латвія, Словенія). Сюди потрапили розвинені країни ЄС, які мали серйозні економічні проблеми в останнє десятиліття (Греція, Португалія, Іспанія) та ряд країн «останньої масової хвилі вступу до ЄС». І тут немає жодної країни, яка б мала ВВП на душу населення більшим, ніж середній показник по ЄС.

Третя група країн з **помірною відкритістю** (коефіцієнт відкритості близько 1 та нижче) сформувалась з країн Центральної та Південної Європи, які мають одні з найнижчих показників ВВП на душу населення (Болгарія, Литва, Хорватія, Словаччина, Польща, Румунія).

Звичайно, цей поділ є досить умовним. І загальна тенденція, яку можна помітити, аналізуючи це відношення в динаміці, свідчить про зростання ступеню відкритості. А тому можливий перехід, як правило, до груп з вищим рівнем відкритості. Наприклад, Болгарія може подолати межу помірної відкритості та перейти до групи відкритих економік уже найближчим часом.

Ще один показник, який використовується для класифікації моделей міжнародної інвестиційної діяльності, – це чиста інвестиційна позиція, **як різниця між закордонними активами міжнародної інвестиційної позиції та міжнародними зобов'язаннями**.

Якщо чиста міжнародна інвестиційна позиція має позитивне значення (закордонні активи більші за зобов'язання країни), таку країну називають **нетто-інвестором**. У випадку, коли чиста інвестиційна позиція має від'ємне значення, країна є **нетто-реципієнтом**.

Країни ЄС за цим критерієм розділилися наступним чином: 9 країн (одна третина) – країнами нетто-інвесторами, а 18 – нетто-реципієнтами. Однак кожна з цих груп не є однорідною. Тому можна провести додаткове групування за критерієм **відношення чистої міжнародної інвестиційної позиції до ВВП**. У цьому випадку доцільно виділяти наступні групи:

- гіперактивні реципієнти (< -100%);
- активні реципієнти (-60% – -100%);
- помірні реципієнти (-20% – -60%);
- збалансована позиція (-20% – +20%);
- помірні інвестори (20% – 60%);
- активні інвестори (60% – 100%);
- гіперактивні інвестори >100%.

Табл. 5.5 містить групування країн ЄС за зазначеними критеріями. Як видно, сьогодні серед країн ЄС немає гіперактивних інвесторів взагалі. Активними інвесторами є Німеччина та Нідерланди. І хоча ці країни мають приблизно однакову частку чистої міжнародної інвестиційної позиції у ВВП (71.3 та 77.6%, відповідно), вони суттєво відрізняються за моделлю міжнародного інвестування. Так, Німеччина реально використовує для формування закордонних активів внутрішні ресурси країни, а зобов'язання теж використовуються для внутрішніх потреб. Закордонні активи приблизно у три рази перевищують ВВП країни. Модель міжнародного інвестування у Нідерландах – це по суті модель інвестиційного посередництва: залучені кошти через зовнішні зобов'язання використовуються у подальшому для формування закордонних активів. Як наслідок, закордонні активи більш як у десять разів перевищують ВВП країни. Найбільш типовою такою моделлю міжнародного інвестування сформувалася у Люксембурзі. Ця країна має ВВП у

50 разів менше, ніж Німеччина, тоді як закордонні активи цих країн є співставними.

Таблиця 5.5

Групування країн ЄС у відповідності до частки чистої міжнародної інвестиційної позиції у ВВП крани [12]

<i>Гіперактивні реципієнти (< -100%)</i>	<i>Активні реципієнти (-60% – -100%)</i>	<i>Помірні реципієнти (-20% – -60%)</i>
Греція, Ірландія, Кіпр	Португалія, Словаччина, Іспанія	Хорватія, Франція, Латвія, Польща, Румунія, Угорщина
	Збалансована позиція (-20% – +20%)	
	Болгарія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Литва, Словенія, Італія	
<i>Помірні інвестори (20% – 60%)</i>	<i>Активні інвестори (60% – 100%)</i>	<i>Гіперактивні інвестори >100%</i>
Австрія, Бельгія, Данія, Люксембург, Мальта, Швеція	Німеччина, Нідерланди	

Більшість країн нетто-інвесторів належать до групи помірних інвесторів. Це, в основному країни з високим рівнем розвитку (за показником ВВП на душу населення), які є самодостатніми учасниками міжнародного інвестиційного процесу. Для них відношення закордонних активів до ВВП крани коливається у мажах 3-5. Ці країни мають достатні внутрішні ресурси для здійснення міжнародних інвестицій. Виключення складають Люксембург (про який мова уже йшла) та Мальта, які, як і Нідерланди, мають сформованими посередницькі моделі міжнародної інвестиційної діяльності.

Найчисельнішою групою у цій класифікації є група зі збалансованою чистою міжнародною інвестиційною позицією. До неї входить 7 країн ЄС. Цю групу в основному сформували країни, які приєдналися до ЄС в одну з останніх хвиль розширення. Це країни, які ведуть обережну міжнародну інвестиційну політику та утримуються від надмірних відмінностей між закордонними

активами та зарубіжними зобов'язаннями. Як і у попередній групі, тут є два виключення – Фінляндія та Італія. Фінляндія уже тривалий час має чи не одну з найбільш збалансованих міжнародних інвестиційних позицій (частка чистої МІП у ВВП коливається близько нуля). Співвідношення між закордонними активами та ВВП є традиційним для розвинених європейських країн – 3.4 у 2022 р. Тому таке позиціонування країни можна вважати не вимушеним, а цільовим, яке відповідає її свідомій політиці. Стосовно Італії необхідно звернути увагу на дві обставини. По-перше, італійська міжнародна інвестиційна політика є досить пасивною. Закордонні активи цієї країни лише в 1.8 рази більше ніж ВВП, що не характерно для розвинених країн. По-друге, Італія має один з найнижчих показників ВВП на душу населення серед країн-чистих інвесторів, що дещо обмежує її можливості в обранні моделі МІП, про що мова йшла вище.

Найцікавішим є склад групи країн-гіперактивних реципієнтів. Присутність у цій групі Греції є досить очікуваною. Адже добре відомо, що однією з причин глибокої кризи у цій країні були саме надмірні запозичення, що й найшло своє відображення у чистій міжнародній інвестиційній позиції. А от Ірландія у цій групі виявилася не очікувано. По суті, Ірландія обрала ту ж модель міжнародної інвестиційної діяльності, що й Нідерланди чи Люксембург, - посередництво. Адже її закордонні активи у 15,5 разів більші за ВВП. І за показником ВВП на душу населення Ірландія входить до 10 найрозвиненіших країн світу. З іншого ж боку, вона також входить до 10 найбільших боржників світу: її зовнішній борг у 4 рази перевищує ВВП країни [12]. Країна обрала надто ризиковану модель міжнародної інвестиційної діяльності, яка за несприятливих умов може привести до фінансового краху.

Таким чином, приватні інвестиції, як з внутрішніх джерел, так і залучені із-за кордону відіграють важливу роль у поліпшенні конкурентної позиції ЄС на світових ринках. Разом з тим, існують численні проблеми, які не дозволяють повною мірою реалізувати цей потенціал. Значну частину цих проблем можна вирішити шляхом вдалого маневрування державними інвестиціями, про що і піде мова у наступній темі.

Список використаної літератури

1. Investment share of GDP by institutional sectors. Eurostat. URL:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_11/default/table

2. Communication from the Commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the Committee of the regions (2023). Long-term competitiveness of the EU: looking beyond 2030. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/Communication_Long-term-competitiveness.pdf

3. European Investment Bank. Investment Report 2023/2024: Transforming for competitiveness. URL : https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230323_economic_investment_report_2023_2024_en.pdf

4. Global Innovation Index 2023. Innovation in the face of uncertainty. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf>

5. Прасад А. (2024). Лідери ЄС планують створити Союз ринків капіталу для фінансування оборони – FT. URL: <https://forbes.ua/news/lideri-es-mayut-namir-stvoriti-soyuz-rinkiv-kapitalu-dlya-finansuvannya-oboroni-ft-16042024-20571>

6. Proposal COM (2023) 532 for a Council Directive on Business in Europe: Framework for Income Taxation (BEFIT) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0532&%3Bqid=1700565513879>

7. Business in Europe: Framework for Income Taxation (BEFIT). URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/business-taxation/business-europe-framework-income-taxation-befit_en

8. Європейська інноваційна рада. URL: <https://horizon-europe.org.ua/uk/structure/pillars/p-3/eic/>

9. Third Annual Report on the screening of foreign direct investments into the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023SC0329>

10. External sector selected indicators. URL: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545851>

11. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

12. Zadoia A. (2024). Ukraine's international investment position: old trends and new challenges. *In* Transformation and Post-War Economic Recovery of Ukraine. Edited by Leonid Kistersky and Anatolii Zadoia. Cambridge Scholars Publishing.

Тема 6. Вплив державних інвестицій на посилення конкурентоспроможності ЄС

Питання, які розкривають зміст теми

6.1. Масштаби та основні напрямки державних інвестицій

6.2. Європейські структурні та інвестиційні фонди (ESI Funds)

6.3. Новітні європейські інвестиційні фонди

Серед ключових завдань, які Європейська комісія має намір реалізувати для підвищення конкурентоспроможності ЄС, визначальне місце відновиться збільшенню обсягів та підвищенню ефективності використання державних інвестицій [1]. Навіть у такі складні часи, як пандемія COVID-19, російська агресія проти України, держані інвестиції в Європі зростають не тільки в абсолютних показниках, але й відносно ВВП. Найчастіше серед позитивних наслідків державного інвестування називають його здатність прискорити економічне зростання, покращити інфраструктуру, розширити інновації та забезпечити соціальну стабільність. Не слід забувати про широкі можливості використовувати державні інвестиції для стимулювання приватних інвестицій та притоку приватного капіталу. Основні напрямки державних інвестицій у Європейському Союзі визначаються у відповідності до загальноєвропейських стратегій, таких як «Зелена угода» (European Green Deal), «Цифровий перехід» (Digital Transition) і механізм відновлення після пандемії COVID-19.

Завдання цієї теми полягає у аналізі масштабів та напрямків державного інвестування в країнах ЄС та оцінці його потенційного впливу на підвищення конкурентоспроможності Європейського Союзу в цілому та окремих його членів, зокрема.

6.1. Масштаби та основні напрямки державних інвестицій

Останні роки навряд чи можна вважати простими для бюджетів європейських країн. Спочатку пандемія, яка призвела до зменшення обсягів не тільки реального, але й номінального ВВП. Потім енергетична криза, спровокована війною Росії проти України. Усе це призвело до прискорення інфляційних процесів та збільшення виплат з бюджетів. З іншого ж боку, інфляція призвела до більшого наповнення бюджетів, ніж очікувалося раніше.

За цих умов та з урахуванням потреб номінальні державні інвестиції продовжували зростати навіть у найскладніші роки (табл. 6.1). Це привело до того, що в цілому дещо зросла й питома вага державних інвестицій у ВВП. У цілому по ЄС цей показник становить близько 3%.

Таблиця 6.1

Номінальні державні інвестиції та ВВП (приріст у відсотках до попереднього року)

	2019	2020	2021	2022	2023*
Державні інвестиції					
Європейський Союз	6,6	4,7	6,5	7,4	9,9
Західна та Північна Європа	6,4	3,3	3,8	7,6	6,0
Південна Європа	5,4	6,9	18,9	4,5	13,9
Центральна та Східна Європа	8,9	6,8	2,9	10,8	23,5
ВВП					
Європейський Союз	3,6	-3,9	8,7	8,7	7,2
Західна та Північна Європа	3,5	-2,4	8,2	7,6	6,1
Південна Європа	2,4	-8,5	9,5	8,8	7,6
Центральна та Східна Європа	7,1	-2,4	10,5	14,6	13,9

Джерело: розраховано за: [2]

* Перша половина 2023 р. до відповідного періоду 2022 р.

Як уже зазначалося, Європейський Союз за своїм складом не є однорідним. І це позначається на динаміці практично усіх

показників. Не є виключенням і динаміка державних інвестицій та ВВП. Найвищу динаміку демонструють країни Центральної та Східної Європи (Австрія, Чехія, Словаччина, Польща, Словенія, Угорщина, Румунія, Болгарія). Ці країни також мають найбільшу частку державних інвестицій у ВВП (майже 4%).

Дещо складнішою є динаміка реальних державних інвестицій. Практично в усіх країнах ЄС порівняно з 2020 р. вони децю знизилися. Хоча уже у 2023 р. були присутніми ознаки поліпшення ситуації.

Більш показовим може бути аналіз динаміки реальних державних інвестицій за більш тривалий період. На рис. 6.1 можна побачити динаміку реальних інвестицій починаючи з 2000 р. як по ЄС в цілому, так і по окремих групах країн.

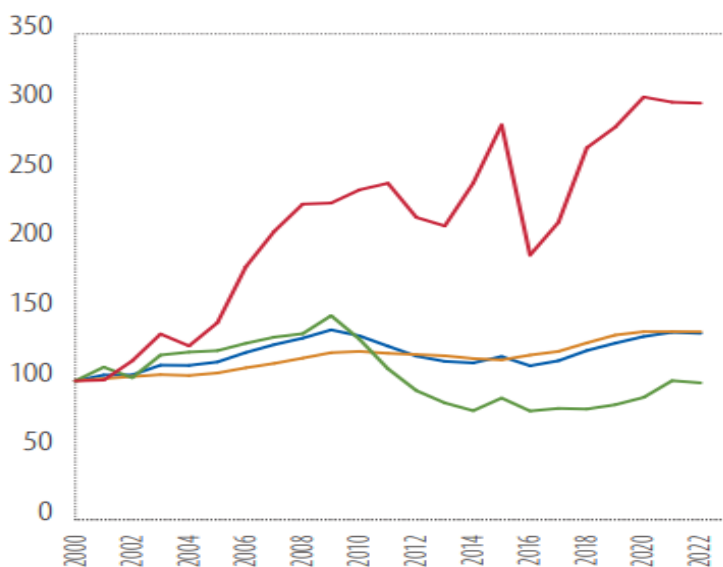

Рис.6.1. Динаміка реальних інвестицій у ЄС (2000 р. = 100) [2]

- ЄС;
- Західна та Північна Європа;
- Південна Європа;
- Центральна та Східна Європа.

Реальні державні інвестиції за усі роки XXI століття зросли приблизно на 20%. Є усі підстави вважати, що це й було однією з ключових причин погіршення ситуації з європейською конкурентоспроможністю. Такі обсяги державних інвестицій не могли повністю виконувати ті функції, які на них покладаються у сучасних умовах.

Динаміка реальних державних інвестицій країн Західної та Північної Європи практично співпадала з загальноєвропейською. А от для країн Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Мальта, Кіпр) реальні державні інвестиції зростали до кризи 2008–2009 рр. Потім спостерігалось стрімке падіння. І хоча після 2018 р. повільне зростання відновилося, однак досягти рівня 2000 р. так і не вдалося.

Особливу увагу слід звернути на країни Центральної та Східної Європи. Вони є більш чутливими до різних потрясінь, а тому у динаміці реальних державних інвестицій немає постійності: спостерігаються значні коливання. Разом з тим, є чітко виражена тенденція до загального зростання. Лише у цій групі країн реальні державні інвестиції у 2022 р. були практично у 3 рази більшими, ніж у 2000 р.

6.2. Європейські структурні та інвестиційні фонди (ESI Funds)

Центральне інвестування на рівні ЄС набуло форми створення та діяльності різноманітних фондів. Вони об'єднані загальним поняттям Європейські структурні та інвестиційні фонди (European Structural and Investment Funds, ESI Funds). Згідно звіту, опублікованому у 2022 р., за період діяльності з 2014 по 2020 рр. загальна сума інвестицій, здійснених через ці фонди, склала 731 мільярд євро, з яких 535 мільярдів євро було профінансовано ЄС, сприяючи тривалому соціально-економічному зближенню, територіальній єдності та соціалізації Європи, заохочуючи перехід на «зелені технології» та цифровізацію.

У звіті представлені досягнення ESI Funds до кінця 2021 року:

– підтримано понад 4 мільйони малих та середніх підприємств (МСП);

– 55,2 мільйона людей отримали підтримку шляхом працевлаштування, соціальної інтеграції або дій щодо навичок та освіти;

– потужність виробництва енергії була збільшена більш ніж на 3600 мегават-годин на рік завдяки відновлюваним джерелам енергії, тоді як річне споживання первинної енергії громадянськими будівлями зменшилося на 2,6 терават-годин на рік (еквівалентно кількості електроенергії, спожитої приблизно 720000 домогосподарствами в цілому за рік);

– 2,3 мільйона проектів підтримали підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору та сільських МСП, а також допомогли створити робочі місця в сільській місцевості;

– у секторі рибальства та аквакультури було збережено 44 000 робочих місць і створено понад 6 000 нових робочих місць [3].

На новий плановий період (2021–2027 рр.) до складу ESI Funds входять п'ять фондів:

– Європейський фонд регіонального розвитку;

– Європейський соціальний фонд;

– Фонд згуртованості;

– Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості;

– Європейський фонд морського та рибного господарства (рис. 6.2).

У 2013 р. було прийнято спеціальний нормативний документ ЄС (РЕГЛАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) № 1303/2013 від 17 грудня 2013 року), яким затверджені положення, що є необхідними для забезпечення дієвості ESI фондів, їх координації між собою та з іншими інструментами Союзу.

***No plan without money,
No money without plan!***

Рис. 6.2. Європейські структурні та інвестиційні фонди

Зупинимося на аналізі діяльності кожного з них детальніше.

1. Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund, ERDF)

ERDF спрямований на зменшення економічної та соціальної нерівності між регіонами ЄС. Він фінансує проекти, спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу, інновацій, досліджень, інфраструктури, а також екологічно чистих технологій.

У 2021-2027 роках ERDF має наміри інвестувати в Європу та її регіони задля досягнення:

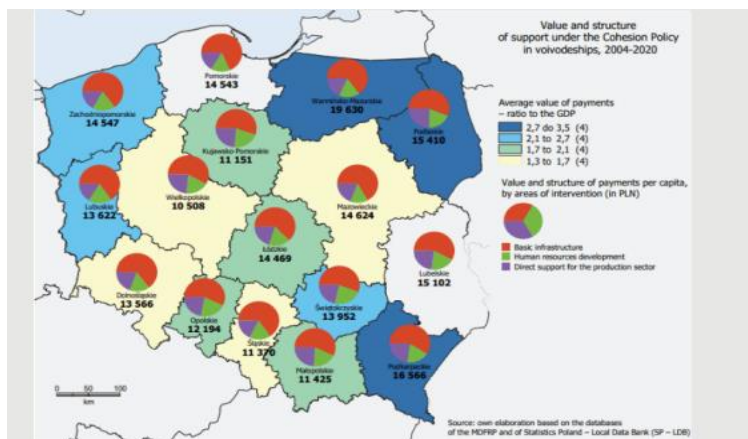
- більшої конкурентоспроможності завдяки інноваціям та підтримці малого та середнього бізнесу, а також оцифровці та цифровому зв'язку;
- більшої екологічності економіки, перш за все шляхом зменшення викидів вуглецю;
- більшої пов'язаності громадян та регіонів завдяки підвищенню мобільності;

– більшої соціальної спрямованості шляхом підтримки зайнятості, освіти, навичок, соціальної інтеграції та рівного доступу до охорони здоров'я, а також шляхом підвищення ролі культури та сталого туризму;

– наближення до громадян, підтримуючи місцевий розвиток і сталий розвиток міст у всьому ЄС [4].

Згідно політики ERDF спостерігається диференційований підхід у співвідношенні частки фінансування, яку бере на себе фонд, та тієї частки, яка фінансується з національних джерел. Так при фінансуванні проектів у менш розвинутих регіонах Фонд бере на себе 80 або 85% витрат, у перехідних регіонах – 60 або 70%, у більш розвинутих регіонах – 40 або 50%.

Одним з найбільших реципієнтів коштів з фонду є Польща. На період 2021-2027 рр. ця країна має отримати 76,5 млрд євро в рамках реалізації політики згуртованості (рис. 6.3).

У 2004-2020 рр. Польща використала всі кошти, виділені в рамках політики згуртованості (майже €170 млрд).

У 2021-2027 рр. Польща отримає €76,5 млрд з бюджету ЄС в рамках політики згуртованості (близько 60% розподіляється на національні, 40% - на регіональні програми).

Рис.6.3. Участь Польщі у програмах згуртованості [5]

Поточна програма ERDF має чотири напрямки:

- Інновації та дослідження;
- Цифровий порядок денний;
- Підтримка МСП;
- Досягнення низьковуглецевої економіки.

2. Європейський соціальний фонд (ESF)

ESF підтримує соціальні ініціативи, зокрема, підвищення зайнятості, освіту, перепідготовку працівників, зменшення рівня бідності, та розвиток людських ресурсів. ESF грає важливу роль у зміцненні соціальної інтеграції та боротьбі з безробіттям.

Цей фонд є одним з найстаріших у ЄС: він створений ще у 1960 році. ESF є основним інструментом Європейського Союзу для інвестування в людей. У 2014–2022 роках фонд допомагав державам-членам просуватися до досягнення головних цілей ЄС до 2030 року щодо зайнятості, навчання та скорочення бідності (рис. 6.4).

До 2030 року щонайменше 78% населення у віці від 20 до 64 років має бути зайнятим

Щонайменше 60% усіх дорослих мають брати участь у навчанні щороку до 2030 року

Принаймні на 15 мільйонів менше людей, яким загрожує бідність або соціальна ізоляція, до 2030 року

Рис.6.4. Соціальні цілі ЄС до 2030 р. [6]

У результаті фінансування з ESF за попередній звітний період (2014–2022 рр.) [6]:

- 7,2 млн. осіб знайшли роботу;
- 32% безробітних або неактивних людей були працевлаштовані після участі в заходах ESF;

- 10,3 мільйона людей отримали кваліфікацію за допомогою заходів, що фінансуються ESF;
- 3 мільйони людей взяли участь у освіті та навчанні, що фінансується ESF;
- майже 15 мільйонів учасників заходів із соціального залучення було профінансовано за рахунок ESF;
- 6,9 мільйона учасників були представниками незахищених верств населення;
- підтримку отримали майже 600 000 учасників, які постраждали від бездомності чи позбавлення житла.

3. Фонд згуртованості (CF)

Цей фонд був створений у 2013 р. та призначений для фінансування великих інфраструктурних проектів у менш розвинених регіонах ЄС (де валовий національний дохід на душу населення становить менше 90% середнього по ЄС). Основними напрямками є транспортна інфраструктура та охорона довкілля, особливо в галузі управління водними ресурсами та відходами.

Реципієнтами коштів фонду є 15 країн ЄС. Загальний бюджет фонду на 2021–2017 рр. складає 48,03 млрд євро [7]. Очікується, що 37% загальних фінансових асигнувань Фонду згуртованості буде спрямовано на досягнення кліматичних цілей.

Фонд згуртованості фінансує програми, за які спільно відповідають Європейська комісія і національні та регіональні органи влади держав-членів. Адміністрації держав-членів вибирають, які проекти фінансувати, і беруть на себе відповідальність за повсякденне управління.

Фонд згуртованості працює у тісному взаємозв'язку з Європейським фондом регіонального розвитку.

4. Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD)

EAFRD фінансує розвиток сільських територій, підтримуючи фермерів, сільське господарство та сільські громади. Основна мета фонду – зміцнення сталого сільського господарства, збереження природних ресурсів та підтримка конкурентоспроможності сільськогосподарського сектора.

Цей фонд був створений у 2007 р. У відповідності до нормативних документів ЄС цілями фонду є:

1. *Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства:*

- підтримка інновацій у сільському господарстві;
- поліпшення ринкової орієнтації та збільшення доданої вартості агропродукції;
- модернізація фермерських господарств, особливо малих і середніх.

2. *Сталий розвиток сільських територій:*

- створення робочих місць у сільських регіонах;
- підтримка малого бізнесу та підприємництва;
- покращення інфраструктури та послуг на сільських територіях.

3. *Охорона навколишнього середовища:*

- сприяння збереженню біорізноманіття;
- управління водними ресурсами та боротьба зі змінами клімату;
- збереження ландшафтів і традиційного сільського укладу.

Бюджет Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій (EAFRD) на період 2021-2027 років становить близько 87 мільярдів євро. Слід звернути увагу на використання принципу спільного інвестування: фонд своїми коштами доповнює фінансування національних програм країн учасників. Зокрема, зараз реалізуються програми щодо органічного сільського господарства, розвитку сільського туризму, енергетичної ефективності.

5. Європейський фонд морського та рибальського господарства (EMFF)

EMFF спрямований на підтримку сталого рибальства та аквакультури, а також на збереження морських ресурсів. Він фінансує модернізацію риболовних флотів, охорону довкілля та створення нових робочих місць у прибережних регіонах.

Основні цілі EMFF, які визначені на 2021–2027 рр. можна звести до наступних:

1. *Стійке рибальство*. З цією метою фонд підтримує розвиток екологічно чистих методів рибальства, усунення надмірного вилову риби та оновлення риболовних флотів із використанням енергозберігаючих технологій.

2. *Розвиток аквакультури*. Це передбачає, зокрема, сприяння вирощуванню риби та морепродуктів з мінімальним впливом на довкілля, а також запровадження інновацій у виробництві для забезпечення конкурентоспроможності галузі.

3. *Економічна підтримка прибережних громад*. Для цього фонд підтримує малий та середній бізнес, який пов'язаний з морськими ресурсами, створює додаткові робочі місця, розвиває інфраструктуру у рибачьких портах.

4. *Охорона морських ресурсів*. Основним тут є підтримка проектів, спрямованих на відновлення морських екосистем.

Бюджет EMFF на період 2021–2027 років складає близько 6,1 мільярда євро. Хоча порівняно з іншими фондами сума не така велика, але вона використовується на досить спеціалізовані цілі, а тому відіграє важливу роль саме у цій сфері.

6.3. Новітні європейські інвестиційні фонди

Крім Європейських структурних та інвестиційних фондів у Європейському союзі існує досить багато інших фондів, через які здійснюється як централізоване інвестування, так і заохочується приватне місцеве фінансування інвестиційних заходів. Вони створені відносно недавно та є відповідною реакцією на нові виклики. Найбільш вагомими та впливовими з них є:

1. Інвестиційний план для Європи (Європейський фонд стратегічних інвестицій, EFSI)

Інвестиційний план для Європи, також відомий як Європейський фонд стратегічних інвестицій (EFSI), був створений у 2015 році з метою *стимулювання економічного зростання та створення нових робочих місць у Європейському Союзі після фінансової кризи*. Його основна мета – мобілізувати приватні інвестиції у стратегічно важливі сектори економіки, де традиційні

джерела фінансування, як-от банки або приватні інвестори, можуть бути недостатніми.

EFSI намагається залучити приватний капітал для фінансування великих інфраструктурних проектів у таких галузях, як енергетика, транспорт, цифрові технології, інновації, освіта та охорона здоров'я. Один із ключових елементів плану – підтримка малого та середнього бізнесу, який є основою європейської економіки.

Бюджет EFSI у період з 2015 до 2020 року становив 33,5 мільярда євро, але завдяки механізму залучення приватних інвестицій було мобілізовано близько 500 мільярдів євро інвестицій.

Фонд гарантує фінансову підтримку Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) для зменшення ризиків при наданні кредитів та інвестицій у проекти, які можуть бути ризикованими для традиційних інвесторів.

Проекти, що фінансуються EFSI, реалізуються через Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський інвестиційний фонд (ЄІФ), які забезпечують гарантії та кредити для проектів, що відповідають цілям фонду.

Фонд продовжує впливати на економіку через Програму InvestEU на 2021–2027 роки, яка продовжує роботу EFSI та спрямована на збільшення інвестицій для сталого економічного розвитку.

Щоб отримати фінансування з фонду, проект має відповідати наступним вимогам:

- повинен мати високу суспільну та економічну цінність, сприяючи досягненню мети політики ЄС;
- необхідно залучити приватний капітал шляхом усунення недоліків ринку;
- має доповнювати існуючі можливості фінансування ЄІБ та ЄС;
- має бути економічно і технічно життєздатним;
- має відповідати правилам державної допомоги ЄС.

Нижче наведено кілька прикладів ключових сфер, на які націлений EFSI:

- *інфраструктура* (транспорт, енергетика, цифрові технології, екологія, міський і соціальний сектори);
- *освіта та навчання, охорона здоров'я, науково-дослідні розробки, ІКТ, інновації*;
- *відновлювані джерела енергії та енергоефективність*;
- *підтримка малого та середнього бізнесу та компаній із середньою капіталізацією* [9].

2. Фонд "Next Generation EU"

Це амбітний тимчасовий фінансовий інструмент, створений для підтримки відновлення економіки Європейського Союзу після кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Загальний бюджет NGEU становить **750 мільярдів євро**, і він спрямований на забезпечення сталого відновлення, модернізацію економік країн-членів та їхню підготовку до майбутніх викликів.

При створенні фонду були сформульовані основні цілі та напрямки його діяльності (рис. 6.5).

Рис. 6.5. Цілі та напрямки діяльності Фонду "Next Generation EU"

Фінансування здійснюється через ряд програм:

Фонд відновлення та стійкості (RRF). Це найбільша частина фінансування, яка спрямована на проекти відновлення та модернізації економік країн ЄС. Країни повинні подати національні плани з конкретними проектами, які відповідатимуть пріоритетам NGEU.

React-EU. Додаткові ресурси для структурних фондів для допомоги найбільш постраждалим від пандемії регіонам.

Інші програми включають **InvestEU, Horizon Europe, Just Transition Fund, та Rural Development.**

Близько 390 мільярдів євро надається у вигляді грантів, а інші 360 мільярдів євро – у вигляді позик для країн-членів.

Основними пріоритетами фонду є зелена трансформація, на яку виділяється щонайменше 37% коштів, та цифрова трансформація (20% фінансування має піти на розвиток цифрових технологій, інфраструктури та навичок) [10].

Країни-члени ЄС, які мають бажання отримати фінансування з фонду NGEU, повинні подати національні плани відновлення та стійкості, де мають визначити, як вони будуть використовувати кошти з фонду. Європейська комісія оцінює ці плани відповідно до встановлених критеріїв, зокрема щодо ефективності використання коштів для досягнення "зелених" і цифрових цілей, та приймає рішення про надання фінансової допомоги.

Європейська комісія щорічно надає звіти про використання коштів фонду. Зокрема, у звіті, опублікованому у вересні 2023 р. зазначається, що Фонд відновлення та стійкості (RRF), який є центральною частиною Next Generation EU, має загальний бюджет 723 мільярди євро. За два з половиною роки від моменту створення фонду загальна сума фінансування уже склала 153,4 мільярда євро (рис.6.6). Трохи більше третини цієї суми пішло на попереднє фінансування 21 країни-члена ЄС (56,5 млрд євро). Другу позицію посідає фінансування розумного, стабільного та інклюзивного зростання (25,2 млрд євро). На третьому місті – фінансування здоров'я, економічної, соціальної та інституційної стійкості.

Прикладом успішного фінансування «зелених перетворень» може бути проведена у Франції за рахунок коштів RRF енергоефективна реконструкція 20 000 соціальних будинків, а також історичного студентського житла. RRF підтримує інвестиції в центри обробки даних, щоб збільшити хмарні можливості Італії для цифрової економіки. Завдяки RRF Іспанія підтримала понад 60 великих компаній та малих і середніх підприємств у дослідженнях та інноваціях для стійкої мобільності.

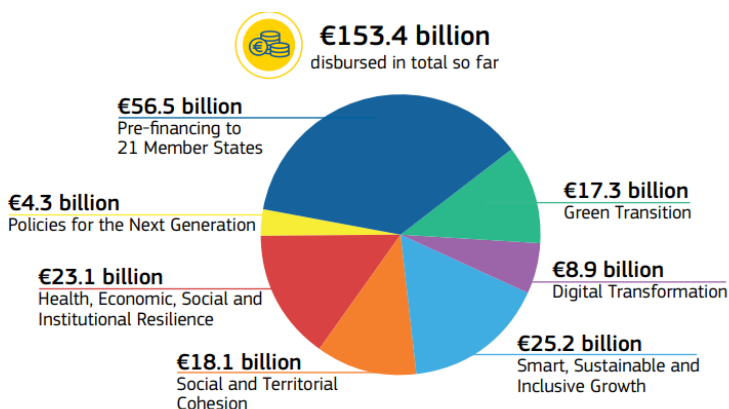

Рис.6.6. Структура інвестицій за рахунок коштів фонду відновлення та стійкості [11]

У цілому 247 млн користувачів, які отримують переваги від нових або вдосконалених публічних цифрових послуг, продуктів і процесів [11].

Таким чином, Європейський Союз має досить розгалужену систему централізованих фондів, які у поєднанні з національними ресурсами використовуються для розв'язання проблеми підвищення конкурентоспроможності та адекватної відповіді на виклики, які створюють сучасні геостратегічні реалії.

Список використаної літератури

1. Communication from the Commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the Committee of the regions (2023). Long-term competitiveness of the EU: looking beyond 2030. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/Communication_Long-term-competitiveness.pdf
2. European Investment Bank. Investment Report 2023/2024: Transforming for competitiveness. URL : https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230323_economic_investment_report_2023_2024_en.pdf
3. EU Cohesion Policy: European Structural and Investment Funds supported SMEs, employment of millions of people and clean energy production. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_389
4. European Regional Development Fund. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/erdf_en
5. Федюк В. (2024). Система планування і фінансування політики згуртованості в ЄС. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/prezentacziya-ks.pdf>
6. European Social Fund invests in quality jobs, training and social inclusion. URL: <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/news/european-social-fund-invests-quality-jobs-training-and-social-inclusion>
7. Cohesion Fund (CF). URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/cohesion-fund-cf_en#:~:text=The%20Cohesion%20Fund%20provides%20support,dedicated%20national%20or%20regional%20programmes
8. European Maritime and Fisheries Fund (EMFF). URL: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/funding/european-maritime-and-fisheries-fund-emff_en
9. The European Fund for Strategic Investments. URL: <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019->

2024/economy-works-people/european-fund-strategic-investments_en

10. NextGenerationEU. URL: https://next-generation-eu.europa.eu/index_en

11. Recovery and resilience facility - Annual report. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-09/RRF_Annual_Report_2023_v8.pdf

СТИМУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПИ

Тема 7. Основи цифрової трансформації Європи

Питання, що розкривають зміст теми

7.1. Визначення та вимірювання цифрової економіки

7.2. Етапи цифровізації в Європі

7.3. Цифровізація як рушій сталого розвитку ЄС

За останні два десятиліття цифрові технології трансформували суспільство в безпрецедентних масштабах. Вони змінили те, як ми живемо, працюємо, граємо, пересуваємося та взаємодіємо. І сьогодні саме цифрові технології мають потенціал для широкомасштабних соціальних змін та економічного розвитку. Відповідно, щоб процвітати в цифрову епоху, країнам стало вкрай важливо розуміти і враховувати економічну конструкцію, засновану на цифрових технологіях, яку також називають цифровою економікою.

Цифровізація відіграє ключову роль у стратегії Європейського Союзу на наступне десятиліття, сприяючи сталому економічному зростанню, технологічній досконалості та підвищенню рівня життя громадян.

У цьому розділі ми розглянемо ключові аспекти цифрової трансформації в ЄС, обговоримо визначення та вимірювання цифрової економіки, вивчимо етапи цифровізації в Європі, а також проаналізуємо як цифровізація сприяє досягненню стратегічних цілей сталого розвитку ЄС.

7.1. Визначення та вимірювання цифрової економіки

Термін **«цифрова економіка»** є складним і багатограним, що ускладнює його визначення, узгодження та вимірювання. Він охоплює різні точки зору, відображаючи різні аналітичні та політичні питання, які виникають у зв'язку з його впливом на суспільство. Цифрова економіка охоплює численні інституційні сектори та галузі, впливаючи як на виробництво, так і на споживання. Цей вплив поширюється на те, що виробляється, як виробляється і хто бере участь у цьому процесі. Вона діє як на матеріальному, так і на абстрактному рівнях, що ускладнює досягнення консенсусу щодо її визначення. Вимірювання цифрової економіки створює власний набір викликів. З огляду на її різноманітну природу, для того, щоб охопити весь її обсяг, потрібні численні джерела та підходи до вимірювання. Цифрові системи генерують величезні обсяги інформації, але доступ до цих даних та їх інтерпретація можуть бути складними. Ця складність вимагає ґрунтовного підходу для повного розуміння ролі та впливу цифрової економіки в сучасному світі.

Чіткого офіційного визначення цифрової економіки не існує. Європейська комісія зазначає, що цифровізація охоплює всі види бізнесу, хоча й різною мірою. Вона включає компанії, які торгують товарами та послугами онлайн, а також цифрові платформи, які з'єднують попит і пропозицію. Однак не існує єдиної універсальної характеристики для нових способів ведення бізнесу в цифровому просторі, і багато аспектів часто поєднуються в межах одного підприємства. Крім того, у дослідженні, опублікованому в травні 2018 року, Eurofound описує цифровізацію наступним чином: «У застосуванні до соціальних систем або організацій, діджиталізація в широкому сенсі означає трансформацію, спричинену широким впровадженням цифрових технологій (робототехніка, машинне навчання, датчики, віртуальна реальність і так далі). У застосуванні до конкретної інформації оцифрування означає процес перетворення її в цифрову форму, яка може бути оброблена комп'ютером (або навпаки): його можна розглядати як рушійну силу оцифрування і охоплює дії, що виконуються за

допомогою таких технологій, як сенсори, 3D-друк або доповнена і віртуальна реальність» [1].

Цифрова економіка також пов'язана з концепцією Індустрії 4.0, яка розглядається як четвертий і наступний етап цифровізації у виробничому секторі. Цей термін описує виробничі процеси, де повністю інтегровані автоматизовані системи взаємодіють між собою.

Оскільки проведення чітких меж поняття цифрової економіки є складним завданням, варто розглянути багаторівневе визначення цифрової економіки, розроблене для Робочої групи з цифрової економіки G20 (ОЕСР, 2020) та прийняте в Посібнику ЮНКТАД з підготовки статистики цифрової економіки 2020 року (Manual for the Production of Statistics on the Digital Economy 2020).

Що стосується визначення цифрової економіки за секторами, то загальноприйнятого визначення ще не існує. Однак Дорожня карта G20 пропонує початковий підхід, виділяючи три рівні (tiers) вимірювання:

- основний вимір (включає лише економічну діяльність виробників ІКТ-товарів та цифрових послуг);

- вузький вимір (охоплює основний вимір, а також економічну діяльність фірм, які значною мірою покладаються на цифрові ресурси);

- широкий вимір (включає як основний, так і вузький вимір, а також економічну діяльність фірм, яка значно розширюється завдяки використанню цифрових факторів виробництва. Ці фактори виробництва охоплюють цифрову інфраструктуру, обладнання та програмне забезпечення, а також дані та додаткові навички) (рис.7.1).

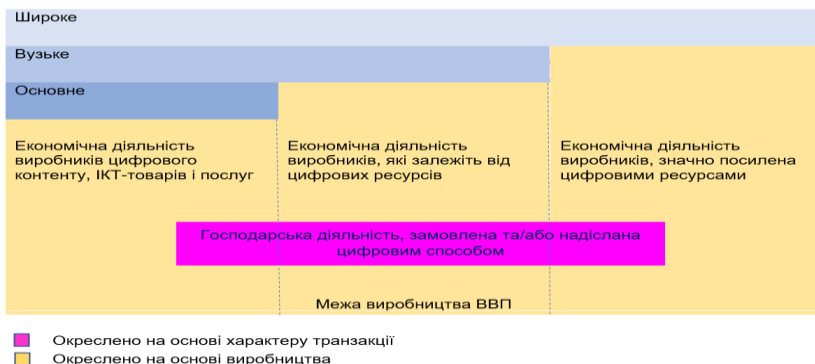

Рис. 7.1. Запропоноване визначення цифрової економіки [2]

У звичному визначенні цифрової економіки наголошується на характері продуктів (товари та послуги ІКТ, цифровий контент, послуги, що надаються цифровим способом), виробництва (ступінь залежності від «цифрових ресурсів») і транзакцій (замовлені та/або надані цифровим способом), що дає змогу досліджувати цифрову економіку через призму кожного компонента традиційної економіки (як показано на рис. 7.1).

Поняття **економіки** було фундаментальним для людського суспільства протягом століть. Традиційно воно означає процес або систему, за допомогою якої товари та послуги (**продукти**) виробляються (**виробництво**), продаються та купуються (**транзакції**) як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це визначення охоплює весь цикл економічної діяльності, від створення вартості через виробництво до обміну цією вартістю в транзакціях.

З розвитком світу еволюціонувала й економіка. Поява цифрових технологій спричинила трансформацію, яка виходить далеко за межі простого використання електронних інструментів. Вона переосмислила способи виробництва, продажу та купівлі товарів і послуг, що призвело до того, що ми тепер називаємо **цифровою економікою**. Але що саме робить той чи інший аспект економіки **«цифровим»**? Наскільки «цифровими» мають бути

процеси виробництва, продажу та купівлі, щоб вважатися частиною цієї нової економіки?

Отже, через призму традиційної економіки цифрова економіка може включати такі компоненти (табл.7.1).

Таблиця 7.1

Складові цифрової економіки крізь призму традиційної економіки

Продукти	Виробництво	Транзакції
Цифрові продукти за формою – Стримінгові сервіси – Проекти САД – Програмне забезпечення (ІКТ-продукти) – Віртуальна реальність	Виробники продуктів ІКТ – Виробники комп'ютерів – Виробники програмного забезпечення	Транзакції, які узгоджуються «цифровим способом» – Купівля онлайн – Бронювання послуг онлайн
Продукти, які можуть бути як цифровими, так і фізичними - при доставці в цифровому вигляді – Електронні книги – Навчання (е-навчання) – Банківські послуги (онлайн-банкінг) – Музика, фільми тощо.	Виробники продуктів «цифрових за формою» – Провайдери хмарних сервісів – Дизайнери для 3d-друку – Розробники продуктів кібербезпеки – Постачальники дата-центрів та ІТ-послуг	Транзакції, де оплата відбувається «у цифровому вигляді» – Оплата у фізичному магазині картою, QR-кодом, мобільними грошима тощо
Послуги, що надаються за допомогою ІКТ – Телекомунікації – Обробка даних, хостинг – Ремонт ІКТ-обладнання – Хмарні сервіси	Виробники, що покладаються на цифрові технології – QR-код, мобільні гроші тощо – Онлайн-платформи	Транзакції, де цифрові технології відіграють будь-яку роль: – Цифровий маркетинг, що веде до особистого продажу (клієнт дізнається про продукт або послугу з реклами в Інтернеті, але робить покупку в звичайному магазині і платить готівкою) – Цифрові контракти (підписання контрактів в електронному
Допоміжні (ІКТ) товари – Комп'ютери, смартфони – Сервери, мережеві комутатори	Виробники, чиє виробництво суттєво змінюється або вдосконалюється завдяки використанню цифрових технологій – Видавнича справа – Автовиробники – Авіакомпанії	

	– Таксі	вигляді за допомогою таких платформ, як DocuSign або Adobe Sign)
Компоненти – Процесори – Датчики – Скло	Виробники, які використовують цифрові технології – Перукарня використовує WeChat для планування зустрічей з клієнтами через додатки – Центри здоров'я та фітнесу	– Краудфандингові кампанії (збір коштів на таких платформах, як Kickstarter або GoFundMe, де фактичний продукт або послуга доставляються пізніше традиційними способами) – Цифрові купони та акції (отримання та погашення цифрових купонів через електронну пошту або додатки, які використовуються для особистих покупок)
Підключені версії продуктів (IoT) – «Розумний» телевізор/лампочка/холодильник	(впроваджують системи онлайн-бронювання, віртуальні фітнес-класи та додатки для відстеження тренувань і членства) – Готелі та готельний бізнес – Бізнес (використовують системи онлайн-бронювання, цифрові ключі від номерів і чат-боти для обслуговування клієнтів)	
Дані як актив		

Джерело: адаптовано та модифіковано на основі [3]

Цифрові продукти

Цифрова економіка включає в себе різні типи продуктів і послуг, кожен з яких виконує свою унікальну функцію в цій взаємопов'язаній системі. В основі лежать продукти, які існують виключно в цифровій формі, такі як програмне забезпечення, цифровий контент (наприклад, електронні книги та потокові медіа), криптовалюти та онлайн-сервіси, включаючи хмарні обчислення та платформи SaaS. Ці продукти є повністю віртуальними і не мають фізичної форми.

Наступний тип – це продукти, які можуть існувати як в цифровій, так і в фізичній формі. До них відносяться книги, музика, фільми, ігри та квитки, які можуть бути представлені як в матеріальній, так і в цифровій формі, залежно від уподобань користувача.

Ці цифрові продукти підтримуються послугами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). До них належать інтернет-провайдери (ISP), хмарні сховища, телекомунікаційні послуги, рішення з кібербезпеки та ІТ-консалтинг, які необхідні для функціонування, розповсюдження та захисту цифрових продуктів. Ці послуги базуються на товарах ІКТ, які формують фізичну інфраструктуру цифрової економіки.

До допоміжних ІКТ товарів відносяться апаратне, програмне забезпечення та інфраструктура, які сприяють розробці, розгортанню та використанню цифрових технологій, наприклад, сервери, мережеве обладнання, комп'ютери, мобільні пристрої та периферія, а також пристрої Інтернету речей (IoT). Ці товари необхідні для забезпечення різних видів цифрової діяльності, включаючи обробку даних, зв'язок, автоматизацію та підключення. По суті, вони формують основу цифрової економіки, надаючи необхідні інструменти та платформи для цифрової взаємодії.

На компонентному рівні цифрова економіка залежить від ключових елементів, необхідних для виробництва продуктів ІКТ. До них належать напівпровідники, процесори, пристрої пам'яті, датчики та батареї, які відіграють життєво важливу роль у розвитку та функціонуванні цифрових технологій.

Крім того, багато традиційних продуктів було модернізовано шляхом впровадження цифрових функцій, що призвело до створення підключених версій цих продуктів. Прикладами можуть слугувати «розумні» побутові прилади, «підключені» автомобілі, пристрої та системи «розумного дому», які використовують підключення до Інтернету для розширення функціональності та покращення зручності використання.

Нарешті, дані стали важливим активом у цифровій економіці. Інформація, зібрана за допомогою цифрових продуктів і послуг – чи то дані про клієнтів, операційні показники, аналітика великих даних або персональні дані – все частіше використовується для бізнес-аналітики, розробки нових продуктів і прийняття стратегічних рішень. Цей підхід, заснований на даних, є основою для зростання і розвитку цифрової економіки, стимулюючи інновації та ефективність у всіх секторах.

Цифрове виробництво

У контексті виробництва цифрова економіка означає інтеграцію цифрових технологій у створення товарів і послуг. Це може варіюватися від використання передового програмного забезпечення для проектування і виробництва (наприклад, САПР і автоматизованих виробничих ліній) до розробки абсолютно нових цифрових продуктів, таких як програмне забезпечення, цифрові медіа та онлайн-сервіси.

Для того, щоб виробництво вважалося частиною цифрової економіки, сам продукт не обов'язково повинен бути цифровим (наприклад, програмне забезпечення або цифрові медіа). Натомість виробничий процес має значною мірою покладатися на цифрові технології. Наприклад, традиційний автомобільний завод, який інтегрує робототехніку, пристрої Інтернету речей для прогнозованого обслуговування та штучний інтелект для контролю якості, є частиною цифрової економіки, навіть якщо кінцевим продуктом є фізичний автомобіль.

Цифрові транзакції

Нарешті, транзакції в цифровій економіці передбачають обмін цінностями в цифровому форматі. Це охоплює широкий спектр діяльності – від використання цифрових платіжних систем, таких як кредитні картки, PayPal або криптовалюти, до смарт-контрактів на основі технології блокчейн.

Транзакція вважається цифровою, якщо вона здійснюється з використанням цифрових інструментів або платформ, незалежно від того, чи це споживач, який купує товари онлайн, чи компанії, які беруть участь у складних B2B-транзакціях, використовуючи цифрові інвойси та платіжні системи. Важливо зазначити, що цифрові транзакції легко легко перетинають кордони, сприяючи глобалізації цифрової економіки.

Таким чином, складова продажів в економіці зазнала чи не найпомітніших змін у цифрову епоху. Традиційні фізичні магазини все частіше доповнюються – або навіть замінюються – платформами електронної комерції, де транзакції здійснюються повністю онлайн.

Для того, щоб продажі вважалися цифровими, ключовим фактором є середовище, через яке відбувається транзакція. Це може бути онлайн-маркетплейс на зразок Amazon, сервіс підписки

на цифровий контент або навіть однорангові транзакції, що здійснюються за допомогою додатків як eBay чи Etsy. Весь шлях клієнта – від перегляду до покупки – має відбуватися в цифровій сфері, часто за підтримки цифрового маркетингу, аналітики даних і систем управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM).

Загалом, щоб бути частиною «цифрової економіки», процеси виробництва, продажу та транзакцій повинні значною мірою визначатися цифровими технологіями. Йдеться не лише про те, що виробляється чи продається, а й про те, як ця діяльність здійснюється. Фізичний продукт, цегляний магазин або традиційний пункт обміну валют можуть бути частиною цифрової економіки, якщо цифрові інструменти та технології є невід'ємною частиною їхньої роботи. По суті, цифрова економіка – це не окрема сутність від традиційної економіки, а скоріше її еволюція. Оскільки все більше і більше аспектів економічної діяльності стають цифровими, межа між «традиційною» і «цифровою» економікою продовжує розмиватися, що веде нас до майбутнього, коли економіка в цілому буде цифровою.

Вимірювання цифрової економіки

Збір статистичних даних про цифрову економіку та суспільство стає все більш важливою частиною роботи національних статистичних служб. Попит на такі дані постійно зростає, оскільки все більше країн прагнуть розробляти, моніторити та переглядати національну політику та стратегії використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Бізнес також потребує інформації про доступ до ІКТ, їхніх користувачів та вплив цих технологій на різні аспекти їхньої діяльності. Це є особливим викликом для країн, що розвиваються, багато з яких все ще розробляють статистичні програми, що враховують різні аспекти їхніх цифрових економік і суспільств. Стандартизовані на міжнародному рівні показники ІКТ мають ключове значення для забезпечення порівнянь між країнами, подолання цифрового розриву та надання даних, необхідних для формування політики.

ЮНКТАД є одним із засновників Партнерства з вимірювання ІКТ для розвитку – міжнародної багатосторонньої ініціативи, спрямованої на підвищення доступності та якості даних і

показників ІКТ. Одним із значних досягнень Партнерства стало створення основного набору показників ІКТ для послідовного збору статистичних даних на глобальному рівні. Цей перелік був вперше опублікований Статистичною комісією ООН, яка схвалила його на своїй 38-й сесії в березні 2007 року, і з тих пір регулярно оновлюється. Комісія заохочує країни використовувати цей перелік у своїх програмах збору даних. Перша версія Посібника зі статистики виробництва та інформаційної економіки була опублікована наприкінці 2007 року, а оновлена версія вийшла у 2009 році.

Видання 2020 року було підготовлено з урахуванням значних змін, що відбулися за останнє десятиліття у сфері доступу до ІКТ та їх використання. Порівняно з попередніми версіями, воно охоплює ширше коло питань, пов'язаних з електронною комерцією, торгівлею послугами ІКТ та послугами, що надаються за допомогою ІКТ (або в цифровому форматі). Посібник містить більше типових анкет і відображає останні зміни в переліку основних показників ІКТ, прийнятих Партнерством [4].

Нижче наведені основні показники, розроблені в рамках Партнерства з вимірювання ІКТ для розвитку та схвалені країнами через Статистичну комісію ООН:

Продукти:

- торгівля товарами ІКТ;
- торгівля послугами ІКТ;
- торгівля послугами, що надаються за допомогою ІКТ (у цифровій формі).

Виробництво:

- сектор ІКТ (зайнятість та додана вартість);
- використання ІКТ у бізнесі.

Транзакції:

- електронна комерція.

На діаграмі нижче показано ключові компоненти цифрової економіки, згруповані за продуктами, виробництвом і транзакціями, з показниками, що описують кожен сегмент (рис. 7.2).

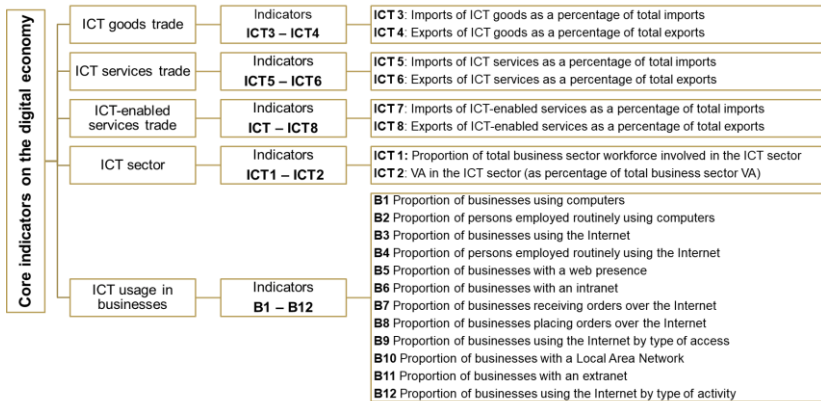

Рис. 7.2. Основні показники цифрової економіки

Вимірювання цифрових продуктів

Згідно з визначенням ОЕСР (2011), «продукти ІКТ повинні бути в першу чергу призначені для виконання або уможливлення виконання функції обробки інформації та зв'язку за допомогою електронних засобів, включаючи передачу та відображення» [5].

Торгівля товарами (Основні показники: ІКТ 3–ІКТ 4)

ЮНКТАД та Статистичний відділ ООН ведуть список ІКТ-товарів на основі Гармонізованої системи (HS) для використання компіляторами з метою ідентифікації та агрегування ІКТ-товарів у даних зовнішньої торгівлі товарами. Цей перелік включає:

- комп'ютери та периферійне обладнання;
- комунікаційне обладнання;
- побутове електронне обладнання;
- електронні компоненти;
- інше.

Торгівля послугами ІКТ та послугами, що надаються за допомогою ІКТ (Основні показники: ІКТ 5–ІКТ 8)

ІКТ-послуги/послуги, що надаються за допомогою ІКТ включають:

- телекомунікаційні послуги;
- комп'ютерні послуги-програмне забезпечення;

- інші комп'ютерні послуги;
- ліцензії на відтворення та/або розповсюдження комп'ютерного програмного забезпечення.

Поняття «послуги, що надаються за допомогою ІКТ» (ICT-enabled services) не має узгодженого на міжнародному рівні визначення. Концептуально, до таких послуг відносять види діяльності, які можуть бути визначені, виконані, надані, оцінені та спожиті в електронному вигляді. Пропонується визначити їх як «сервісні продукти, що надаються дистанційно через мережі ІКТ» (тобто через мережі голосового зв'язку або передачі даних, включаючи Інтернет) [6].

До них відносяться:

- послуги ІКТ;
- послуги з продажу та маркетингу (за винятком торгівлі та лізингу);
- інформаційні послуги;
- страхові та фінансові послуги;
- послуги з управління, адміністрування та бек-офісні послуги;
- ліцензійні послуги;
- інжиніринг, супутні технічні послуги, наукові дослідження та розробки;
- послуги у сфері освіти та навчання.

Вимірювання частки послуг, які фактично надаються в цифровій формі, вимагає збору додаткової інформації. Її можна зібрати завдяки співпраці ЮНКТАД з різними країнами з метою розробки пілотного опитування щодо послуг, наданих у цифровій формі.

Вимірювання цифрового виробництва: Сектор ІКТ (Основні показники: ІКТ 1–ІКТ 2).

Сектор ІКТ охоплює економічну діяльність, спрямовану на виробництво товарів і надання послуг у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Міжнародні статистичні класифікації відіграють важливу роль у визначенні цього сектору, оскільки вони дозволяють виокремити види економічної діяльності та продукти, пов'язані з ІКТ. Однак, впровадження визначення сектору ІКТ на

національному рівні може бути ускладнене, якщо національна класифікація галузей не відповідає міжнародним стандартам. Для покращення міжнародної порівнянності статистичних даних прийняття міжнародних статистичних класифікацій має бути пріоритетом для національних статистичних систем.

Вимірювання цифрового виробництва: Використання ІКТ у бізнесі (Основні показники: В1–В12)

Опитування щодо використання ІКТ у бізнесі широко використовуються для аналізу того, які цифрові технології використовує бізнес та наскільки інтенсивно він їх впроваджує. Ці опитування важливі для розуміння того, як бізнес адаптується до цифрової епохи та якої політичної підтримки цей процес може потребувати. Країни заохочуються до проведення таких опитувань, які включають ключові показники та запитання. Дані, які зібрані за допомогою опитувань, можуть бути доповнені інформацією з інших джерел для отримання показників різних аспектів цифрової економіки, таких як додана вартість, що створюється компаніями, які продають товари через електронну комерцію. ЮНКТАД активно підтримує обмін досвідом і надає спеціалізовану технічну допомогу та ресурси для розбудови потенціалу, щоб допомогти країнам у проведенні та вдосконаленні опитувань бізнесу в галузі ІКТ.

На цьому етапі майже дві третини торгівлі послугами припадає на торгівлю з використанням цифрових технологій, тому існує потреба в подальшому розвитку джерел для визначення того, який обсяг послуг фактично надається в цифровому форматі. Джерела даних потребують вдосконалення, щоб вийти за рамки ІКТ-орієнтованого погляду на цифрову економіку. Це можна зробити за допомогою бізнес-опитувань щодо ІКТ, які дають уявлення про те, які компанії використовують які технології в різних країнах. Вони пропонують прямі показники і можуть стати основою для вимірювання різних сфер цифрової економіки. Крім того, важливо забезпечити міжнародну порівнянність, запровадивши основні індикатори цифрової економіки.

Наведений вище аналіз зосереджений на бізнесі як ключовому суб'єкті цифрової економіки, але існують й інші

відповідні перспективи. Цей ширший набір основних показників для вимірювання ІКТ для розвитку може охоплювати такі теми: інфраструктура ІКТ, доступ до ІКТ та їх використання домогосподарствами, окремими особами та підприємствами, ІКТ в освіті, ІКТ в державному управлінні тощо.

7.2. Етапи цифровізації в Європі

Цифровізація в Європі почала розвиватися наприкінці ХХ століття, і її розвиток можна розглядати через кілька ключових етапів та подій, які мали значний вплив на цей процес (рис. 7.3). Коріння цифровізації в Європі можна простежити в 1970–1980 рр., коли почали з'являтися перші персональні комп'ютери, мейнфрейми та перші мережі. У цей період європейські уряди та бізнес почали вивчати потенціал цих нових технологій для підвищення продуктивності та ефективності. Створення Європейської академічної та дослідницької мережі (EARN) у 1984 році, яка об'єднала науково-дослідні установи по всій Європі, стало однією з перших віх у розвитку цифрового зв'язку та співпраці.

Інформаційні технології та комп'ютерна революція (1970–1980 рр.)

У 1970-х роках відбулося широке впровадження комп'ютерів у бізнесі та уряді. Персональні комп'ютери, такі як IBM PC (1981), відіграли важливу роль у масовому впровадженні цифрових технологій. Розвиток телекомунікацій, зокрема поява і поширення цифрових телефонних мереж, сприяли зміцненню інфраструктури для передачі даних.

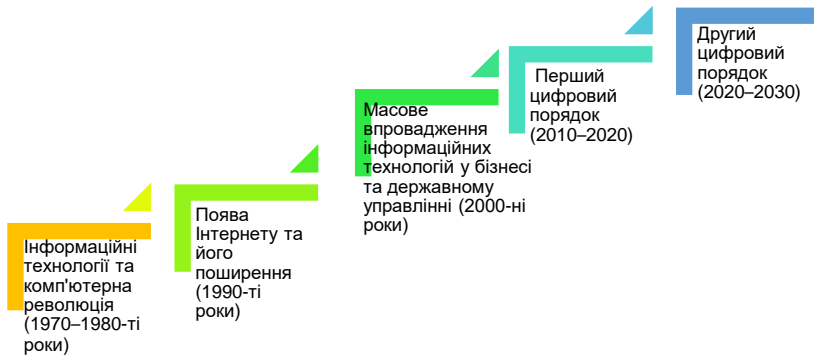

Рис. 7.3. Етапи цифровізації в Європі у XXI столітті

Виникнення та поширення Інтернету (1990-ті роки)

Інтернет з'явився в США в 1960-х роках, але його масове впровадження в Європі почалося в 1990-х роках. Важливу роль у цьому відіграла Всесвітня павутина, створена Тімом Бернерсом-Лі в ЦЕРНі (Європейській раді з ядерних досліджень, Женева, Швейцарія) у 1989 році. На початку 1990-х років Інтернет почав широко використовуватися в наукових і освітніх установах, а потім і в приватних будинках. Електронна пошта, а згодом і месенджери, почали витісняти традиційні форми спілкування, що прискорило процес діджиталізації.

Масове впровадження інформаційних технологій у бізнесі та державному управлінні (2000-ні роки)

На початку 2000-х років європейські уряди почали активно впроваджувати електронні послуги для громадян. Це включало в себе електронні податкові декларації, онлайн-голосування та інші цифрові державні послуги. Компанії почали переходити на цифрові платформи для управління ресурсами, відносинами з клієнтами та операціями. ERP-системи, CRM та інші програмні рішення стали стандартом.

Цифрова стратегія Європи. «Перший цифровий порядок» (First Digital Agenda) (2010–2020-ті роки)

З появою смартфонів і планшетів у 2010-х роках доступ до цифрових технологій став повсюдним. Це сприяло розвитку мобільних додатків, у тому числі банківських, соціальних мереж та електронної комерції. Facebook, Twitter, Instagram та інші соціальні платформи змінили спосіб нашого спілкування та обміну інформацією, справивши значний вплив на культуру та суспільне життя в Європі.

Таким чином, створення **Першого цифрового порядку** було зумовлено визнанням трансформаційної сили цифрових технологій та нагальною потребою Європейського Союзу використати цей потенціал, щоб залишатися конкурентоспроможним на світовій арені. Початок XXI століття ознаменувався стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які змінили економіку, промисловість і суспільство в усьому світі. ЄС побачив необхідність адаптуватися до цих змін, щоб забезпечити економічне зростання, створення робочих місць та соціальну інтеграцію в усіх своїх країнах-членах.

У 2010 році Європейська Комісія прийняла **Перший цифровий порядок** як частину своєї стратегії «Європа 2020». Її метою було прискорення економічного зростання і створення робочих місць за рахунок використання цифрових технологій у всіх секторах економіки і суспільства.

Ключовими завданнями **Першого цифрового порядку** були: забезпечення високошвидкісного доступу до Інтернету для всіх громадян ЄС до 2020 року, з акцентом на доступність і покриття у віддалених районах; підвищення рівня цифрової грамотності серед населення, включаючи розробку освітніх програм та ініціатив для підвищення ІТ-навичок; створення єдиного цифрового ринку, усунення бар'єрів і зміцнення довіри до цифрових технологій, включаючи захист даних і прав споживачів; сприяння інноваціям та інвестиціям в цифрові технології шляхом підтримки досліджень і впровадження передових рішень.

Наслідуючи **Перший цифровий порядок**, Європейська Комісія продовжила розробку своєї цифрової стратегії у 2015 році, зосередившись на більш амбітних цілях. Цей порядок став важливим кроком на шляху до створення Єдиного цифрового

ринку, основною метою якого є усунення бар'єрів для транскордонної торгівлі шляхом спрощення правил електронної комерції та усунення непотрібних бар'єрів для придбання товарів і послуг з інших країн ЄС.

2020–2030: Формування цифрового майбутнього Європи та Цифровий компас 2030

Другий Цифровий порядок для Європи (**Second Digital Agenda**), що охоплює період з 2020 по 2030 рік, являє собою трансформаційний етап у підході Європейського Союзу до цифровізації. Спираючись на успіхи першого цифрового порядку, цей новий етап зосереджений на формуванні цифрового майбутнього Європи за допомогою всеосяжної і амбітної стратегії, яка має на меті позиціонувати Європу як світового лідера в цифрову епоху.

Другий Цифровий порядок – це смілива і далекоглядна стратегія, яка покликана забезпечити передову позицію в глобальній цифровій революції. Зосереджуючись на людях, економіці та суспільстві, а також встановлюючи амбітні цілі на Цифрове десятиліття, ЄС не лише готується до майбутнього, але й активно формує його. **Цифровий компас 2030** слугує орієнтиром на цьому шляху, гарантуючи, що Європа впевнено та далекоглядно долає виклики та можливості цифрової епохи.

Таким чином, цифровізація в Європі розвивалася поетапно, починаючи з впровадження комп'ютерних технологій і телекомунікацій, продовжуючи Інтернет-революцією та впровадженням цифрових технологій у бізнесі та державному управлінні, і досягаючи нових висот з розвитком мобільних технологій та цифрової трансформації.

7.3. Цифровізація як рушій сталого розвитку ЄС

Цифрова економіка, яку часто сприймають як віртуальну та нематеріальну, створює ілюзію світу, вільного від матеріальних відходів. Однак звіт «Стан цифрової економіки 2024» чітко демонструє, що це не так. У 2020 році вуглецевий слід сектору ІКТ становив від 0,69 до 1,6 гігатонн еквіваленту двоокису вуглецю

(CO₂), що еквівалентно 1,5–3,2 відсотка світових викидів парникових газів – у верхньому діапазоні, лише трохи менше, ніж у судноплавній галузі. Для виробництва одного комп'ютера вагою 2 кг потрібно видобути 800 кг сировини [7].

Ці цифри зростатимуть, оскільки видобуток таких корисних копалин, як графіт, літій і кобальт, необхідних для цифрового переходу, за прогнозами, збільшиться на 500 відсотків до 2050 року, щоб задовольнити зростаючий попит на цифрові та низьковуглецеві технології. Центри обробки даних, основа цифрового світу, спожили близько 460 ТВт-год електроенергії у 2022 році, і очікується, що ця цифра подвоїться до 2026 року. Кількість напівпровідникових пристроїв збільшилася в чотири рази з 2001 по 2022 рік і продовжує зростати. Очікується, що покриття мобільного широкосмугового зв'язку 5G збільшиться з 25 відсотків населення в 2021 році до 85 відсотків у 2028 році, а кількість пристроїв Інтернету може зрости з 16 мільярдів у 2023 році до 39 мільярдів у 2029 році. Таке розширення, а також зростання електронної комерції, обсяги продажів якої в 43 країнах зросли з 17 трильйонів доларів у 2016 році до 27 трильйонів доларів у 2022 році, підкреслює комплексний вплив цифрової економіки на навколишнє середовище.

Індустрія ІКТ, одна з найбільших у світі, у 2023 році досягла обсягу 6 трильйонів євро. У 2021 році додана вартість сектору ІКТ в ЄС перевищила 604 млрд євро, що становить 4,9% ВВП ЄС [8].

Незважаючи на ключову роль галузі ІКТ у забезпеченні конкурентоспроможності багатьох секторів, частка ЄС на світовому ринку ІКТ зменшилася з 21,8% у 2013 році до 11,3% у 2022 році. У 2022 році лише 69% МСП досягли базового рівня цифрової інтенсивності, і лише 8% компаній використовували технології штучного інтелекту (дані Євростату).

Цифровізація визнана 7-м фактором, що сприяє стійкій конкурентоспроможності Європи [9]. Вона відіграє ключову роль у підвищенні ефективності та продуктивності різних галузей, стимулюванні інновацій та підтримці переходу до більш стійкої економіки. Впроваджуючи цифрові технології, європейські галузі можуть оптимізувати використання ресурсів, зменшити свій вплив

на навколишнє середовище та підвищити свою гнучкість на глобальному ринку, який швидко змінюється. Ця цифрова трансформація не лише сприяє економічному розвитку, але й допомагає досягти цілей сталого розвитку, що робить її ключовим елементом у підтримці та зміцненні конкурентоспроможності Європи на світовій арені.

Цифрові технології мають значний вплив на конкурентоспроможність економіки ЄС, підвищуючи її ефективність та стимулюючи інновації. Їх впровадження та інтеграція в економічні процеси матиме вирішальне значення для підтримки загальної конкурентоспроможності та продуктивності. Водночас, щоб зберегти промислове лідерство, ЄС повинен зайняти провідні позиції в ключових сферах цифрових технологій, таких як штучний інтелект, квантові обчислення, мікроелектроніка та віртуальна реальність, а також у розвитку цифрової інфраструктури, включаючи кібербезпеку, 5G, хмарні обчислення та управління даними.

Безпечні, надійні і стійкі **цифрові інфраструктури** створюються через кордони в таких сферах, як мережі 5G, супутниковий зв'язок і хмарні обчислення. Майбутня мережа зв'язку буде поєднувати передачу і зберігання комп'ютерних даних, пов'язаних з усіма куточками планети завдяки підводним кабелям і супутниковим мережам. ЄС повинен почати планувати і розвивати майбутню мережу зв'язку. До 2030 року ЄС прагне, щоб 80% його громадян володіли цифровими навичками, забезпечити покриття 5G у всіх регіонах ЄС і сприяти розгортанню стійкої цифрової інфраструктури для досягнення кліматичних цілей.

Європейський Союз активно розвиває стійку цифрову інфраструктуру в рамках своїх більш широких цілей в рамках Європейського зеленого курсу і стратегії цифрової трансформації. Мета полягає у створенні надійної, стійкої та сталої цифрової економіки, яка зменшує вуглецевий слід, одночасно сприяючи інноваціям та цифровому суверенітету. Нижче наведені деякі ключові елементи зусиль ЄС у створенні стійкої цифрової інфраструктури:

Зелена цифрова трансформація. ЄС прагне зробити центри обробки даних кліматично нейтральними до 2030 року. Ці об'єкти є ключовим елементом цифрової інфраструктури, але вони також споживають значну кількість енергії. У зв'язку з цим ЄС активно сприяє впровадженню енергоефективних систем охолодження, використанню відновлюваних джерел енергії та методів рекуперації тепла. Крім того, ЄС сприяє підвищенню енергоефективності в цифровій інфраструктурі, особливо в мережевих і хмарних сервісах, з метою скорочення викидів. Такі ініціативи, як Стандарт енергоефективних хмарних обчислень, спрямовані на встановлення керівних принципів сталого розвитку хмарних сервісів.

Циркулярна економіка для цифрових пристроїв також розглядається як важлива частина «зеленої» цифрової трансформації. ЄС приділяє особливу увагу розробці цифрових пристроїв з довшим терміном служби, покращеною ремонтпридатністю та можливістю переробки. Такі напрямки розвитку (наприклад, Директива про екодизайн) спрямовані на зменшення електронних відходів та збільшення повторного використання матеріалів. Законодавство, що підтримує право на ремонт цифрових пристроїв, таких як смартфони та ноутбуки, допомагає продовжити термін їхньої служби та зменшити кількість відходів.

5G та мережі наступного покоління. Оскільки 5G та майбутні бездротові технології стають основою цифрової інфраструктури, ЄС наголошує на енергоефективному розгортанні. Це включає сприяння використанню відновлюваних джерел енергії для живлення веж 5G і зниження енергоспоживання мережевого обладнання.

На додаток до цих зусиль, ЄС також зосереджується на розвитку **«розумних» мереж та Інтернету речей (IoT)** для підвищення енергоефективності в різних секторах. Ці стійкі цифрові інфраструктури призначені для підтримки «розумних» енергетичних мереж, що дозволяє оптимізувати використання енергії за допомогою інтелектуальних систем, які ефективно управляють ресурсами. Інтегруючи технології Інтернету, ЄС

прагне створити майбутнє, в якому цифрова інфраструктура не лише сприяє технологічному прогресу, але й забезпечує відповідальне та ефективне використання енергетичних ресурсів.

Хмарні та периферійні обчислення. Європейський Союз активно сприяє розвитку децентралізованих та енергоефективних технологій в рамках свого прагнення до екологічної стійкості. Заохочуючи впровадження периферійних обчислень, ЄС прагне зменшити потребу в передачі даних на великі відстані, що допомагає скоротити витрати на електроенергію та затримки. Разом з хмарними сервісами, що працюють на відновлюваних джерелах енергії, такий підхід допомагає країнам Євросоюзу досягти своїх екологічних цілей, значно зменшуючи вуглецевий слід, пов'язаний з обробкою даних.

У рамках цих зусиль ЄС запустив **проект GAIA-X**, новаторську ініціативу зі створення об'єднаної та стійкої європейської хмарної інфраструктури. GAIA-X має на меті сприяти інноваціям і забезпечувати суверенітет даних, приділяючи особливу увагу енергоефективності хмарних сервісів у ЄС. Ініціатива підкреслює відданість Євросоюзу створенню цифрового майбутнього, яке є не лише технологічно передовим, але й екологічно відповідальним.

Цифрові технології для сталого розвитку. Європейський Союз запускає амбітний проект під назвою «Цифровий двійник Землі» (DestinE), метою якого є створення високодеталізованого цифрового близнюка нашої планети. Цей передовий цифровий інструмент використовуватиме потужні обчислювальні ресурси та аналіз даних для моделювання наслідків зміни клімату, надаючи цінну інформацію для підтримки глобальних зусиль щодо підвищення стійкості. За допомогою DestinE ЄС прагне краще зрозуміти зміни навколишнього середовища та розробити ефективні стратегії пом'якшення наслідків, підтверджуючи свою відданість сталому майбутньому.

У той же час ЄС активно сприяє **розвитку розумних міст**, де цифрова інфраструктура будується з акцентом на сталість. Такі міста впроваджуватимуть інноваційні рішення, зокрема ефективні системи міської мобільності, передові методи поведінки з

відходами та оптимізовані енергетичні мережі. Інтегруючи ці технології, ЄС прагне створити міське середовище, яке є не лише розумним, але й екологічним, підтримуючи загальну мету побудови сталого цифрового суспільства.

Штучний інтелект (ШІ), ще одна ключова рушійна сила конкурентоспроможності ЄС, швидко перетворює Європейський Союз на більш конкурентоспроможного та інноваційного гравця на глобальній арені. Стратегічні інвестиції ЄС у штучний інтелект сприяють економічному зростанню, підвищують ефективність промисловості та позиціонують Європу як лідера етичних технологій.

У різних секторах штучний інтелект вдосконалює роботу компаній. Наприклад, у виробництві ШІ оптимізує ланцюги поставок, покращує контроль якості та полегшує прогнозне обслуговування, втілюючи принципи Індустрії 4.0. Так само в охороні здоров'я штучний інтелект досягає значних успіхів, удосконалюючи діагностику, персоналізуючи лікування та оптимізуючи роботу лікарень, що не тільки покращує результати лікування пацієнтів, але й зменшує витрати. Сільське господарство також виграє, оскільки технології точного землеробства на базі штучного інтелекту підвищують урожайність і мінімізують вплив на навколишнє середовище.

Підхід ЄС до ШІ виходить за рамки безпосередніх економічних зисків. Встановлюючи суворі стандарти та правила за допомогою таких ініціатив, як Закон про штучний інтелект, ЄС гарантує, що розробка штучного інтелекту відповідає етичним нормам, потенційно даючи європейським компаніям конкурентну перевагу на глобальних ринках, де довіра та відповідність є першорядними. Така увага до відповідального використання штучного інтелекту є частиною ширшого прагнення утвердити ЄС як лідера в глобальному управлінні штучним інтелектом.

Web 4.0, який часто називають «Інтелектуальним Інтернетом», знаменує епоху трансформації, коли цифрові та фізичні системи плавно поєднуються завдяки штучному інтелекту, Інтернету речей та технологіям занурення. Для Європейського Союзу така еволюція є потужним поштовхом до

конкурентоспроможності на світовій арені. Малі та середні підприємства (МСП) можуть значно виграти від Web 4.0, оскільки він демократизує доступ до передових технологій. Платформи та хмарні сервіси, що керуються штучним інтелектом, дозволяють цим компаніям впроваджувати інновації та масштабуватись, а індивідуальний досвід споживачів сприяє підвищенню лояльності клієнтів.

Web 4.0 підтримує розвиток єдиного цифрового ринку, усуваючи перешкоди та гармонізуючи правила в ЄС. Це створює більший і доступніший ринок для бізнесу, а ініціативи щодо суверенітету даних забезпечують відповідність і довіру, що дає європейським компаніям унікальну конкурентну перевагу.

Ще одним питанням, яке стає все більш важливим для Європейського Союзу, є **кібербезпека**. Оскільки цифровізація та технологічні інновації продовжують трансформувати суспільство, кіберзагрози стають все більш складними та витонченими. Ці загрози варіюються від кіберзлочинності, націленої як на окремих осіб, так і на компанії, до шпигунства, кібертероризму та зловмисних атак на критичну інфраструктуру та конфіденційні дані. Відповідно до звітів Cyber Attack Trends, опублікованих Check Point Software, кількість кібератак у Європі невпинно зростає протягом останніх років. Крім того, оцінка загрози серйозної та організованої злочинності Європолу періодично відзначає значне збільшення атак програм-вимагачів, націлених на державні установи та великі компанії. У відповідь на цю тенденцію захист цифрової економіки Європи, критичної інфраструктури та конфіденційності громадян став стратегічним пріоритетом для ЄС. У рамках цієї стратегії були розроблені та профінансовані різні ініціативи з кібербезпеки через такі програми, як Цифрова Європа, Європейський оборонний фонд і Horizon Europe.

У Повідомленні Комісії до Європейського парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів «Довгострокова конкурентоспроможність ЄС: перспектива після 2030 року» пропонуються наступні наступні **Ключові показники ефективності (KPI)** для моніторингу рушійної сили цифровізації.

Таблиця 7.2

**Ключові показники ефективності (KPI), запропоновані
Європейською комісією для моніторингу цифровізації
драйверів**

	KPI	Ресурс	Мета	Останні доступні дані
1	Digital intensity of Union SMEs	Eurostat	90% до 2030 року	69% (2022)
2	Digital technologies adoption by companies	Eurostat	75% до 2030 року	Послуги хмарних обчислень 41% (2021) Великі дані 14,2% (2020) Штучний інтелект 7,9% (2021)

Джерело: складено за: [9]

Підводячи підсумок, можна сказати, що Європейський Союз є лідером у створенні сталого та конкурентоспроможного цифрового майбутнього, розглядаючи складну взаємодію між цифровізацією, екологічною стійкістю та кібербезпекою. Завдяки амбітним проектам і стратегічним інвестиціям ЄС сприяє інноваціям у таких сферах, як штучний інтелект, зелена цифрова інфраструктура та кібербезпека, водночас працюючи над зменшенням впливу цифрової економіки на навколишнє середовище. Віддаючи пріоритет етичним технологічним стандартам, суверенітету даних і стійким практикам, ЄС не тільки підвищує свою глобальну конкурентоспроможність, але й зміцнює свою відданість відповідальній та стійкій цифровій трансформації, забезпечуючи надійну та безпечну цифрову економіку в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Eurofound, 2018. Digital economy, European Industrial Relations Dictionar поу. Dublin: Eurofound. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/digital-economy>.

2. United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2020. Definitions of and core statistics on the digital economy. URL:

https://www.cepal.org/sites/default/files/events/files/l2_definitions_of_and_core_statistics_on_the_digital_economy_eng.pdf.

3. United Nations Statistics Division, 2024. What is the digital economy. URL:

<https://unstats.un.org/bigdata/events/2024/measuring-digital-economy/presentations/day1/1.%20What%20is%20the%20digital%20economy.pdf>.

4. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2020. Manual on the Production of Statistics on the Digital Economy. URL: <https://unctad.org/es/isar/publication/manual-production-statistics-digital-economy-2020>.

5. OECD, 2014. Measuring the Digital Economy: A New Perspective. Paris: OECD Publishing. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264113541-en.pdf?expires=1724431500&id=id&accname=guest&checksum=66D77528B8837929FBDA5B3B9689F36B>.

6. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2017. Economy on Trade and Development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tn_unctad_ict4d03_en.pdf.

7. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2024. Digital Economy Report 2024. URL: <https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2024> .

8. Statista, 2023. Global market share held by selected countries in the ICT market from 2013 to 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/263801/global-market-share-held-by-selected-countries-in-the-ict-market>.

9. European Commission, 2023. Communication on the Long-term Competitiveness of the EU: Looking beyond 2030. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2023-03/Communication_Long-term-competitiveness.pdf.

Тема 8. Стратегія ЄС щодо формування цифрової трансформації в Європі

Питання, що розкривають зміст теми

8.1. Ключові стовпи цифрової стратегії ЄС

8.2. Дорожня карта та цілі Європейського цифрового десятиліття

8.3. Виклики та можливості в реалізації цифрової стратегії ЄС

Цифрова трансформація суспільств та економік країн-членів Європейського Союзу має вирішальне значення для підтримки їхньої конкурентоспроможності у глобальній економіці XXI століття. У цьому контексті ЄС реалізував кілька політичних ініціатив, спрямованих на посилення цифрового зв'язку між громадянами, бізнесом та органами державної влади.

Цілі цих ініціатив включають забезпечення майже універсального доступу до Інтернету та розвиток цифрових навичок як серед населення, так і серед ІТ-спеціалістів. Додатковим стимулом для цифровізації європейської економіки є сприйняття того, що ЄС відстає від США та Китаю у розвитку цифрових та високих технологій.

8.1. Ключові стовпи цифрової стратегії ЄС

У керівних принципах політики (2019), викладених Урсулою фон дер Ляєн, нинішнім президентом Європейської комісії, однією з шести ключових цілей визначено створення «Європи, придатної для цифрової епохи» [1]. У документі розглядаються такі актуальні теми, як 5G, Інтернет речей та штучний інтелект. Щоб зрозуміти основу, на якій побудовані поточні політичні ініціативи, важливо звернутися до історії цифрової стратегії ЄС. У цьому розділі

подано хронологічну оцінку основних етапів та досягнень у цифровому розвитку Європейського Союзу.

У 2010 році Європейська комісія опублікувала перший Цифровий порядок для Європи, представивши його як одну з семи флагманських ініціатив у рамках загальної стратегії «Європа 2020» [2]. Цей документ окреслив ключові сфери, на яких Комісія мала намір зосередитися протягом наступних десяти років, з особливим акцентом на Єдиному цифровому ринку (ЄЦР). У 2015 році для ЄЦР була розроблена окрема стратегія [3]. У 2020 році Комісія представила загальну цифрову стратегію для розвитку цифрової політики в ЄС [4]. У 2021 році ЄС також представив «Цифровий компас 2030», що містить показники, які окреслюють його амбітні плани на наступні десять років [5].

Стовпи та цілі цифрової стратегії ЄС

У наступному параграфі висвітлюються стратегії цифровізації ЄС, включаючи набір ключових цілей або напрямків, кожен з яких супроводжується власним набором запланованих законодавчих заходів.

Перший цифровий порядок для Європи (2010–2020) був розроблений з метою підготовки Європи до цифрового майбутнього в посткризову епоху [2]. В рамках цього порядку ЄС визначив шість ключових напрямків «законодавчих дій», які мають бути реалізовані:

1. Створення динамічного єдиного цифрового ринку.
2. Покращення сумісності та просування стандартів.
3. Зміцнення довіри та безпеки в цифровій сфері.
4. Забезпечення швидкого та надшвидкого доступу до Інтернету.
5. Підвищення цифрової грамотності, навичок та інклюзії.
6. Надання переваг інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) суспільству ЄС.

Перший Цифровий порядок Європейського Союзу дійсно досяг значного прогресу в ряді ключових областей [6]:

- 1) Зниження вартості електронних комунікацій. Регламент (ЄС) 2022/612 ([Regulation \(EU\) 2022/612](#)) сприяв зниженню вартості послуг електронних комунікацій, включаючи скасування

плати за роумінг з 14 червня 2017 року в рамках ініціативи [Roam Like At Home initiative](#). Це дозволило громадянам ЄС користуватися своїми мобільними пристроями під час подорожей в межах ЄС без додаткових витрат на роумінг.

2) Покращення доступу до Інтернету. Порядок забезпечив універсальний доступ до базового широкосмугового зв'язку з використанням сучасних мобільних та супутникових технологій. Це сприяло розвитку інфраструктури та розширенню доступу до Інтернету для всіх громадян, у тому числі у віддалених та сільських районах.

3) Посилення захисту прав споживачів. Порядок денний також передбачав посилення захисту прав споживачів у телекомунікаційному секторі шляхом посилення заходів із захисту приватності ([Directive 2009/136/EC](#)) та запровадження загальних заходів із захисту даних ([Regulation \(EU\) 2016/679](#), відомий як GDPR, та [Directive \(EU\) 2016/680](#)). Ці нормативно-правові акти передбачають суворіші стандарти захисту персональних даних і приватності користувачів.

Перший Цифровий порядок зосередився на цифровому зростанні, сприянні розвитку цифрових навичок, високопродуктивних обчислень, цифровізації промисловості, розвитку штучного інтелекту та модернізації державних послуг. Крім того, ЄС запровадив правила щодо геоблокування ([Regulation \(EU\) 2018/302](#)) та мобільності цифрових послуг ([Regulation \(EU\) 2017/1128](#)), які дозволяють споживачам отримувати доступ до онлайн-контенту по всьому ЄС.

На додаток до нової системи захисту даних, Європейський Союз прийняв низку законів, спрямованих на розвиток економіки, заснованої на даних, таких як:

– Регламент про вільний потік неперсональних даних ([Regulation \(EU\) 2018/1807](#)), який дозволяє компаніям та державним органам зберігати та обробляти неперсональні дані в будь-якому місці, яке вони обирають;

– Закон про кібербезпеку ([Regulation \(EU\) 2019/881](#)), який посилює роль Агентства ЄС з кібербезпеки та встановлює систему сертифікації кібербезпеки для продуктів і послуг;

– Директива про відкриті дані ([Directive \(EU\) 2019/1024](#)), яка встановлює загальні правила для європейського ринку даних, якими володіють органи державної влади.

Стратегія єдиного цифрового ринку ЄС ([The EU Digital Single Market Strategy](#)) заклала основу для тіснішої цифрової інтеграції між державами-членами. Започаткована у 2015 році, вона мала на меті сприяти економічному зростанню, створенню робочих місць, конкуренції, інвестиціям та інноваціям в ЄС. Стратегія ґрунтувалася на трьох основних стовпах [3]:

доступ: покращення доступу споживачів та бізнесу до цифрових товарів та послуг по всій Європі;

середовище: створення сприятливого середовища та рівних умов для розвитку цифрових мереж та інноваційних послуг;

економіка та суспільство: розкриття потенціалу зростання цифрової економіки (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Три основні стовпи Стратегії ЄС щодо єдиного цифрового ринку [3]

Другий цифровий порядок для Європи (2020–2030)

Поточний цифровий порядок ЄС [4] включає кілька ключових напрямків, на яких ЄС планує зосередитися протягом п'яти років після публікації порядку денного:

1. Технології, які працюють для людей.
2. Справедлива та конкурентоспроможна економіка.

3. Відкрите, демократичне та стале суспільство.

Кожен з цих стовпів включає в себе ряд ключових дій, які ЄС має намір реалізувати. До них відносяться такі важливі теми, як штучний інтелект, цифрова освіта, стратегія управління даними і забезпечення більш сталого використання цифрових послуг. Приблизно через рік після публікації цієї стратегії був випущений документ «Цифровий компас 2030: Європейський шлях до цифрового десятиліття» [5], в якому викладені чіткі ключові цілі на 2030 рік:

1. Цифрові навички населення та висококваліфіковані цифрові фахівці.
2. Безпечні, продуктивні та стійкі цифрові інфраструктури.
3. Цифрова трансформація бізнесу.
4. Цифровізація державних послуг.

Слід зазначити, що ці чотири основні цілі перегукуються з чотирма стовпами Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI): перший стовп відповідає розвитку людського капіталу, другий – покращенню зв'язку, третій – інтеграції цифрових технологій, а четвертий – цифровізації державних послуг.

8.2. Дорожня карта та цілі Європейського цифрового десятиліття

Другий Цифровий порядок зосередився на змінах, спричинених цифровими технологіями, та критичній важливості цифрових послуг і ринків, підкреслюючи технологічні та геополітичні цілі ЄС. У своїх повідомленнях щодо формування цифрового майбутнього Європи та Європейського цифрового десятиліття ([Shaping Europe's digital future](#) та [European Digital Decade](#)) Комісія детально виклала заходи для забезпечення безпеки цифрових послуг і ринків. Особливий пріоритет був наданий квантовим обчисленням, стратегіям блокчейну ([blockchain strategies](#)), штучному інтелекту, напівпровідникам ([European Chip Act](#)), цифровому суверенітету, кібербезпеці ([cybersecurity](#)), технологіям 5G/6G, європейським просторам даних і глобальним технологічним стандартам.

Формування цифрового майбутнього Європи

Повідомлення про формування цифрового майбутнього Європи, оприлюднене в лютому 2020 року, заклало основу для цифрової політики ЄС на наступне десятиліття. Це бачення зосереджене на трьох основних стовпах:

Технології, що працюють для людей: ЄС підкреслив важливість цифрових технологій, які покращують життя громадян, створюють нові можливості для бізнесу та забезпечують справедливу та інклюзивну цифрову економіку. Це включає інвестиції в цифрові навички, гарантуючи, що всі європейці мають доступ до необхідної підготовки та освіти, щоб процвітати в цифровому світі.

Справедлива і конкурентоспроможна цифрова економіка: ЄС прагне сприяти інноваціям, забезпечуючи при цьому, щоб цифрові ринки залишалися справедливими і відкритими. Це передбачає створення рівних умов для бізнесу всіх розмірів і секторів, заохочення конкуренції та запобігання монополістичній практиці. Стратегія також зосереджена на підтримці малих і середніх підприємств (МСП) та заохоченні впровадження цифрових інструментів у різних галузях.

Відкрите, демократичне та стале цифрове суспільство: ЄС взяв на себе зобов'язання просувати цифрову політику, яка поважає європейські цінності, включаючи конфіденційність, демократію та сталий розвиток. Це передбачає забезпечення відповідального та етичного використання цифрових технологій з особливим акцентом на захист даних, кібербезпеку та зменшення впливу цифрових технологій на навколишнє середовище.

Європейське цифрове десятиліття: 2020–2030

Спираючись на фундамент, закладений у 2020 році, у березні 2021 року було офіційно представлено Європейське цифрове десятиліття як комплексний план досягнення цифрових амбіцій ЄС до 2030 року. Ця ініціатива встановила конкретні цілі та етапи, структуровані за чотирма ключовими напрямками:

1. Цифрові навички: ЄС поставив собі за мету забезпечити щонайменше 80% європейців базовими цифровими навичками до

2030 року. Крім того, мета полягала в тому, щоб подвоїти кількість фахівців з ІКТ в ЄС і забезпечити гендерний баланс у цій галузі.

2. Безпечна та стійка цифрова інфраструктура: до 2030 року ЄС планував розгорнути безпечну, ефективну та стійку цифрову інфраструктуру. Це включає досягнення повного покриття 5G по всьому ЄС, забезпечення широкого доступу до гігабітного зв'язку та розбудову можливостей квантових обчислень.

3. Цифрова трансформація бізнесу: Стратегія Цифрового десятиліття підкреслила необхідність для всіх підприємств, особливо малих і середніх, впроваджувати цифрові технології. Мета полягала в тому, щоб до 2030 року 75% компаній ЄС використовували хмарні сервіси, великі дані та штучний інтелект.

4. Цифровізація державних послуг: ЄС зобов'язався зробити всі ключові державні послуги доступними онлайн до 2030 року, приділяючи особливу увагу забезпеченню доступності та зручності для всіх громадян. Крім того, мета полягає в тому, щоб усі громадяни ЄС мали доступ до своїх електронних медичних карток.

На діаграмі нижче наведено огляд дорожньої карти Європейського цифрового десятиліття, яка окреслює ключові кроки та ініціативи, заплановані на період з 2020 по 2030 рік для стимулювання цифрової трансформації на всьому континенті. Вона розділена на чотири етапи, починаючи з закладання фундаменту в 2020–2021 роках, за яким слідує реалізація найважливіших політик та ініціатив у 2022–2024 роках (рис. 8.2). У середині десятиліття, у 2025–2027 роках, фокус буде зміщений на досягнення таких важливих віх, як прогрес у цифровій освіті, 5G та квантових обчисленнях. Заключний етап, 2028–2030 роки, спрямований на досягнення цифрового суверенітету Європи, завершення створення цифрових державних послуг і розвиток цифрової інфраструктури та умов праці. Цей графік підкреслює прагнення Європи стати світовим лідером у галузі цифрових інновацій і технологій.

Рис. 8.2. Дорожня карта Європейського цифрового десятиліття (2020-2030)

Дорожня карта, окреслена на схемі, тісно пов'язана з цілями **«Цифрового компасу 2030»**, який слугує стратегічним орієнтиром для Європи на шляху до цифрової трансформації. Кожен етап спрямований на досягнення загальних цілей, визначених у «Цифровому компасі», включаючи вдосконалення цифрової інфраструктури, розвиток навичок і просування цифрових послуг. Наближаючись до 2030 року, реалізація ініціатив дорожньої карти допоможе ЄС досягти цілей цифрового суверенітету, стійкості та інновацій, як це передбачено «Цифровим компасом 2030».

Цифровий компас 2030, представлений у березні 2021 року, слугує дорожньою картою ЄС для навігації в процесі цифрового переходу протягом наступного десятиліття. Компас окреслює конкретні цілі та орієнтири, які спрямовують зусилля ЄС на досягнення його цифрових цілей до 2030 року. Він побудований навколо чотирьох основних аспектів Цифрового десятиліття: навички, інфраструктура, бізнес і уряд.

Цифровий компас також підкреслює важливість міжнародного співробітництва та партнерства у досягненні цих

цілей. ЄС прагне співпрацювати з партнерами-одnodумцями в усьому світі, щоб формувати міжнародні стандарти і норми для цифрових технологій, забезпечуючи їх відповідність європейським цінностям.

Для підтримки цілей, викладених у «Цифровому компасі 2030», був розроблений фінансовий інструмент – Програма «Цифрова Європа» ([The Digital Europe Programme](#)). Ця програма, яка запроваджена Регламентом (ЄС) 2021/694 ([Regulation \(EU\) 2021/694](#)), є ініціативою ЄС щодо виділення 7,5 млрд євро на проекти в галузі цифрових технологій у період з 2021 по 2027 рік. Вона охоплює такі ключові сфери, як суперкомп'ютерні технології, штучний інтелект, кібербезпека, передові цифрові навички та цифрова інтеграція, а також підтримку центрів цифрових інновацій.

Існують ключові напрямки цифрової стратегії та нормативно-правової бази Європейського Союзу, запроваджені Європейським парламентом:

1. Стратегія ЄС щодо даних ([The EU Data strategy](#)). ЄС наголошує на важливості обміну даними, забезпечуючи при цьому конфіденційність, безпеку та етичне використання. Цьому сприяють спільні європейські простори даних, які регулюються такими нормативно-правовими актами, як GDPR, Закон про управління даними та Закон про дані.

2. Штучний інтелект (ШІ). Біла книга з питань штучного інтелекту ([White Paper on Artificial Intelligence](#)), яка опублікована в лютому 2020 року, підкреслює ключову роль штучного інтелекту (ШІ) в сучасному суспільстві. Документ прогнозує значні соціальні та економічні вигоди, які ШІ може принести в різні сектори економіки. Документ закладає основу для подальшого розвитку та впровадження ШІ в різних сферах, акцентуючи увагу на необхідності збалансувати технологічні інновації з питаннями безпеки, етики та захисту прав громадян. Закон про ШІ ([The AI Act](#)) та інші пов'язані з ним пропозиції спрямовані на регулювання використання ШІ, захист людей від шкоди, заподіяної ШІ, та забезпечення прав споживачів.

3. Закон про цифрові послуги (DSA) та Закон про цифрові ринки (DMA) ([The Digital Services Act \(DSA\)](#)) та [Digital Markets Act \(DMA\)](#)) є ключовими для створення більш безпечного та конкурентного цифрового ринку, зосереджуючись на правах користувачів та чесній діловій практиці, особливо для великих платформ зі статусом «воротаря».

4. Електронне урядування та цифрова ідентичність. ЄС сприяє розвитку електронного урядування та транскордонного співробітництва в державному секторі за допомогою таких ініціатив, як Акт про інтероперабельну Європу ([Interoperable Europe Act](#)) та Європейська система цифрової ідентичності, що мають на меті підвищити безпечний доступ до державних послуг.

5. Кібербезпека. ЄС зміцнив свою систему кібербезпеки у відповідь на зростаючі загрози, зокрема, за допомогою Директиви NIS2 ([NIS2 Directive](#)), Закону про кіберстійкість та Закону про кіберсолідарність ([Cyber Solidarity Act](#)), які спрямовані на покращення кіберзахисту, врегулювання кризових ситуацій та технологічну безпеку.

6. Медіа та демократія. У грудні 2020 року Європейська Комісія представила план дій ([action plan](#)) на підтримку відновлення та трансформації європейського медіа-сектору в комунікаційний діяльності. У документі наголошено на важливості посилення національної підтримки через затверджені плани відновлення після пандемії COVID-19. Особливу увагу було приділено руйнівному впливу глобальних онлайн-платформ на медіа-сектор, зокрема їх домінуючій ролі на ринках даних та реклами. Європейський план дій з розвитку демократії ([The European Democracy Action Plan](#)) доповнює цей медіа-план і зосереджується на посиленні цифрової адаптації медіа-сектору, забезпеченні свободи та плюралізму ЗМІ, а також протидії дезінформації. Документ також звертає увагу на зниження рівня свободи ЗМІ через зростання загроз і тиску на журналістів.

7. Освіта та навички. План дій з цифрової освіти ([The Digital Education Action Plan](#)) підтримує держави-члени в адаптації освітніх систем до цифрової ери, надаючи пріоритет цифровим навичкам та сильній освітній екосистемі.

8. Умови праці в роботі на платформах. Нові правила, запропоновані ЄС ([New rules proposed by the EU](#)), спрямовані на поліпшення умов праці працівників платформ, забезпечення належного визначення статусу зайнятості та регулювання алгоритмічного управління.

9. Цифрова інфраструктура. ЄС активно працює над вдосконаленням своєї цифрової інфраструктури за допомогою ініціатив, які сприяють інноваціям, безпеці та стійкості, з акцентом на сприянні майбутньому розвитку цифрових технологій. 21 лютого 2024 року Комісія представила нові ініціативи для цифрової інфраструктури в Європі ([new initiatives for the digital infrastructure](#)).

Ці напрямки представляють широкий і амбітний підхід ЄС до формування цифрового майбутнього Європи, балансуючи між інноваціями та регулюванням для забезпечення безпечного, справедливого та інклюзивного цифрового середовища.

8.3. Виклики та можливості в реалізації цифрової стратегії ЄС

Цифровізація є одним з дев'яти ключових факторів конкурентоспроможності Європи до 2030 року. В рамках стратегії Європейського Союзу на наступне десятиліття цифровізація відіграє ключову роль у забезпеченні сталого економічного розвитку, технологічного лідерства та підвищення якості життя громадян.

Цифрова стратегія Європейського Союзу – це комплексний план, покликаний позиціонувати Європу як світового лідера в цифровій економіці, одночасно сприяючи інноваціям, забезпечуючи справедливість і просуваючи сталий розвиток. Оскільки світ стає все більш взаємопов'язаним і залежним від цифрових послуг, ЄС визнав необхідність зміцнення своєї цифрової інфраструктури, поліпшення кібербезпеки та подолання розриву в цифрових навичках, щоб зберегти свою конкурентну перевагу. Однак реалізація цієї стратегії не позбавлена викликів. Регуляторні складнощі, інфраструктурні диспропорції та потреба

у значних інвестиціях є перешкодами, які необхідно подолати. Водночас можливості для лідерства у сфері цифрового регулювання, сприяння технологічним інноваціям та прискорення економічного зростання є величезними. У наведеному нижче аналізі розглядаються ключові виклики і можливості в реалізації цифрової стратегії ЄС, а також те, як регіон може подолати ці перешкоди, щоб досягти своїх амбітних цілей і зайняти лідируючі позиції в глобальному цифровому ландшафті. Для початку важливо дослідити ключові тенденції та фактори, що сприяють цифровій трансформації (рис. 8.3).

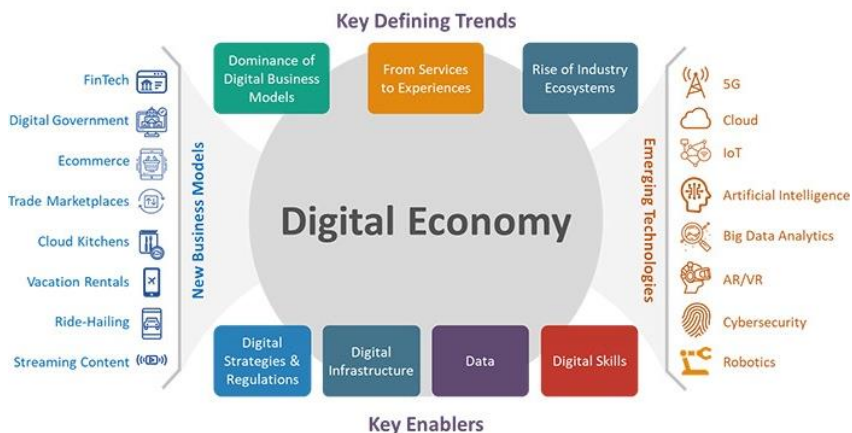

Рис. 8.3. Ключові тренди та фактори цифрової трансформації [7]

Цифрову економіку формують три ключові тенденції, які зумовлені технологічними інноваціями, такими як соціальні мережі, смартфони, інтернет речей, штучний інтелект та аналіз великих даних. По-перше, домінують цифрові бізнес-моделі, коли такі платформи, як Uber та Airbnb, змінюють галузі, а такі сектори, як банківська справа, переходять на надання переважно цифрових послуг. По-друге, бізнес зараз зосереджується на створенні досвіду, не лише на наданні послуг, використовуючи персоналізацію на основі штучного інтелекту та імерсивні

технології, а і на створені віртуальної реальності, щоб підвищити рівень залученості клієнтів. Нарешті, галузеві екосистеми замінюють традиційні ланцюжки створення вартості, а такі сектори, як фінанси, використовують цифрові платформи та колаборації для стимулювання інновацій та стійкості.

Чотирма ключовими факторами цифрової економіки є: цифрові стратегії та регулювання, цифрова інфраструктура, дані та цифрові навички. Цифрова економіка спирається на стійку, безпечну і масштабовану інфраструктуру, включаючи телекомунікаційні мережі, центри обробки даних, хмарні та периферійні обчислення, які швидко розвиваються для підтримки розподілених систем зв'язку. Такі технології, як 5G і Wi-Fi 6 є ключовими для цього процесу, що дозволяє розвивати охорону здоров'я, енергетику та виробництво. Дані є основою цифрової економіки, але не всі компанії намагаються використовувати їх ефективно, аналізуючи менше 3%. З прискоренням цифровізації зростає попит як на спеціалізовані ІКТ-навички (програмування, аналіз даних), так і на загальні цифрові компетенції, але дефіцит навичок залишається проблемою. Уряди повинні сприяти розвитку цифрових компетенцій і створювати економіку відкритих даних, забезпечуючи при цьому безпеку і конфіденційність даних.

Оскільки цифрова економіка швидко розвивається, впровадження комплексних цифрових стратегій стає вирішальним для використання її повного потенціалу. Цифрова стратегія ЄС має на меті скористатися цими тенденціями та можливостями, але при цьому вона стикається з низкою викликів і можливостей. Усунення прогалин у цифровій інфраструктурі, використанні даних та навичках роботи з ІКТ, а також забезпечення надійного захисту даних та конфіденційності буде ключовим фактором для реалізації переваг цифрової трансформації в різних секторах. Цей контекст створює підґрунтя для більш детального вивчення викликів і можливостей, які виникають при реалізації цифрової стратегії ЄС.

Нижче наведена діаграма, що ілюструє виклики і можливості, пов'язані з реалізацією цифрової стратегії ЄС. Кожному виклику внизу відповідає можливість у верхній частині діаграми, що

підкреслює, як вирішення конкретних питань може призвести до значного прогресу в цифровій структурі ЄС (рис. 8.4).

1. Складність регулювання → Глобальне лідерство в цифровому регулюванні. Незважаючи на складність регулювання, ЄС має можливість стати світовим лідером у сфері цифрового управління, встановлюючи глобальні стандарти для нових технологій і цифрових ринків. Закон про цифрові послуги (DSA), Закон про цифрові ринки (DMA) та Закон про штучний інтелект можуть слугувати орієнтирами для інших регіонів, посилюючи вплив ЄС на міжнародну політику. Гармонізація нормативно-правових актів між країнами-членами може бути складним завданням, але це створить більш конкурентне, прозоре і безпечне цифрове середовище.

Рис. 8.4. Виклики та можливості в реалізації цифрової стратегії ЄС

2. Прогалини в інфраструктурі → Інвестиції в цифрову інфраструктуру. Усунення прогалин в інфраструктурі, особливо в регіонах з недостатнім рівнем обслуговування, таких як сільська місцевість, є значним викликом. Однак акцент ЄС на збільшенні державних і приватних інвестицій у розвиток 5G, широкосмугового зв'язку та передових цифрових мереж відкриває можливості для економічного зростання та покращення зв'язку. Стратегічно розподіляючи кошти з таких програм, як «Цифрова Європа», ЄС може сприяти інклюзивному доступу до цифрових послуг, сприяючи як технологічному прогресу, так і соціальній справедливості.

3. Занепокоєння з приводу кібербезпеки → посилення стійкості до кібербезпеки. Хоча оцифрування призводить до посилення занепокоєння щодо кібербезпеки, ЄС може перетворити цей виклик на можливість, ставши світовим лідером у сфері кіберстійкості. Реалізація Закону про кіберстійкість і пов'язаних з ним політик може підвищити довіру до цифрових послуг і створити більш безпечне цифрове середовище для громадян, бізнесу та урядів. Зосередившись на інноваціях у сфері кібербезпеки, ЄС може захистити свою цифрову інфраструктуру, що забезпечить більш безпечну цифрову трансформацію.

4. Дефіцит цифрових навичок → Зосередження на цифровій освіті та підвищенні кваліфікації. Розрив у цифрових навичках можна подолати, зосередивши увагу ЄС на цифровій освіті та підвищенні кваліфікації робочої сили. Завдяки Плану дій з цифрової освіти та подібним ініціативам ЄС може розвивати кваліфіковану робочу силу, здатну орієнтуватися в цифровій економіці та робити свій внесок у неї. Освітні реформи, програми навчання впродовж усього життя та партнерства між галузями та академічними установами можуть заповнити кадровий резерв, забезпечивши підприємствам та державним службам доступ до знань, необхідних для впровадження нових технологій.

5. Бюджетні обмеження → Державно-приватне партнерство та фінансування ЄС. Бюджетні обмеження можуть обмежувати масштаби проєктів цифрової трансформації,

але можливості полягають у створенні міцних державно-приватних партнерств. Співпраця між урядами, бізнесом та постачальниками технологій може допомогти залучити інвестиції та розподілити фінансовий тягар. Крім того, ЄС може використовувати такі механізми фінансування, як «Горизонт Європа» та Фонд відновлення та стійкості, щоб забезпечити додаткові ресурси для масштабних проєктів цифрової інфраструктури та інноваційних центрів, гарантуючи, що ключові ініціативи продовжуватимуть реалізовуватися, незважаючи на фінансові виклики.

6. Брак талантів → Залучення глобальних талантів та підтримка інноваційних хабів. Дефіцит технологічних талантів дає ЄС можливість створити привабливу екосистему для глобальних талантів. Пропонуючи такі стимули, як візові програми для кваліфікованих фахівців та інвестуючи в інноваційні центри, ЄС може залучити талановитих спеціалістів з усього світу. Крім того, розвиток місцевих талантів за допомогою освітніх реформ та інвестицій у науково-технічні програми допоможе заповнити ключові ролі в таких сферах, як штучний інтелект, кібербезпека та хмарні обчислення, що сприятиме успішному впровадженню цифрових стратегій.

Таким чином, стратегічно використовуючи ці можливості, ЄС може вирішити і збалансувати виклики, пов'язані з його амбітною цифровою стратегією. Узгодження інвестицій, політичних реформ та освітніх ініціатив матиме вирішальне значення для досягнення цілей, викладених у «Цифровому компасі 2030», забезпечуючи при цьому конкурентну перевагу Європи в глобальному цифровому ландшафті.

Список використаної літератури

1. European Commission, Directorate-General for Communication, von der Leyen, U., 2019. A Union that strives for more: my agenda for Europe: political guidelines for the next European Commission 2019-2024. URL: <https://doi.org/10.2775/018127>.

2. European Commission, 2010. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Digital Agenda for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu.ezproxy2.utwente.nl/legalcontent/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0245>.

3. European Commission, 2015. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Digital Single Market Strategy for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu.ezproxy2.utwente.nl/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>.

4. European Commission, 2020. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Data protection as a pillar of citizens' empowerment and the EU's approach to the digital transition - two years of application of the General Data Protection Regulation COM/2020/264 final. URL: <https://eur.lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0264>.

5. European Commission, 2021. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade [online]. Available at: https://commission.europa.eu/system/files/2023-01/cellar_12e835e2-81af-11eb-9ac9-01aa75ed71a1.0001.02_DOC_1.pdf.

6. European Parliament, 2023. Digital Agenda for Europe. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>.

7. Nazeer S. (2021). Accelerating the digital economy: four key factors. URL: <https://e.huawei.com/ua/blogs/industries/insights/2021/accelerating-digital-economy>.

ЗРОСТАННЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ: UKRAINE CRISIS

Тема 9. Ринок праці в Європі: основні проблеми та вплив повномасштабної війни росії проти України

Питання, які розкривають зміст теми

9.1. Аналіз динаміки попиту на робочу силу

9.2. Вимоги роботодавців щодо компетенцій шукачів роботи у Європі: зміни та тенденції

9.3. Вплив міграційний потоків з України на розвиток європейського ринку праці

У європейських країнах спостерігається серйозний дисбаланс на ринку праці: у багатьох галузях спостерігається повсюдна нестача робочої сили, в інших – надлишок кваліфікованих кадрів і недостатня кількість робочих місць. На відсутність ефективності на ринку праці Європи впливають певні досягнення XXI століття.

Цифровізація. Майже всі галузі європейської економіки переживають цифрову трансформацію – впроваджуються нові технології, покликані підвищити продуктивність, зменшити кількість помилок та зробити процеси ефективнішими. Однак ці технології вимагають певних навичок, а отже, роботодавцям необхідно перенавчати персонал.

Старіння населення. За даними Європейської комісії, у 2022 році близько 21% населення ЄС старше 65 років та половина населення старше 44 років. Іншими словами, працездатне населення скорочується і, як очікується, впаде з 265 мільйонів у 2022 році до 258 мільйонів у 2030 році [1].

Перехід до кліматично нейтральної економіки. Розвиток технологій чистої енергії та відмова від викопного палива одночасно створюють та знищують робочі місця. SolarPower Europe, галузева асоціація в Брюсселі, виявила, що на кінець 2023 року кількість працівників у сфері сонячної енергетики збільшилася на 39% і становила 648 000 осіб у порівнянні з 466 000 осіб у 2021 році [2].

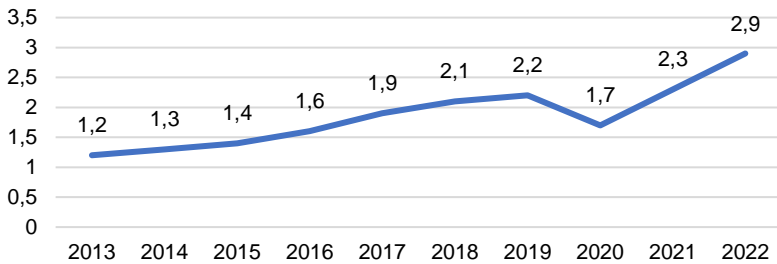
Тому, актуальним залишається питання щодо формування вакансій на європейському ринку праці, вимог роботодавців в сучасній економіці до навичок шукачів роботи, впливу мігрантів, в тому числі і з України, на задоволення попиту на робочу силу.

9.1. Аналіз динаміки попиту на робочу силу

Починаючи з 2020 року європейський ринок праці відновлюється після пандемії COVID, але сьогодні він все ще далекий від задоволення всіх потреб населення. Останні статистичні дані за 2023 рік свідчать про скорочення кількості вакантних місць ринку праці, особливо у другому кварталі. Так, частка вакантних посад знизилася з 2,8% у першому кварталі до 2,7%. В той же час рівень зайнятості населення віком 20–64 років становив 75,4%, що на 0,1 відсотка більше ніж в попередньому кварталі [3].

Однак це поступається більш загальній тенденції: у довгостроковій перспективі частка незакритих вакансій у ЄС продовжує щорічно збільшуватися, не забезпечуючи відповідності між пропозицією та попитом.

Кількість незакритих вакансій у ЄС продовжує зростати з 2020 року, коли через пандемію багато людей було звільнено або скорочено з метою зниження витрат (рис.9.1.).

Джерело: побудовано за: [3]

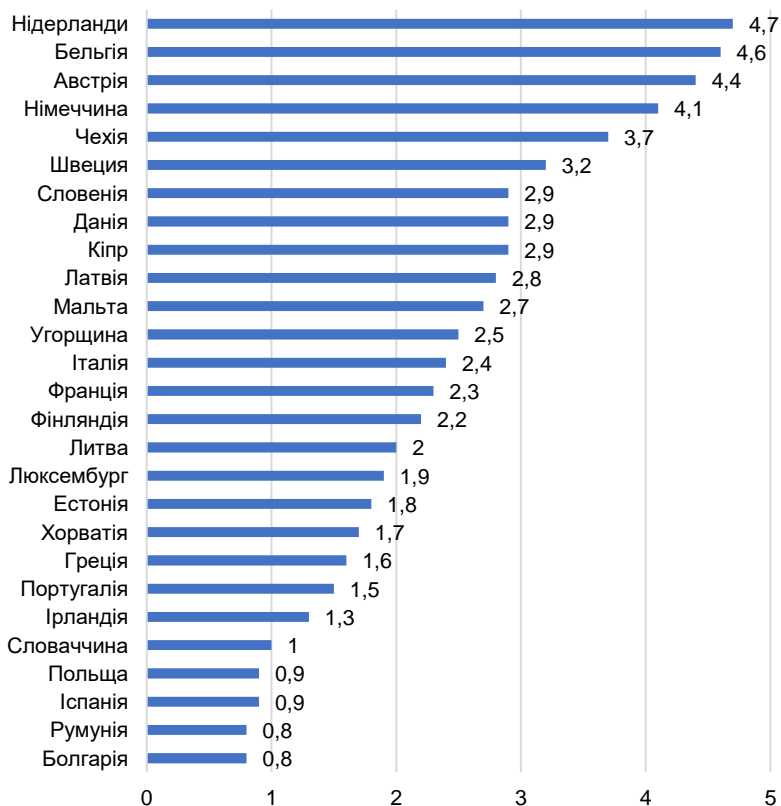
Рис. 9.1. Річний приріст вакантних робочих місць у ЄС, %

Незважаючи на зростання рівня зайнятості у 2023 році, на ринку праці Європи спостерігається нестача робочої сили та дефіцит кваліфікованих кадрів.

Створення нових робочих місць та необхідність заміни працівників, які виходять на пенсію, викликають дефіцит на ринку праці. І на наш погляд, цей дефіцит, швидше за все, посилиться, оскільки прогнозується скорочення чисельності населення працездатного віку з 265 млн осіб у 2022 році до 258 млн осіб до 2030 року [3].

Цікавим питанням є в якій країні Євросоюзу найбільше вакансій. Серед країн-членів ЄС найбільше незакритих вакансій у Нідерландах: 4,7% від загальної кількості робочих місць все ще потребують заповнення (рис.9.2.).

По кількості вакансій лідирують Бельгія (4,6%), Австрія (4,4%), Німеччина (4,4%). У Болгарії та Румунії, навпаки, частка вакансій становила лише 0,8%.

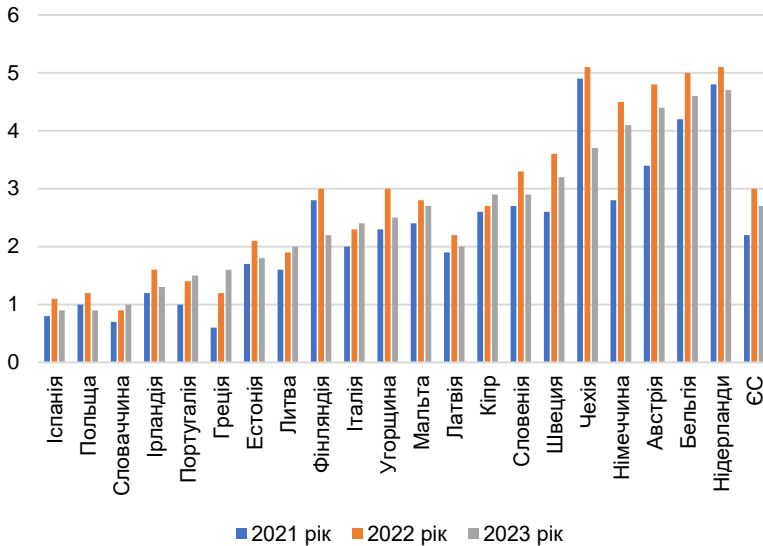

Джерело: побудовано за: [3]

Рис. 9.2. Рівень вакансій без сезонних коригувань, 2023 р. (%)

Серед вакансій, розміщених в інтернеті в тому ж періоді, найбільший попит мали розробники програмного забезпечення та продавці-консультанти. Значна кількість вакансій була також у сфері реклами, маркетингу та виробництва, а також в інженерних та науково-дослідних роботах. Вимоги до шукачів роботи, бажані компетенції робітників на європейському ринку праці, ми розглянемо у наступному параграфі.

Якщо розглядати динаміку зміни кількості вакансій з 2021 року по 2023 рік, то можна зауважити що після відкриття великих ринків після пандемії COVID-19, рівень вакансій в ЄС становив 2,2% (рис.9.3.).

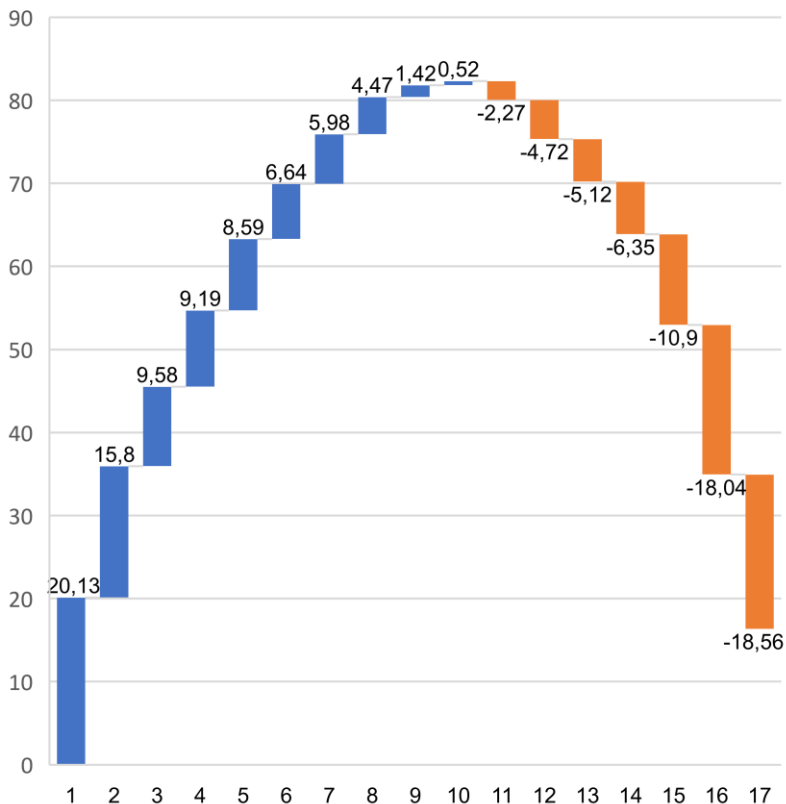

Джерело: побудовано за: [3]

Рис. 9.3. Рівень вакансій по роках, у %

У 2022 році був сплеск на ринці праці у Європі. Показники рівня вакансій майже у всіх країнах різко зросли. Взагалі по ЄС цей показник дорівнював 3%. Але з початку 2023 року рівень вакансій на ринку праці Євросоюзу почав зменшуватися. І вже 2023 році склав 2,7%. Така ж динаміка спостерігається і по країнах.

У зв'язку з розвитком наукового прогресу, структури попиту на товари та послуги, політичної та економічної нестабільністю, та й в загалі викликам сьогодення, відбулися структурні зміни зайнятості в країнах Євросоюзу (рис.9.4.).

1	Нерухомість, наука і техніка	10	Транспортування і зберігання
2	Адміністративна діяльність, служби підтримки	11	Будівництво
3	Освіта	12	Мистецтво, рекреація
4	Інформація, і комунікація	13	Промисловість
5	Охорона здоров'я і соціальна робота	14	Постачання води, каналізація, управління відходами
6	Фінанси і страхування	15	Електрика, газ, кондиціонування
7	Надання житла і харчування	16	Сільське господарство, лісництво і рибальство
8	Торгівля	17	Видобуток вугілля і розробка кар'єрів
9	Державне управління і охорона		

Рис. 9.4. Зміни у структурі зайнятості в ЄС, 2013–2023 рр., у % [4]

Так, збільшилася зайнятість населення у сфері нерухомості, науки і техніки за період з 2013 по 2023 роки майже на 20%. Друге місце по стрімкому збільшенню вакансій відбулися в сфері адміністративної діяльності та служби підтримки (15,8%). Тоді як зайнятість в сфері сільського господарства, рибальства, лісництва та у видобутку вугілля та розробці кар'єрів значно зменшилася відповідно на 18,04% та 18,56%. Кількість робочих місць в сфері послуг зростає, а в сфері виробництва просідає.

9.2. Вимоги роботодавців щодо компетенцій шукачів роботи у Європі: зміни та тенденції

Для розгляду вимог роботодавців до шукачів роботи необхідно проаналізувати інформацію про вакансії та навички, які запитуються в онлайн-оголошеннях про роботу. За допомогою даних проекту Cedefop [5], який проводить Євросоюз, ця інформація зараз охоплює 27 європейських країн (далі ЄС-27). Фахівцями було зібрано та проаналізовано понад 100 мільйонів онлайн-оголошень про роботу, що охоплюють період з січня 2018 року по грудень 2023 року. Аналіз надає інформацію про найбільш потрібні професії та навички в європейських країнах і регіонах на основі встановлених міжнародних класифікацій: ISCO-08 для професій, NUTS-2 для регіонів, ESCO для навичок і NACE-2 для секторів.

За п'ять проаналізованих років навички та компетенції постійно змінювалися та вдосконалювалися. Тому, на наш погляд, можна говорити про формування політики європейських країн щодо навичок і компетенцій на ринку праці.

Почнемо аналіз з найпопулярніших професій в країнах Європи (рис. 9.5.).

Джерело: побудовано за: [5]

Рис. 9.5. Цінність найпопулярніших професій в онлайн-оголошеннях про роботу в ЄС-27 у 2023 році

Відповідно до аналізу онлайн-оголошень про роботу, зібрані в країнах ЄС-27 у 2023 році, найвищу цінність мають спеціалісти з ІКТ (інформаційно-комп'ютерні технології) – 10%, а спеціалісти з служби підтримки – найменшу – 2,9%.

Але буде цікавим дізнатися про професії, оголошення про які направлені на шукачів роботи саме мігрантів (біженців), в тому числі і вимушених мігрантів з України (рис. 9.6.).

Аналізуючи онлайн-оголошення про роботу, зібрані з країн ЄС-27 у 2023 році можна сказати, що найвищу цінність мають працівники вуличних служб – 25%, а найнижчу – 16,3% – працівники медичного персоналу [3].

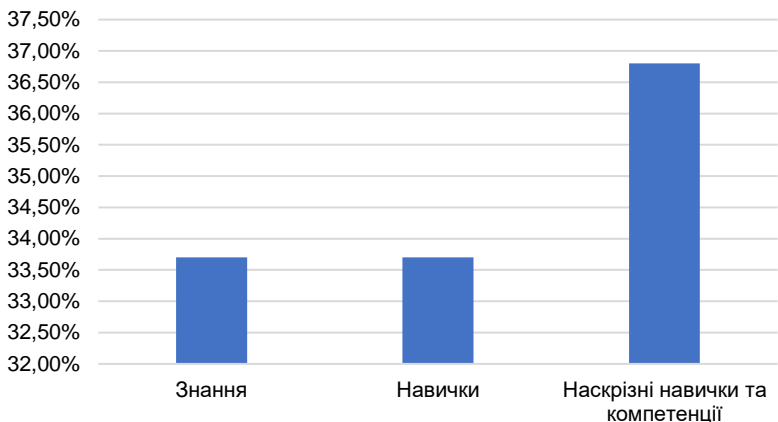
Роботодавців турбує ще одна проблема – складність знайти співробітників на вакансії, де потрібна висока кваліфікація. За даними Євростату, схожі труднощі мають понад 75% компаній у ЄС і таке явище негативно впливає на економічне зростання.

Джерело: побудовано за: [5]

Рис. 9.6. Цінність найкращих професій в онлайн-оголошеннях про роботу в ЄС-27 у 2023 році, які адресовані мігрантам-шукачам роботи

Розглянемо найбільш затребувані навички в онлайн-оголошеннях про роботу в ЄС-27 у 2023 році (рівень ESCO 0) (рис.9.7.). Нагадаємо, що ESCO (European Skills, Competences, Qualifications and Occupations) – це європейський багатомовний класифікатор навичок, компетенцій, кваліфікацій та професій. Рівень ESCO 0 – базовий рівень [6].

Джерело: побудовано за: [6]

Рис. 9.7. Цінність найбільш затребувані навички та уміння в онлайн-оголошеннях про роботу в країнах ЄС-27 у 2023 році (рівень ESCO 0)

Роботодавці в оголошеннях про роботу звертають увагу на три вагомні навички та уміння робітників як знання і професійні навички (їх цінність по 33,75% відповідно) та наскрізні навички та компетенції з цінністю 36,8%.

Щодо найбільш затребуваних навичок в онлайн-оголошеннях про роботу в ЄС-27 у трансверсальних навичках і компетенціях у 2023 році (ESCO рівень 2), то можна виділити вісім основних, на які роботодавці звертають увагу (рис. 9.8.).

Найпопулярніші навички в онлайн-оголошеннях про вакансію для трансверсальних навичок і компетенцій, зібраних з ЄС-27 у 2023 році – це демонстрація бажання навчатися (має найвищу цінність 26,2%, а обробка інформації, ідей і концепцій має найнижчу цінність, яка дорівнює 3%.

Джерело: побудовано за: [7]

Рис. 9.8. Цінність найбільш затребувані навички в онлайн-оголошеннях про роботу в ЄС-27 у трансверсальних навичках і компетенціях у 2023 році (ESCO 2)

Вимоги роботодавців щодо навичок і компетенцій на пряму впливають на зміну вимог до випускників вищих навчальних закладів (таб.9.1.).

У 2020 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі були розглянуті ТОП-10 навичок, які будуть актуальними у 2025 році [8]. Відповідно європейські навчальні заклади вже змінюють перелік навичок, умінь та компетенцій для здобувачів.

Аналітичне мислення та розв'язання проблем посідають перше місце серед навичок, за якими, на думку роботодавців, зростатиме популярність протягом наступних п'яти років. Але

вперше з'являються такі навички як активне навчання, витривалість, стресостійкість та інноваційність.

Таблиця 9.1.

Найбільш запитування навички випускників ВНЗ у Європі 2015 – 2025 рр. [8]

2015 р.	2020 р.	2025 р.
Комплексне вирішення проблем	Комплексне вирішення проблем	Аналітичне мислення та інновації
Координація з іншими	Критичне мислення	Активне навчання та стратегії навчання
Управління людьми	Творчість	Комплексне вирішення проблем
Критичне мислення	Управління людьми	Критичне мислення та аналіз
Переговори	Координація з іншими	Креативність, оригінальність та ініціативність
Контроль якості	Емоційний інтелект	Лідерство та соціальний вплив
Орієнтація на послуги	Судження та прийняття рішень	Використання, моніторинг і контроль технологій
Судження та прийняття рішень	Орієнтація на послуги	Технологічний дизайн і програмування
Активне слухання	Переговори	Стійкість, стресостійкість і гнучкість
Креативність	Когнітивна гнучкість	Міркування, вирішення проблем та ідеї

За прогнозами Форуму до кінця 2025 року 50% усіх зайнятих на європейському ринку праці потребуватимуть перекваліфікації

через зростання впровадження технологій, зміни структури попиту на робочу силу, а для приблизно 40% працівників необхідно буде пройти довгострокову перекваліфікацію (тривалістю не менше півроку).

Таким чином, кількість вакансій зростає, але близько 27,5 млн європейців заявили, що вони або безробітні, або працюють неповний день [9]. Трохи більше ніж кожен восьмий житель ЄС схильний до "провисання" на ринку праці, що визначається як "різниця між бажаною кількістю роботи і наявною кількістю оплачуваної роботи".

9.3. Вплив міграційних потоків з України на розвиток європейського ринку праці

Міграційні процеси людству відомі протягом тривалого часу, але ніколи не були актуальними та обговорюваними як сьогодні. Першу чверть XXI століття, безсумнівно, можна назвати епохою міграції. Дійсно, міграція невизначена, і вона не належить лише одній нації чи релігії. Міграція сьогодні є соціально-економічним процесом, який охоплює всі сфери і відбувається в усіх регіонах.

Загальна кількість мігрантів: за даними Eurostat, у 2022 році в країнах ЄС налічувалося близько 87 мільйонів людей, які народилися поза ЄС. Це становить приблизно 17% загального населення ЄС [3].

Щодо регіонального розподілу, то у західній Європі велика кількість мігрантів знаходиться в таких країнах, як Німеччина, Франція, Нідерланди та Великобританія, у південній частини Європи – Іспанії та Італії, північній Європі – Швеції та Данії.

Країни з високим рівнем міграції стикаються з великою кількістю проблем, які можна розділити на 4 групи (рис. 9.9.).

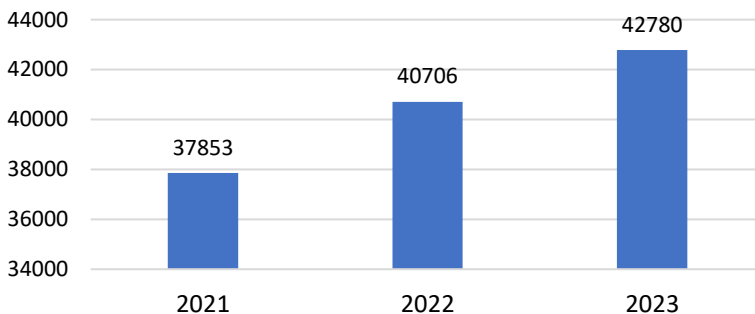
1. Економічні проблеми:

– навантаження на соціальні системи: мігранти можуть створювати додаткове навантаження на соціальні служби, включаючи охорону здоров'я та освіту;

Рис. 9.9. Проблеми країн з високим рівнем міграції

– проблеми ринку праці: мігранти можуть конкурувати за робочі місця з місцевим населенням, особливо в умовах економічних труднощів (рис. 9.10.).

Джерело: побудовано за: [9]

Рис. 9.10. Кількість працюючих мігрантів в країнах ЄС, тис осіб

Аналіз показує, що починаючи з 2021 року кількість працюючих мігрантів зростає і на кінець 2023 року досягла 42780 тис осіб.

2. Політична нестабільність та конфлікти: міграційні кризи: періоди великих міграційних потоків, такі як криза біженців у 2015 році та у 2022 році вже викликають певні проблеми в політичній нестабільності та напругу між країнами ЄС;

3. Гуманітарні кризи: часто мігранти стикаються з важкими умовами на шляху до Європи, включаючи небезпеки, пов'язані з незаконними міграційними маршрутами.

4. Правові проблеми:

– невизначеність статусу: багато мігрантів мають проблеми, пов'язані з легальним статусом та отриманням права на перебування;

– повернення: деякі країни ЄС проводять політику депортації нелегальних мігрантів, що може викликати гуманітарні проблеми.

Європейські країни продовжують працювати над вирішенням цих проблем, розробляючи різні політики та стратегії управління міграцією та інтеграції мігрантів.

Важливим є аналіз впливу саме українських тимчасових біженців на європейський ринок праці. На 1 листопада 2023 року понад 4,2 мільйона громадян України [11] користуються механізмом тимчасового захисту в країнах Європейського союзу (табл. 9.2).

Основними країнами ЄС, які приймають бенефіціарів тимчасового захисту з України, були: Німеччина, Польща, Чехія. Члени Європейського Союзу імплементували Директиву про тимчасовий захист, яка гарантувала біженцям з України доступ до житла, соціального забезпечення та медичної допомоги. Тікачі від війни мали право на дозвіл на проживання в ЄС, на ринок праці, на навчання дітей.

Вплив на європейський ринок праці залежить від ряду факторів, таких як країна притулку біженців, рівень інтеграції біженців і специфіка місцевих ринків праці. До позитивного впливу можна віднести:

Таблиця 9.2

Кількість біженців з України, які користуються тимчасовим захистом в ЄС в ЄС на 1 листопада 2023 р.

Країна ЄС	Кількість осіб
Німеччина	1194900
Польща	958655
Чехія	357960
Іспанія	187205
Болгарія	166535
Італія	161220
Румунія	140585
Нідерланди	135625
Ірландія	94085
Австрія	79790
Литва	72810
Бельгія	71350
Франція	64775
Португалія	57230
Фінляндія	61165
Латвія	43035
Швеція	41915
Данія	37440
Естонія	35820
Греція	26095
Хорватія	22485
Кіпр	18360
Словенія	8465
Мальта	1885

Джерело: складено за: [12,13,14]

– **заповнення вакансій.** Як ми з'ясували в деяких європейських країнах спостерігається дефіцит робочої сили в певних галузях, таких як сільське господарство, будівництво і сфера послуг. Українські біженці можуть допомогти заповнити ці вакансії;

– **якість трудового ресурсу.** Серед тимчасових біженців є багато людей з високим рівнем кваліфікації, які можуть зайняти певні спеціалізовані позиції на ринку праці;

– **підтримка місцевих бізнесів.** Українські біженці – це споживачі товарів та послуг, тобто можуть впливати на сукупний попит і стимулювати зростання місцевого бізнесу;

– **створення нових підприємств.** Деякі біженці створюють власний бізнес, що може сприяти економічному розвитку і створенню нових робочих місць;

– **нова перспектива.** Різноманіття робочої сили може приносити нові ідеї і підходи до роботи, що може позитивно впливати на інноваційність і конкурентоспроможність компанії.

Але аналіз ринку праці в Європі показує, що українці, які мають тимчасовий захист, мають і **негативний вплив:**

– **напруженість на ринку праці.** В умовах високого безробіття українські біженці можуть конкурувати з місцевими жителями за робочі місця, що може призвести до соціальної напруженості;

– **мовний бар'єр.** Без знання місцевої мови біженці можуть стикатися з труднощами при пошуку роботи;

– **визнання кваліфікацій.** Проблеми з визнанням професійних кваліфікацій і дипломів можуть ускладнити доступ до професійних позицій на ринку праці;

– **нестабільність.** Багато біженців можуть бути зайняті на тимчасових або неповних ставках, що не забезпечує стабільного доходу і кар'єрного зростання.

Багато європейських країн впроваджують спеціальні програми для інтеграції біженців на ринок праці, надаючи їм можливості для стажування і навчання, допомагають їм адаптуватися, навчитися мови і отримати потрібні навички для роботи.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Європейсько Союзу. URL: https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.

2. Прогноз глобального ринку сонячної енергії на 2024–2028 рр. URL: <https://www.solarpowereurope.org/>.

3. Eurostat. URL:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/all_themes.

4. Іляш О.І., Блохін П.В. Майбутнє HR менеджменту: тенденції, ризики, мотивація. Електронний журнал «Ефективна економіка». №10. 2018. URL:
http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/5.pdf.

5. Cedefop. URL:
https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/skills-intelligence/trend-focus/skills-online-job-advertisements?country=EU27_2020&year=2023#1.

6. Що таке ESCO і як він використовується в «Europass»? URL:
<https://europass.europa.eu/uk/what-esco-and-how-it-used-europass>.

7. ESCO портал. Європейська комісія. URL:
<https://esco.ec.europa.eu/en>.

8. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL:
https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/?fbclid=IwAR3h_yMNY73A-WrEH7Fjap-WqRNCqMTaqingJelhHZXdYGMmO4ppJCZgAk&utm_content=21%2F10%2F2020+21%3A30&utm_medium=social_scheduler&utm_source=facebook&utm_term=Education+and+Skills.

9. Eurostat. URL:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_egaftsm__custom_14847231/default/table?lang=en&page=time:2023.

10. Working in Europe: Which countries have the most job vacancies? What roles are in high demand? URL:
<https://www.euronews.com/business/2023/09/26/working-in-europe-which-countries-have-the-most-job-vacancies-and-what-roles-are-in-high-d>.

11. Statista. URL:
<https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/#:~:text=Ukrainian%20refugees%20in%20Germany,officially%20counted%20by%20the%20authorities>.

12. Європейська рада. URL:
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/#0>.

13. Єврокомісія підрахувала кількість біженців з України. URL:
<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3801701-evrokomisia-porahovala-kilkist-bizenciv-z-ukraini.html>.

14. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну – дослідження Громадянської мережі ОПОРА. URL:
<https://www.opora.ua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791>.

Тема 10. Особливості сучасного розвитку ринку праці в Україні

Питання, які розкривають зміст теми

10.1. Регіональні аспекти відновлення ринку праці в Україні під час війни

10.2. Аналіз ринку праці в Україні: дисбаланс попиту та пропозиції

10.3. Післявоєнне відновлення ринку праці в Україні: фактори впливу та можливості

Повномасштабна війна росії проти України вплинула на функціонування ринку праці як в країні в цілому, так і на регіональних рівнях. Сьогодні на дисбаланс між попитом та пропозицією трудових ресурсів впливає ряд факторів таких, як віддаленість підприємств та осіб, які шукають роботу від лінії фронту, переміщення бізнесу з одного регіону в інший, міграція населення, мобілізація до лав української армії, стимулювання державою створення робочих місць, зміна державної політики зайнятості. Особливою проблемою ринку праці в Україні є безробіття серед населення віком 18–35 років. Таку проблему необхідно вирішувати не тільки на рівні держави, а й на рівні підприємств, зокрема і закладів освіти, та й на рівні особистості.

Відновлення ринку праці можна розглядати з трьох боків: попит, пропозиція та ефективність функціонування. На кожен ринковий інструмент ринку праці впливають різні фактори, які ми будемо розглядати в цьому розділі.

10.1. Регіональні аспекти відновлення ринку праці в Україні під час війни

Сьогодні в Україні спостерігаються значні коливання на ринку праці. За статистикою, кількість безробітних, зареєстрованих

Державній службі зайнятості на 1 січня 2024 року ставить 96,1 тис. осіб, причому 40% це безробітні, які мають вищу освіту [1]. В той же час зареєстровано 40,2 тис. вакансій. Виникає питання – чому попит на трудові ресурси не задовольняється?

Можна виділити декілька факторів, які на пряму впливають на попит і пропозицію на ринку праці в Україні:

1. Затяжна війна та невизначеність.
2. Структурні та якісні зміни.
3. Великі потоки внутрішніх переселенців.
4. Масштабна міграція Українців до Європейських та інших країн.
5. Мобілізаційні процеси.

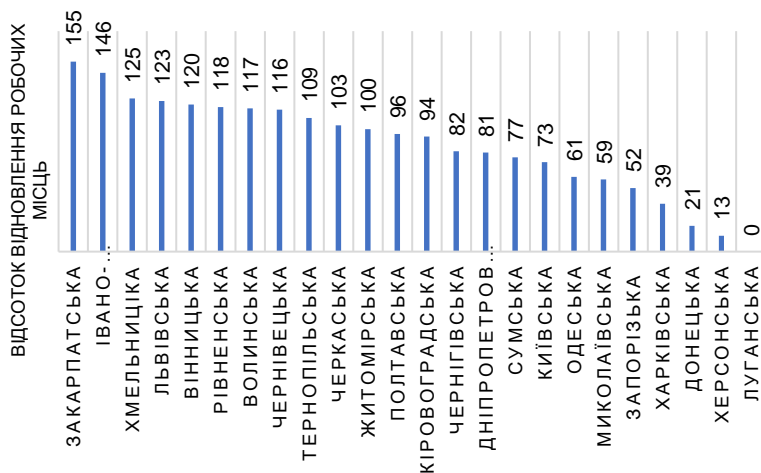
За оцінками аналітиків рівень безробіття в Україні на 1 січня 2024 року сягає 17% [1]. Але 2023 році спостерігалися сезонні коливання на ринку праці, а крім того кількість вакансій за рік збільшилося. Так, значно збільшилася кількість вакансій у прифронтових областях України: у Миколаївській – на 77,5 %; у Чернігівській – на 57,2 %; у Сумській – на 53 %; у Запорізькій – на 25,9 % [2]. А на зміну в попиті на ринку праці значно вплинули роботодавці з Київської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської та Харківської областей.

Затяжна повномасштабна війна росії проти України суттєво впливає на національну економіку в цілому так і на ринок праці. Держава в таких складних умовах проводить та постійно коригує економічну політику у сфері зайнятості. З 2023 року в Україні працюють програми допомоги роботодавцям, які на свої вакансії працевлаштовують безробітних з категорії «внутрішньо переміщені особи». Так, за рік майже 14 тис таких осіб отримали роботу. А за програмою компенсації працевлаштування безробітних на нові трудові місця, допомогу отримали 5 тис підприємців.

Крім того, в Україні діють різні мікрогранти для підприємців, які створюють додаткові робочі місця. Такі гранти отримали 10 тис юридичних і фізичних осіб, які протягом трьох років повинні створити 20,6 тис нових робочих місць.

Продовжує розвиватися проєкт «еРобота». У квітні 2023 року були оголошені гранти для створення малого бізнесу для учасників бойових дій, інвалідів війни та членів їх родин. На 1 січня 2024 року ухвалено 226 грантів. Передбачається що завдяки цього буде відкрито майже 460 нових вакансій [3].

Дуже цікавим є той факт, що структура попиту на робочу силу дуже змінилася в порівнянні з довоєнним періодом. Відомо, кількість вакансій з лютого 2022 року по січень 2024 року зростала у Західній Україні, а саме у Закарпатській (155 %), Івано-Франківській (146 %), Хмельницькій (125 %), Львівській (123 %), Вінницькій (120 %), Рівненській (118 %) та Чернівецькій (116 %) областях (рис.10.1).

Джерело: складено за: [4]

Рис.10.1. Відновлення робочих місць за регіонами України з лютого 2022 року по 1 січня 2024 року

Відновлення відбувалося значними та швидкими темпами. Але, якщо розглядати загальну кількість вакансій, то все ж лідерами є Київська (30 913 вакансій), Львівська (8 473), Дніпропетровська (8 452), Одеська (5 752) та Харківська (3 347)

області [4]. Взагалі, в цих провідних областях України знаходиться 60% вільних робочих місць. У зазначених областях зосереджено 63 % від усіх вакансій

Ще один з важелів впливу на ринок праці в Україні – це розширення самозайнятості. За 2023 рік було створено більше ніж 300 тис ФОПів. В порівнянні з довоєнним періодом це на 7% більше, але створення юридичних осіб навпаки скоротилося за цей же період приблизно на 30% [5]. Поширення нових бізнесів (саме ФОПів) все ж посприяло збільшенню вакансій. Знову ж, за кількістю створених бізнесів лідирують Дніпропетровська, Львівська області та місто Київ. Взагалі, воєнний час в Україні показав що бізнес має певний запас стійкості та міцності і саме це впливає на його виживання, розвиток, збереження робочих місць та створення нових.

Підприємці постійно адаптують свій бізнес під виклики війни. Затяжні воєнні події, руйнація, загрози і ризики ускладнюють функціонування бізнесу, але створюються нові стратегії найму робочої сили, які швидко орієнтуються на зміни ситуації і на фронті, і в економіці. Американська торговельна палата провела в Україні опитування щодо проблем ведення та розвитку бізнесу. Було отримано такі результати: найнагальніша проблема – це безпека та захист співробітників (91 %); на другому місці – російські ракетні атаки на критичну інфраструктуру та бізнес-активи (66 %); далі здоров'я та психічний стан співробітників (65 %); зменшення попиту на товари та послуги споживачів (45 %); і на кінець – обмежений доступ до електроенергії, водопостачання, мобільного зв'язку, тепlopостачання (44 %). Крім того, опитування бізнесменів показало збільшення тиску з боку держави та зміни в державній регуляторній політиці [6]. Ці проблеми стосуються всіх областей України без винятку.

Регіони України класично вже діляться відповідно до розташування на прифронтові, відновлення, допоміжні та віддалені. Відповідно і домінуючі проблеми в цих регіонах різні. Так, у прифронтових регіонах до основної проблеми відноситься фізична руйнація підприємств, об'єктів інфраструктури, житлового фонду та зменшення населення. Щодо регіонів відновлення, то

вони потерпають від руйнації та збитків бізнесу, зменшення населення та споживчого попиту. Основою втратою допоміжних регіонів є доступ до морського транспорту, а це впливає на зменшення експорту та погіршення логістики. Проблемами віддалених регіонів виступають дефіцит кваліфікованих кадрів, неможливість безробітним пройти перекваліфікацію [7].

Ще одним фактором нерівності розподілу трудових ресурсів між регіонами країни є переміщення бізнесу. Відомо, з початку повномасштабної війни росії проти України і до початку 2024 року майже 8 тис українських підприємств були переміщені: 27 % з них виїхали з Києва, 11 % – з Дніпропетровської області, по 8 % – з Донецької та Одеської, 6 % – з Харківської. Але 22 % компаній перемістилися до Києва з прифронтових регіонів та 20 % – до Харківської та Одеської областей [8]. Більша частина таких підприємств влаштувалася у західних областях, що дуже вплинуло на працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

10.2. Аналіз ринку праці в Україні: дисбаланс попиту та пропозиції

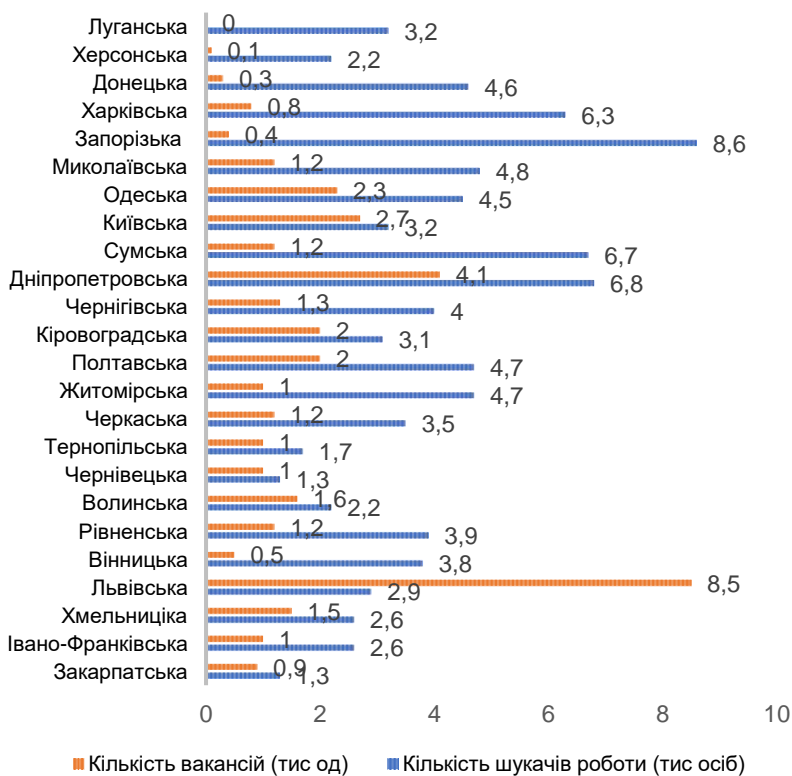
Вимушене переселення населення, міграція людей працездатного віку, мобілізація чоловіків до лав ЗСУ, проблеми в освіті привели до дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці в Україні. Основною проблемою є нестача кваліфікованих робітників, які б відповідали вимогам роботодавців. Так, до повномасштабного вторгнення у Закарпатській та Івано-Франківській областях пропозиція робочої сили перевищувала попит. На 1 січня 2024 р. ринок праці в цих областях відновився відповідно на 155% та 146% робочих місць за рахунок підприємств, що переїхали з інших регіонів та створення нових виробництв. Іншими словами, вакантних робочих місць стало набагато більше, але кандидатів на ці місця все одно не вистачає. Такий незадоволений попит спостерігається і в інших західних областях. Значний дефіцит робітників є у прифронтових регіонах, де відставання пропозиції від попиту на робочу силу пов'язані з відтоком потенційних працівників з цих територій.

В яких регіонах України найбільша та найменша конкуренція між шукачами роботи? Відповідно до статистики «Worg.ua», найбільша конкурентна боротьба за робоче місце спостерігалася у Київській, Харківській та Вінницькій областях. І з цих областей тільки у Вінницькій області кількість запропонованих вакансій збільшилося в зрівнянні з довоєнним періодом. Найнижча конкуренція була у Закарпатській, Чернівецькій та Херсонській областях [9].

Якщо звернутися до статистики Державної служби зайнятості, то необхідно звернути увагу на наявність невідповідності кількісних та якісних характеристик попиту та пропозиції на ринку праці в регіонах та різницю глибини таких диспропорцій (рис.10.2.).

Відповідно до даних рисунку 10.2. найбільший рівень безробіття зареєстровано у Запорізькій, Дніпропетровській, Сумській та Харківській областях. З іншого боку, найбільша кількість вакансій спостерігалася у Львівській, Дніпропетровській, Київській та Одеській областях. Необхідно звернути увагу що саме Дніпропетровська область є лідером як за попитом, так і за пропозицією на ринку праці в Україні.

Крім того, політика, що направлена на скорочення розриву між попитом та пропозицією на ринку праці, в тих областях де створено найбільше вакансій, проводилася: відбувалося і професійне навчання та перенавчання безробітних. Такі заходи були ефективними та результативність підтверджується й відповідною статистикою за деякими регіонами (рис.10.3.).

Джерело: складено за: [1]

Рис.10.2. Кількість вакансій та шукачів роботи на 1 січня 2024 року

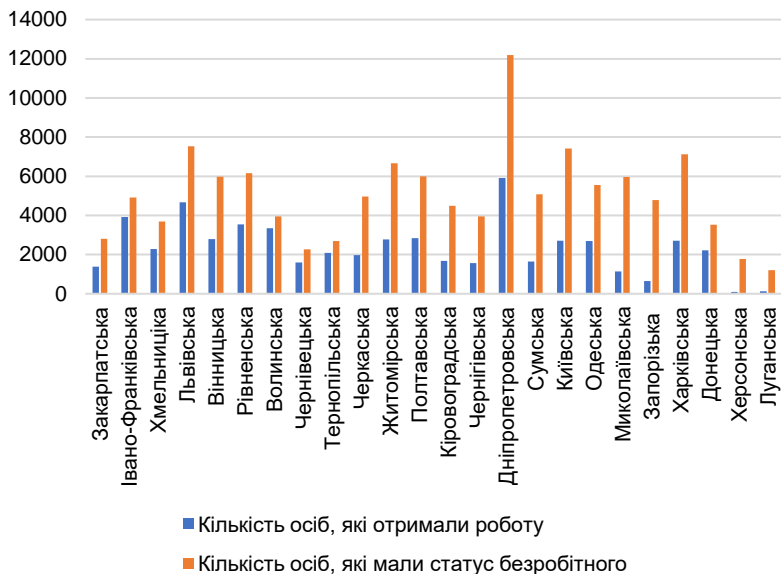
До регіонів з високою часткою працевлаштування можна віднести Дніпропетровську, Рівненську, та як не дивно, Донецьку області. Найбільша кількість безробітних пройшли навчання або перенавчання у Донецькій та Рівненській областях.

Джерело: складено за: [1]

Рис. 10.3. Відсоток працевлаштування та професійного навчання безробітних за 2023 рік

Цікавим для вивчення є дані щодо безробіття серед молоді (рис.10.4.). Зазначимо, що серед вимушених мігрантів приблизно 80% осіб віком від 18 до 40 років, а це самий продуктивний вік. Ще великі втрати серед працездатного населення відбулися за рахунок мобілізації до ЗСУ.

Джерело: складено за: [1]

Рис. 10.4. Кількість осіб віком 18–35 років, які отримали роботу та які мали статус безробітного у 2023 році

Найбільша кількість безробітних віком 18–35 років у 2023 році була зареєстрована у Дніпропетровській (12193 особи), Львівській (7537 осіб), Київській (7414 особи) та Харківській (7120 осіб) областях. До регіонів, де найзначніше працевлаштування серед зазначених осіб можна віднести Дніпропетровську (5919 осіб), Львівську (4670 осіб), Рівненську (3534 особи) та Волинську (3342 особи). Ми розуміємо, що багато безробітних не були взагалі зареєстровані в службах зайнятості. Крім того, зменшення кількості безробітних відбулося за рахунок зняття з реєстрації через вимушену міграцію. Відсутні данні про рівень безробіття на окупованих територіях.

Високий рівень безробіття серед молодих людей свідчить про наявність певних проблем:

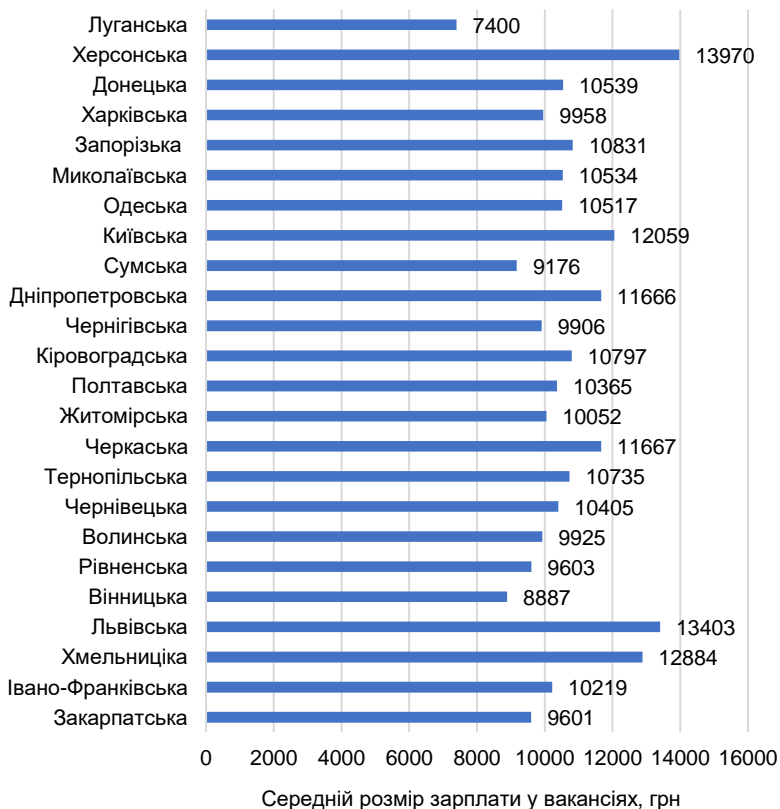
- відсутність досвіду;
- соціальна незахищеність;
- невідповідність отриманих в навчальних закладах компетенцій вимогам роботодавців;
- невідповідність умов праці очікуванням шукачів роботи.

Всі ці проблеми впливають на трудовий потенціал країни, тому що молоді особи віком 18–35 років – це третя частина від всіх наявних трудових ресурсів нашої країни.

Можна виділити ще одну проблему, яка впливає на дисбаланс попиту та пропозиції на ринку праці. Це мотивація. Іншими словами, постійний стабільний дохід працівника. За даними офіційної статистики, середній розмір заробітної плати за вакансіями 2023 року 11559 грн. Це на 14,6% більше порівняно з попереднім роком [1]. Але така заробітна плата не відповідає інтересам молодих людей, які шукають роботу. Сьогодні на заробітну плату впливають різні фактори: науково-технічний стан підприємств, економічні та організаційні проблеми суспільства та бізнесу, регіональні відмінності та інше. Все це пов'язано і з розвитком економічної і соціальної інфраструктури, високою диференціацією заробітних плат за галузями господарства. Ще важливим фактором впливу на ставку заробітної плати має конкуренція серед потенційних претендентів на вакансії та зростання попиту на деякі професії та спеціальності. Так, зріс попит на будівельників, водіїв, робочі професії (переважно фізична праця), електриків та механіків.

Проаналізуємо середній рівень заробітної плати по вакансіям за регіонами України (рис. 10.5.).

Диференціація середніх заробітних плат по вакансіям за регіонами складає 5083 грн. Вакансії з найбільшими заробітними платами пропонують на Херсонщині (середня зарплата 13970 грн), а найменшу на Вінницькій області (8887 грн відповідно).

Джерело: складено за: [1]

Рис. 10.5. Середній розмір заробітної плати у вакансіях у регіонах України в 2023 р.

Для стабілізації ринку праці та досягнення рівноваги між попитом та пропозицією трудових послуг в умовах повномасштабної війни росії проти України необхідно реалізувати певні заходи: адаптація економічно активного населення до викликів війни; навчання професіям, на які формує сучасний попит; впровадження досвіду європейських країн, підтримка

державою малого та середнього бізнесу, страхування воєнних ризиків.

10.3. Післявоєнне відновлення ринку праці в Україні: фактори впливу та можливості

Після двох з половиною років повномасштабної війни росії проти України з'являються різні ідеї, програми, плани, бачення як відновлювати економіку країни. Економісти, науковці шукають свій «план Маршала» для України. Розробити такий «план» допоможе досвід країн, які пройшли подібних до України шлях. Відомо, що після Другої світової війни у світі відбулися 30 великих війн та більше 250 військових конфліктів, в яких задіяно було приблизно 60 країн.

Одним з головних напрямків післявоєнного розвитку є становлення ринку праці країни. Тому, розглянемо чинники, які впливають і будуть впливати на попит та пропозицію робочої сили, та ефективність функціонування ринку.

1. Пропозиція робочої сили. Ми можемо виділити основні фактори які будуть впливати на зміни пропозиції на ринку праці:

– *створення демографічної стратегії.* Спочатку проаналізуємо деяку статистику щодо демографії в Україні. Відповідно до прогнозу Інституту демографії та соціальних досліджень через 10 років, тобто 2034 році, в кордонах України на 1991 рік проживатимуть не більше 35 млн людей [10]. І це дуже оптимістична цифра. Багато експертів вважають що кількість населення буде складати 26–27 млн осіб. На 1 січня 2023 року кількість населення становило приблизно 37,7 млн осіб. На підконтрольних територіях 31,6 млн осіб. І ще цікава статистика – за межами України на 1 січня 2024 року перебувало 8,5–9 млн українців, з яких приблизно 3 млн виїхали ще до 24 лютого 2022 року [10].

З відновленням економіки державі необхідно розробити програму, в якій ключовими будуть три головні акценти: сприяння поверненню українців, які мігрували через воєнний конфлікт, а

також їх адаптація; скорочення трудової міграції українців після війни; залучення трудових мігрантів з інших країн.

Вже сьогодні необхідно ініціювати і мотивувати людей повертатися в Україну, щоб тимчасова міграція не перетворилася на постійну. Швидке відновлення економіки буде створювати нові робочі місця. За думкою експертів журналу «Forbes» Україні потрібно буде залучати мінімум 300 тис мігрантів щороку [11]. Виникає питання – хто приїде з інших країн працювати в Україні? Трудова міграція стимулює глобальну економіку, але ми можемо залучити велику кількість мігрантів тільки з Узбекистану, Таджикистану, Киргизстану та ін. Для цього необхідно змінити юридичну базу і створити відповідні умови заохочення;

– *залучення молоді до ринку праці.* Відповідно до статистичних даних, станом на кінець 2021 року, на осіб у віці 15–24 років припадало 17,7 % економічно неактивного населення (при цьому, лише 30,7% людей 15–24 років економічно активні [12]. Основним фактором впливу на пропозицію робочої сили серед молоді є дуже низька залученість молоді до ринку праці. Основна причина цього – бажання молодих людей отримати освіту і збільшити очікуваний дохід. Але українська освіта не достатньо гнучка, щоб дозволити здобувачам працювати на денній формі навчання. Крім того, випускники навчальних закладів освіти зазвичай заробляють менше, ніж ті, хто має досвід і це не надає стимулів працювати. Тому, держава в умовах відновлення економіки повинна сприяти саме підприємницьким ініціативам молоді;

– *залучення пенсіонерів до ринку праці.* В Україні пенсійний вік нижчий за аналогічні показники у більшості європейських країн і підвищення пенсійного віку могло б здатися доцільною політикою активізації старших осіб до праці. Проте, очікувана тривалість життя для українців нижча за тривалість життя громадян ЄС на 8,928 та 12,529 років для жінок та чоловіків, відповідно [13]. За таких умов, законодавче підвищення пенсійного віку може призвести до ситуації, коли значна частка робітників не зможе дожити до нього. Сьогодні пенсійна система в Україні перешкоджає формальному працевлаштуванню літніх людей у

продуктивних секторах. В Україні продовження професійної діяльності після виходу на пенсію знижує вартість виплат. Тому, пенсіонери стикаються зі стимулом працювати неофіційно. За даними з 2021 року, співвідношення кількості неформально зайнятих до зайнятих у групі 71+ було майже 52%. Це найвищий показник серед усіх вікових груп [14]. Необхідно провести реформи в пенсійній системі в Україні таким чином, щоб заохочувати людей пенсійного віку продовжувати офіційну професійну діяльність;

– *залучення осіб з інвалідністю до ринку праці.* На сьогоднішній день ветерани війни і люди з інвалідністю складають відповідно 2% та 6%. Але після закінчення війни їх кількість збільшиться [15]. На наш погляд, підприємствам необхідно враховувати цей фактор. Але виникає і зараз проблема – такі уразливі категорії населення не звертаються до центрів зайнятості і не шукають роботу. Крім того, роботодавці не готові змінювати умови праці на підприємствах. Державі необхідно впровадити програму, яка буде компенсувати витрати бізнесу на вдосконалення робочих місць, а особам з інвалідністю така програма надасть можливість навчатися та перенавчатися. Для цього можна використовувати центри професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості (ДСЗ). Цей крок зумовлений тим, що такі центри вже зараз працюють з дорослим населенням і в їх арсеналі є короткострокові навчальні програми. Це стосується і ветеранів війни: змінити професію, вдосконалити навички на державний кошт;

– *залучення жінок до ринку праці.* Як правило, пропозиція жінок на ринку трудових послуг завжди менша ніж чоловіків. По-перше, на них, в більшості випадків, лежить турбота за дітьми і вони дуже рідко можуть поєднувати материнство і працю. По-друге, диференціація в доходах між чоловіками та жінками дуже висока. І це теж перешкоджає високій зайнятості серед жінок. По-третє, і попит на жіночу працю завжди менше ніж на чоловіків. У майбутньому необхідно уважно переглянути сімейну політику держави, яка може позитивно вплинути на загальний стан ринку праці, а також збільшити частку пропозиції трудових послуг жінок.

2. Попит на робочу силу. До основних факторів впливу на попит на ринку праці можна віднести:

– *заохочення інвестицій*. Можна зазначити, що ефективність капітальних вкладень на пряму впливає на продуктивність. Відомо, що збільшення продуктивності буде позитивно впливати і на занятість населення.

– *підвищення якості трудових ресурсів*. Сьогодні ДСЗ допомагають тільки безробітним. Але в майбутньому таку політику необхідно змінювати. За основу можна взяти досвід німецьких служб зайнятості: вони працюють не тільки з безробітними, а й з працевлаштованими, надаючи їм змогу підвищити кваліфікацію.

На жаль в Україні перекваліфікацією займаються тільки ДСЗ через свої осередки – центри професійно-технічної освіти. Навчаються особи, які мають вищу або професійну освіту. Але цього в майбутньому недостатньо. В повоєнній економіці будуть розвиватися такий сегмент як оборонний, буде нарощуватися експорт продукції. А спеціалісти відповідних спеціальностей не мають змогу підвищити свій рівень, або отримати відповідні компетенції в центрах при ДСЗ. Якщо всі українські порти будуть відкриті, то буквально зразу з'явиться приблизно 500 тис. додаткових вакансій [15]. Тому, навчанням та підвищенням кваліфікації за державним замовленням могли б займатися будь які навчальні заклади 3 та 4 рівнів акредитації, які б впровадили нові програми підготовки фахівців та часткової кваліфікації.

3. Ефективне функціонування ринку праці. На наш погляд, можна виділити три напрямку державної політики, направлену на досягнення рівноваги на ринку праці:

– *вдосконалення політики лібералізації*. Україна – це країна з ринковою економікою. І ліберальна політика щодо ринку праці могла б спрацювати, але не на повоєнному етапі. Все одно держава змушена допомагати через ДСЗ подоланню безробіття. Таку допомогу можна поглибити за рахунок стимулювання передислокації шукачів роботи в ті регіони, де попит на трудові послуги високий. Крім цього, збільшити витрати на навчання та перенавчання осіб, які мають статус безробітного;

– *зменшення дефіциту робочої сили.* Аналіз розподілу робочої сили між жінками і чоловіками показав, що чоловіки домінують в промисловості, а жінки – в секторі послуг. В повоєнний період, ринок праці буде відчувати нестачу само чоловічої робочої сили. На наш погляд, політика найму зміниться. Так, в промисловості можна використовувати працю жінок і при цьому надавати їм допомогу. Або ще один варіант подолання дефіциту робочої сили – це залучення мігрантів з відповідної кваліфікацією. І останнє, це повернення українців, які вимушені були тимчасово мігрувати в різні країни;

– *подолання регіональної нерівності на ринку праці.* Економічний розвиток регіонів України нерівномірний. Тому, в розробці програми відновлення економіки після війни обов'язково необхідно це врахувати, щоб не було загострення цієї проблеми.

Які професії в Україні будуть затребувані після закінчення повномасштабної війни росії проти України? Можна виділити сім основних груп [16]:

– *будівництво та архітектура.* Попит буде зростати на всі будівельні спеціальності (інженери, архітектори, штукатурки, малярі, спеціалісти з відновлення будівель, мостів та інше);

– *медицина та психологія.* Після війни дуже актуальними будуть медичні професії, та професії, що зв'язані з реабілітацією, психологи;

– *ІТ-технології.* Вже зараз багато в Україні задіяно цифрової документації і це буде тільки розвиватися. У нас попереду цифрова економіка і на спеціалістів в ІТ сфері попит буде тільки зростати;

– *електронна комерція.* Велика частина маркетингу переміститься в інтернет. Завдяки он-лайн продажам, будуть дуже швидко та якісно задовольнятися попит споживачів, а швидкість оборту грошей продавців буде збільшено. Це стосується не тільки товарів, але й послуг, в тому числі і фінансових. Саме електронна комерція дасть змогу Україні збільшити експорт товарів та послуг;

– *логістика*. Саме правильні логістичні схему надають можливість збільшити ефективність роботи підприємств як в національній економіці, так і за її межами;

– *енергетика та безпека*. Попит на професії в цій сфері буде тільки зростати. Україні потрібно розвивати свою енергетичну незалежність: розробка родовищ, ядерна енергетика, альтернативна енергетика, відновлення та розвиток енергетичної інфраструктури;

– *військово-промисловий комплекс*. Повномасштабне вторгнення росії в Україну показало що необхідно розвивати власне виробництво зброї, військової техніки, обладнання, підготовку воєнслужбовців з новими професійними навичками і компетенціями. Оборонна промисловість буде зацікавлена в інженерах, науковцях та дослідниках.

Хочеться згадати і ефект мультиплікації в економіці. Одне робоче місце в перелічених галузях буде сприяти появи приблизно 4–5 місці у суміжних. Тому, повоєнний ринок праці буде розвиватися дуже швидкими темпами.

Від наявності та кваліфікації кадрів буде залежати подальший розвиток і відновлення нашої країни. Тож щоб стати фахівцем у своїй справі, варто обирати майбутню спеціальність душею і з розумом, а також мати хист до обраної професії.

Список використаної літератури

1. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/view>.

2. Річні підсумки аналізу показників національного ринку праці у 2023 році. Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci/>.

3. eРобота. URL: <https://erobota.dii.gov.ua/>.

4. Ринок праці оживає: у січні зростали зарплати, кількість шукачів і конкуренція. Work.UA. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3234>.

5. Понад 300 тисяч нових ФОПів відкрилося у 2023 році. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/foponomics-2023-12>.

6. Опитування Американської торговельної палати в Україні та Citi Україна. Ведення бізнесу в воєнній Україні. Вересень 2023. Американська торговельна палата. URL: <https://chamber.ua/ua/publikaczii/>.

7. Регіональний бізнес в Україні: досвід, можливості та перешкоди. Київстар Бізнес. URL: <https://hub.kyivstar.ua/article-category/biznes-ideyi>.

8. 7820 компаній переїхали по Україні від початку повномасштабного вторгнення. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war-2>.

9. Work.UA. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics>.

10. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. URL: <https://idss.org.ua/index>.

11. Forbes. URL: <https://forbes.ua/ru/forbes-ukraine/forbes-ukraina-serpen-veresen-2023-09112023-17150>.

12. OECD. Labour force participation rate. URL: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/labour-force-participation-rate.html>.

13. Giang, T.L., Nguyen, T.H.D. (2021). Determinants of Work Decisions among Older People in Rural Vietnam, Population Ageing. URL: https://www.researchgate.net/publication/310538564_Determinants_of_Work_Decisions_among_Older_People_in_Rural_Vietnam.

14. Обчислення ЦЕС на основі Даних Держстату. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

15. Ринок праці після війни: Україні бракуватиме 4,5 мільйона робочих рук. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3701857-rinok-praci-pisla-vijni-ukraini-brakuvatime-45-milijona-robocih-ruk.html>.

16. ТОП галузей, які потребуватимуть працівників після війни.
URL: <https://chg.dcz.gov.ua/publikaciya/top-galuzey-yaki-potrebuvatymut-pracivnykiv-pislya-viyny>.

ВИВЕДЕННЯ НА РИНОК НОВИХ РІШЕНЬ ГЛОБАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Тема 11. Природно-екологічні проблеми та перспективи їх вирішення

Питання, які розкривають зміст теми

11.1. Природні та екологічні проблеми: науковий підхід

11.2. Природні та екологічні проблеми і європейська політика

Ми всі знаємо, що люди у світі завжди боролися за своє виживання. Навколишнє природне середовище не було дружнім до людини. Більше того, умови життя були ворожими. Напевно, багато племен і народів загинули, намагаючись подолати проблеми, пов'язані з навколишнім природним середовищем, і ми про них нічого не знаємо.

З розвитком цивілізації людство почало відповідати на виклики природи. Тисячоліттями люди впливали на природні умови та ресурси. З одного боку, це полегшувало існування людського роду. Але, з іншого боку, люди створили нові проблеми, яких раніше не існувало.

Природні та екологічні проблеми становлять реальну небезпеку. Це усвідомлюють багато європейських політичних лідерів та лідерів громадської думки, незалежно від їхніх політичних поглядів. Ми також повинні окреслити ці проблеми. Більше того, необхідно проаналізувати ефективність численних рішень, які вже були прийняті для запобігання катастрофічним наслідкам глобальних проблем.

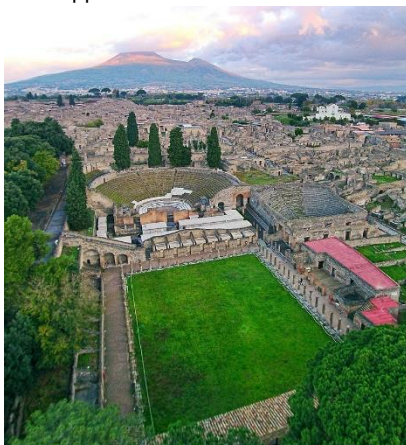
В рамках цієї теми реалізована спроба проаналізувати основні тенденції в європейській політиці щодо зазначених

проблем. Досвід ЄС є необхідним для вивчення в Україні з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави.

11.1. Природні та екологічні проблеми: науковий підхід

Сучасне слово «природа» походить від латинського *nātūra*, що означає народження, походження, природний стан або якість. Природою можна вважати всі властивості, сили та процеси, які відбуваються або існують незалежно від людей, у тому числі рослини і тварин. Вона існує поза людським контролем, і були часи, коли люди повністю залежали від неї.

Останній **льодовиковий період** був викликом для людей, але наші предки вижили і стали більш пристосованими до суворого клімату. Люди зробили великий стрибок вперед у виготовленні знарядь праці та зброї. В історії людства цей період увійшов до кам'яного віку, оскільки більшість знарядь праці були виготовлені з каменю.

Руїни Помпеїв в Італії

Людська цивілізація ставала все більш розвиненою. Люди навчилися працювати з металами та іншими матеріалами. Поділ праці сприяв економічному розвитку. Але сили природи все ще були міцними і нещадними. У 79 році нашої ери римське місто Помпеї було повністю зруйноване виверженням вулкану. Значно пізніше, у 1815 році, виверження іншого вулкану, в Індонезії, спричинило екстремальні погодні умови в Європі у 1816 році. Це явище відоме як **«рік без літа»** і стало сільськогосподарською катастрофою для багатьох країн.

Повені 2002 року в Німеччині

У наш час ці питання також актуальні. Ми нічого не можемо зробити, щоб запобігти землетрусам, виверженням вулканів та ураганам. Коли такі катастрофи трапляються, необхідно надавати екстрену допомогу людям, які постраждали від

стихійного лиха. За останні десятиліття сталася значна кількість стихійних лих, але в більшості випадків міжнародної допомоги було достатньо. Наприклад, у 2002 році **тиждень інтенсивних дощів** призвів до **затоплення значної частини Європи**. Лідери ЄС надали допомогу країнам, які найбільше постраждали (навіть тим з них, які вважались майбутніми членами ЄС). Таким чином, європейські країни мають певний досвід колективних дій у боротьбі зі стихійними лихами.

Сучасні природні та екологічні глобальні проблеми розглядаються багатьма вченими. Зупинимося на деяких з них.

Зміна клімату – одна з найвідоміших глобальних екологічних проблем. Протягом останніх десятиліть спостерігається постійне підвищення температури повітря на Землі. Ця тенденція триває вже давно, принаймні з XIX століття. В останні десятиліття вона значно прискорилося через спалювання викопних видів палива, таких як вугілля, нафта і природний газ.

Науковий консенсус щодо зміни клімату часто заперечується політичними лідерами та публічними спікерами.

Хоча природні процеси також можуть впливати на концентрацію газів та аерозолів в атмосфері, спостереження показують, що це не було важливою причиною змін за останні 10

тис. років. Таким чином, добре відомо, що діяльність людини є основною причиною критичних змін у складі атмосфери з моменту початку **промислової революції** близько 200 років тому [1]. **Отже, діяльність людини є основним чинником глобального потепління.**

Парникові гази діють подібно до скла в теплиці: вони поглинають сонячне тепло, яке випромінює земна поверхня, затримують його в атмосфері і не дають йому вийти в космос. Парниковий ефект призводить до підвищення температури на планеті Земля [2]. До **парникових газів належать:** вуглекислий газ, метан, закис азоту, гідрофторвуглеці, перфторвуглеці, гексафторид сірки, трифторид азоту тощо.

Згідно з дослідженнями NASA, майбутні наслідки глобальної зміни клімату в США будуть наступними:

- рівень моря в США, ймовірно, підніметься від 1 до 6,6 футів до 2100 року;

- зміни клімату триватимуть протягом цього століття, а також і в наступі століття;

- урагани стануть сильнішими та інтенсивнішими;

- буде більше посух і спеки;

- сезон лісових пожеж буде довшим;

- безморозний період (і вегетаційний період) подовжиться;

- глобальна температура продовжить зростати;

- Арктика з великою ймовірністю звільниться від льоду [3].

Як бачимо, ці наслідки зміни клімату стосуються не лише США, але й інших країн.

Одним з найкритичніших наслідків зміни клімату є **дефіцит води**. Близько **1,1 мільярда людей у світі не мають доступу до води, а загалом 2,7 мільярда відчують нестачу води щонайменше один місяць на рік**. Багато водних систем, які підтримують процвітання екосистем і годують зростаюче населення, перебувають у стресовому стані. Річки, озера та водоносні горизонти висихають або стають занадто забрудненими для використання [4]. Багато міських річок мають сумнівну якість води. Одним з відомих прикладів є річка Сена у Франції. Протягом століття в цій річці було заборонено купатися через забруднення

води. Париж організував масштабну реконструкцію інфраструктури вартістю 1,5 мільярда доларів, щоб забезпечити проведення олімпійських змагань з плавання в Сені у 2024 році [5].

Понад 60 відсотків усіх прісних водних ресурсів є спільними для двох або більше країн, включаючи великі річки. Наприклад, водами Меконгу користуються 6 країн [6]. **У Європі багато країн покладаються на Рейн і Дунай** (обидві річки сильно забруднені). Дунай є найбільшою міжнародною річкою у світі, гирло якої знаходиться в Румунії та Україні.

За даними Європейської комісії, **дефіцит води є актуальною проблемою для Європи.**

– 38 % населення ЄС постраждало від нестачі води у 2019 році;

– 29 % території ЄС постраждали від дефіциту води у 2019 році;

– від 2 до 9 мільярдів євро коштують посухи щороку [7].

Ще однією глобальною проблемою є **вирубка лісів**. Близько 10% світових лісів було втрачено в усьому світі через вирубку за останні три десятиліття [8]. Знищення тропічних лісів у Бразилії та африканських країнах є небезпечним для навколишнього середовища в усьому світі. Здебільшого воно спричинене

Лісові пожежі в Греції у 2024 році

людською діяльністю, особливо сільським господарством та деревообробною промисловістю. В Європі господарська діяльність майже не впливає на ліси, але лісові пожежі залишаються небезпечними. Іспанія, Португалія, Греція та багато інших країн

страждають від цих стихійних лих. За останні п'ять років лісові пожежі в Іспанії та Португалії спустошили майже мільйон гектарів землі [9]. **Тривалі сезони лісових пожеж здебільшого**

спричинені безпрецедентною спекою. Зі зміною клімату, що призводить до підвищення температури та створення більш сухих умов, пожежонебезпечні сезони починаються раніше і закінчуються пізніше [10].

Більшість мешканців європейських міст наражаються на небезпечний рівень **забруднення повітря**. Європа стикається з серйозною кризою громадського здоров'я, спричиненою вдиханням токсичного повітря. Однією з найбільш постраждалих країн Європи є Північна Македонія (особливо її столиця Скоп'є). Серед країн-членів ЄС один з найвищих рівнів забруднення спостерігається в Італії, переважно на півночі країни [11]. У Польщі значні обсяги вугілля використовуються для опалення житлових і комерційних приміщень, а також у промисловості та виробництві електроенергії, що призводить до одного з найвищих рівнів забруднення в ЄС [12]. Дрібнодисперсні тверді частинки, діоксид азоту та озон є одними з основних забруднювачів повітря.

Хвороби також можна включити до переліку природно-екологічних проблем, оскільки бактерії та віруси є елементами природи. Звичайно, хвороби завдають більшої шкоди суспільствам Глобального Півдня, тоді як ситуація в ЄС є відносно стабільною. Але випадок з COVID-19 довів крихкість системи охорони здоров'я навіть у найбагатших державах світу.

Таким чином, Європа стикається з різними природними та екологічними проблемами. Здебільшого вони спричинені діяльністю людини. Крім того, ці проблеми є глобальними і стосуються всього людства. Отже, необхідно забезпечити сталий розвиток на всій території ЄС. Скоріш за все, ці проблеми можуть бути вирішені на різних рівнях європейської політики, але в будь-якому випадку це буде результатом політичної діяльності.

11.2. Природні та екологічні проблеми і європейська політика

Як відомо, Європейський Союз був створений у 1992 році, але деякі з його інституцій функціонували і раніше. Процес прийняття рішень в ЄС відпрацьовувався десятиліттями. Зараз інституції ЄС

функціонують як у звичайній державі. Всі політики ЄС приймаються і регулюються європейськими інституціями.

Європейський зелений курс був розроблений як компас ЄС для досягнення екологічних цілей. Він спрямований на забезпечення нульових викидів до 2050 року, що зробить **Європу першим кліматично нейтральним континентом у світі**. Існує кілька цілей цієї політики [13]:

- відсутність викидів парникових газів до 2050 року;
- економічне зростання, відокремлене від використання ресурсів;
- жодна людина і жодне місце не залишаться без уваги.

Є кілька ключових цифр Європейського зеленого курсу, а саме [13]:

- Європа стане першим кліматично нейтральним континентом до 2050 року;
- викиди парникових газів скоротяться щонайменше на 55% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року;
- 3 мільярди додаткових дерев буде висаджено в ЄС до 2030 року.

Європейський зелений курс складається з численних планів, які неможливо перерахувати та проаналізувати в одному питанні, але деякі з них пов'язані з економічною та соціальною політикою. Наприклад, інвестиційним стрижнем Зеленого курсу є **Інвестиційний план Зеленого курсу**.

Варто також згадати **Промисловий план Зеленого курсу**. Він підвищує конкурентоспроможність європейської промисловості з нульовим рівнем викидів і прискорює перехід до кліматичної нейтральності. План складається з чотирьох опор:

1. Передбачуване та спрощене регуляторне середовище, яке включає Закон про нульову промисловість, Закон про критичну сировину та структуру ринку електроенергії.
2. Більш швидкий доступ до фінансування, що прискорить інвестиції та фінансування виробництва чистих технологій в Європі.

3. Підвищення кваліфікації. В рамках цього напрямку Європейська Комісія намагається полегшити доступ громадян третіх країн до ринків праці ЄС у пріоритетних секторах.

4. Відкрита торгівля для створення стійких ланцюгів поставок, яка покликана розвивати мережу угод про вільну торгівлю ЄС та інші форми співпраці з партнерами для підтримки зеленого переходу [14].

Вітроелектростанція в Сконе, Швеція

Офіційна веб-сторінка Європейської Комісії інформує про досягнення щодо зеленого переходу. Наприклад, опубліковано наступні результати:

1. Вартість екосистеми стартапів з нульовим балансом в ЄС у 2021 році склала понад 100 мільярдів євро, що вдвічі більше, ніж у 2020 році.

2. Понад 400 ГВт потужностей з виробництва вітрової та сонячної відновлюваної енергії в ЄС було вироблено у 2022 році, що на 25% більше, ніж у 2020 році.

3. У 2019 році в європейській економіці було створено 4,5 мільйона «зелених» робочих місць (у порівнянні з 3,2 мільйонами у 2000 році).

2023 рік став найуспішнішим за всю історію для нових морських вітрових установок в ЄС. Генеральний директор WindEurope Г. Діксон заявив, що вітроенергетика зараз становить 19% всієї електроенергії, що споживається в ЄС [15].

Для вирішення **водної проблеми** ЄС проводить різні політики, в тому числі щодо питної води. Основним законом ЄС щодо питної води є Директива про питну воду (DWD). Вона

стосується доступу до води, призначеної для споживання людиною, та її якості з метою захисту здоров'я людини [16]. У 2024 році Європейська комісія ухвалила нові гігієнічні стандарти для матеріалів і продуктів, які контактують з питною водою. Ці заходи зроблять воду безпечнішою для пиття, а також зменшать адміністративне навантаження на компанії, які виробляють відповідні матеріали та продукти [17].

Вже згадувалось, що проблема річок також є дуже актуальною, і не лише з точки зору питної води. У 2010 році була започаткована **Стратегія ЄС для Дунайського регіону (ЄСДР)**. Пріоритетними напрямками цієї програми є мобільність водних шляхів, якість води, екологічні ризики тощо [18].

Для вирішення проблеми **забруднення повітря** та досягнення мети ЄС щодо нульового забруднення до 2050 року, ЄС має комплексну політику чистого повітря, яка базується на трьох опорах: стандарти якості атмосферного повітря, скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферу та стандарти викидів для основних джерел забруднення. Цілями цієї політики є наступні:

- зменшити кількість передчасних смертей і хвороб, спричинених забрудненням повітря;
- зменшити тиск забруднення на екосистеми та біорізноманіття [19].

У 2023 році М. Нейра, директор департаменту з питань навколишнього середовища, зміни клімату та охорони здоров'я Всесвітньої організації охорони здоров'я, заявив, що **політичні діячі Європи несуть моральну відповідальність за термінове вирішення проблеми небезпечного забруднення повітря на континенті** [20]. У 2024 році Європейський парламент прийняв оновлений закон про поліпшення якості повітря. Нові правила встановлюють суворіші обмеження для кількох видів забруднювачів, зокрема твердих частинок, діоксиду азоту та діоксиду сірки. Хаві Лопес, член Європарламенту від Іспанії, заявив після успішного голосування: «Сьогоднішній день є значною перемогою в нашому постійному прагненні забезпечити більш безпечне і чисте довкілля для всіх європейців» [21].

ЄС також докладає зусиль для **захисту лісів**. Він має на меті покращити стан існуючих лісів у Європі та значно збільшити стійке, біорізноманітне лісове покриття в усьому світі. Існує п'ять основних пріоритетів в цьому напрямку [22]:

- зменшити вплив споживання ЄС на земельні ресурси та заохочувати споживання в ЄС продукції, що не призводить до вирубки лісів;

- співпрацювати з країнами-виробниками для зменшення тиску на ліси;

- посилити міжнародне співробітництво з метою уникнення вирубки та деградації лісів і заохочення відновлення лісів;

- перенаправляти фінансування на підтримку більш сталих практик землекористування;

- підтримувати наявність та якість інформації про ліси та ланцюги постачання товарів, доступ до цієї інформації, а також підтримувати дослідження та інновації.

Іншої актуальною проблемою є проблема **громадського здоров'я**. Серед численних факторів, що впливають на здоров'я, є хвороби. Швидке поширення хвороби серед великої кількості носіїв у певній популяції протягом короткого періоду часу є епідемією. **Пандемія свинячого грипу 2009 року** стала викликом для Європи. Реакція держав-членів ЄС варіювалася від масових програм вакцинації до повної її відсутності (у випадку Польщі) [23].

У 2020 році заходи протидії **COVID-19** були значно жорсткішими. Пандемія розглядалася як загроза для всього людства. Найпоширенішими способами боротьби з пандемією були локдаун та вакцинація. Обидва ці заходи призвели до протестів у багатьох країнах. Крім того, в європейських суспільствах з'явилися численні теорії змови. **У багатьох країнах став популярним антивакцинальний активізм**. У відповідь Європейська комісія запропонувала більше фактчекінгу та зміни алгоритмів для боротьби з дезінформацією про COVID-19 та вакцинацію [24].

Теорії змови стали дуже популярними під час пандемії COVID-19.

Таким чином, Європейський Союз стикається з багатьма викликами, спричиненими природними та екологічними проблемами. Європейські інституції розробили гнучкі механізми вирішення цих проблем, але виклики стають все більш небезпечними. Кожна нова проблема потребує особливого способу її вирішення. Наприклад, COVID-19 змінив ставлення до безпеки. Крім того, ця пандемія призвела до появи нових теорій змови, що також завдало шкоди суспільству та системі охорони здоров'я.

Список використаної літератури

1. Global Warming: A Science Overview. U.S. Department of Transportation. URL: https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/docs/maccracken2_Global-Warming.pdf

2. Climate change: the greenhouse gases causing global warming. European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2023/3/story/20230316STO77629/20230316STO77629_en.pdf

3. The Effects of Climate Change. NASA. URL: <https://science.nasa.gov/climate-change/effects/>

4. Water scarcity. WWF. URL: <https://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity/>

5. Water quality was acceptable when Olympians swam in Seine River, data shows. Associated Press. URL: <https://apnews.com/article/olympics-2024-seine-water-quality-paris-1e1cd295bb4c757b52ff6cdab1b3f8b5>

6. Global water crisis fuelling more conflicts, UN report warns. Al Jazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2024/3/22/increasing-water-scarcity-fuelling-more-global-conflicts-un-report-warns>

7. Water scarcity and droughts. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/water/water-scarcity-and-droughts_en

8. Deforestation. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/forests/deforestation_en

9. Spain and Portugal join forces in the fight against natural disasters. Euronews. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2024/07/08/spain-and-portugal-join-forces-in-the-fight-against-natural-disasters>

10. Portugal is among the worst affected countries as climate change ramps up extreme wildfires. Euronews. URL: <https://www.euronews.com/green/2024/06/25/portugal-is-among-the-worst-affected-countries-as-climate-change-ramps-up-extreme-wildfire>

11. Revealed: almost everyone in Europe is breathing toxic air. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2023/sep/20/revealed-almost-everyone-in-europe-breathing-toxic-air>

12. Poland Air Quality Management – Poland Final Report. January 2019. World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/574171554178748054/pdf/Air-Quality-Management-in-Poland.pdf>

13. The European Green Deal. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

14. The Green Deal Industrial Plan. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan_en#paragraph_33968

15. Wind energy: How are EU countries contributing to the 2030 targets? Euronews. URL: <https://www.euronews.com/business/2024/02/08/wind-energy-how-are-eu-countries-contributing-to-the-2030-targets#:~:text=Germany%20was%20the%20frontrunner%20in,the%20EU's%20total%20production%20capacity.>

16. Drinking water. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/water/drinking-water_en

17. Drinking water to become safer thanks to new EU-wide hygiene standards for materials and products in contact with water. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_350

18. One Strategy – 12 Priorities. Danube Region Strategy. URL: <https://danube-region.eu/about/priority-areas/>

19. Air. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/air_en

20. Europe's politicians have moral responsibility to tackle air pollution, says WHO environment director. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/21/europes-politicians-have-moral-responsibility-to-tackle-air-pollution-says-who-environment-director>

21. Air pollution: Parliament adopts revised law to improve air quality. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240419IPR20587/air-pollution-parliament-adopts-revised-law-to-improve-air-quality#:~:text=Parliament%20on%20Wednesday%20adopted%20a,225%20against%2C%20and%2017%20abstentions.>

22. Deforestation. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/forests/deforestation_en

23. Swine flu: lessons to learn from "disproportionate" EU response. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20110125IPR12478/swine-flu-lessons-to-learn-from-disproportionate-eu-response>

24. EU cites 'anti-vaccine campaign' as reason to toughen social media code. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/media/2021/may/26/eu-cites-anti-vaccine-campaign-reason-toughen-social-media-rules>

Тема 12. Соціально-економічні проблеми та перспективи їх вирішення

Питання, які розкривають зміст теми

12.1. Соціально-економічні проблеми: науковий підхід

12.2. Соціально-економічні проблеми та європейська політика

Згідно з Арістотелем, люди є соціальними тваринами. Дійсно, історія людей пов'язана з історією соціальних утворень. Існує багато теорій виникнення держави, суспільства, економіки та інших явищ. Відповідно, численні вчені та філософи приділяли значну увагу розгляду соціальних та економічних проблем. Серед них були й утопічні теорії, наприклад, ідеї Платона (Стародавня Греція) та Т. Мора (Англія). Деякі теорії мали раціональне підґрунтя, наприклад, теорія суспільного договору. Згідно з цією теорією, люди погоджуються створити державу і обмежити свої свободи для того, щоб забезпечити свої права. Держава є продуктом колективної волі людей, а не творінням Бога чи результатом спонтанного процесу. Так, ідеї суспільного договору були сформульовані Т. Гоббсом, Д. Локком, Ж.-Ж. Руссо та іншими філософами.

У ХІХ столітті соціально-економічні проблеми почали глобалізуватися. Таким чином, вони торкнулися великої кількості людей. Відповідно, з'явилися не лише філософські теорії, але й ідеології. Ідеології були покликані пояснити проблеми, з якими зіткнулися народи світу. Більшість авторів ідеологічних концепцій жили в Європі. Саме там з'явилися класичний лібералізм і консерватизм (переважно у Великій Британії та Франції). Марксизм і соціал-демократична ідеологія теж виникли в Європі. Також у ХХ столітті з'явилися нацизм і фашизм, які пропонували радикальні рішення глобальних і національних проблем.

Всі ці доктрини намагалися пояснити соціально-економічні проблеми та запропонувати різні варіанти їх вирішення. Але,

враховуючи сучасний стан цих проблем, потрібно розглядати не філософію чи ідеологію, а науку. Сучасна наука пропонує актуальні та багатовимірні інтерпретації соціально-економічних проблем в Європі.

12.1. Соціально-економічні проблеми: науковий підхід

Сучасний світ далекий від ідеалу. Навіть найрозвиненіші країни Європи страждають від впливу багатьох деструктивних факторів. Конкретні прояви цих проблем часто залежать від специфіки країни чи навіть окремого регіону.

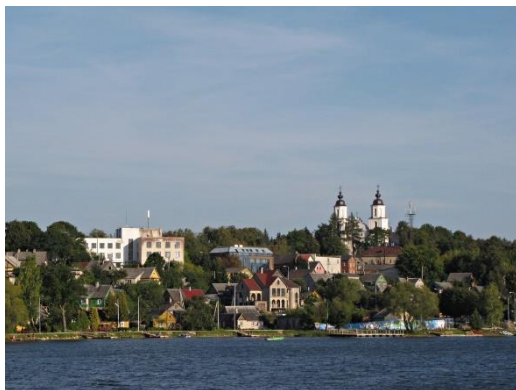
Демографічна проблема належить до тих глобальних викликів, на які не можна запропонувати однозначної відповіді. Потрібно розглядати два її основні виміри: **демографічний вибух** (зростання чисельності населення) та **демографічну кризу** (скорочення чисельності населення). Ці проблеми мають глибоке соціальне коріння і пов'язані зі зміною ціннісних орієнтирів суспільства. Демографічний вибух не загрожує жодній європейській країні. В Європі немає країн, в яких населення стрімко зростало б протягом багатьох десятиліть. Водночас більшість європейських країн стикаються з демографічною кризою.

З 1 січня 2021 року по 1 січня 2022 року, під час пандемії COVID-19, населення ЄС скоротилося на 265 тисяч осіб. Це скорочення можна пояснити природними змінами населення (більше смертей, ніж народжень). На жаль, пандемія також відіграла свою роль [1].

З 2003 по 2023 рік загальна чисельність населення Європейського Союзу збільшилася з 431,2 мільйона до 448,8 мільйона, тобто ми бачимо зростання на 4%. За цей період 18 країн-членів ЄС продемонстрували збільшення, а 9 – зменшення чисельності населення. Найбільше відносно зростання було зафіксовано в Люксембурзі (47%), Мальті (36%), Ірландії (33%) та на Кіпрі (29%). Найбільше відносно скорочення спостерігалось в Латвії (-18%), Литві та Болгарії (обидві -17%) і Румунії (-12%). Найбільший абсолютний приріст зафіксовано у Франції та Іспанії

(обидві – 6,3 млн), тоді як найбільше абсолютне скорочення спостерігалось в Румунії (-2,6 млн), Польщі (-1,5 млн) та Болгарії (-1,4 млн) [2].

Ми бачимо, що найбільший приріст населення спостерігається в розвинених країнах Європи, які вже десятиліттями є членами ЄС. І навпаки, колишні члени Варшавського договору та колишні радянські республіки стикаються з депопуляцією. Однією з причин таких тенденцій є міграція. Люди з бідніших країн (Латвія, Румунія, Болгарія тощо) намагаються переїхати до багатших країн з вищим рівнем життя. Більше того, люди з Глобального Півдня (особливо з Африки та Близького Сходу) здебільшого прибувають до багатших членів ЄС (Італія, Франція, Німеччина, Іспанія та ін.).

Місто Зарасай у Литві

Навіть у межах однієї країни депопуляція може мати певні особливості в різних регіонах. Наприклад, у Литві найбільш радикальні демографічні зміни відбуваються у периферійних сільських регіонах, які втрачають населення найвищими темпами.

Згідно з новітніми дослідженнями, існують відмінності в соціально-демографічних характеристиках населення різних регіонів. Наприклад, люди старшого віку, менш освічені, ті, хто працює в первинному секторі, а також безробітні або ті, хто не бере участі на ринку праці, найчастіше живуть у найбільш занепадаючих регіонах [3]. Литовські регіони мають справу з найшвидше скорочуваням ринком праці в Європейському Союзі [4]. Можна взяти майже будь-яке невелике місто і виявити, що його населення скорочується занадто швидко. Наприклад, у Зарасай у

2001 році проживало 8355 мешканців, а у 2022 році – лише 5939 осіб [5].

У Латвії ситуація подібна. Після відновлення незалежності країни багато людей виїхало, і рівень народжуваності також різко впав. Однією з причин цих тенденцій була невпевненість латвійців у своєму майбутньому. Як і в Литві, ми можемо помітити регіональний вимір демографічної кризи в Латвії. Наприклад, населення Латгалії стрімко скорочується (іноді на 2% на рік) [6].

Депопуляція надзвичайно швидка в посткомуністичних країнах, включаючи Латвію, Литву, Болгарію, Румунію та багато інших країн.

Як вже згадувалося раніше, демографічна проблема взаємопов'язана з питаннями міграції. Більшість людей, які прибувають до найбагатших і найрозвиненіших європейських країн, народилися за межами Європи. Багато з них є вихідцями з Сирії, Іраку, Палестини та багатьох африканських країн. Очевидно, що іммігранти відрізняються від корінних італійців, німців чи інших європейців. Багато іммігрантів не працюють і не навчаються. Крім того, вони часто скоюють злочини. Громадянин Сирії, який приїхав до Німеччини як шукач притулку, був звинувачений у вбивстві трьох людей під час нападу в місті Золінген на заході Німеччини у 2024 році [7]. Італійський острів Лампедуза залишається прифронтовою зоною для масових потоків мігрантів. Місцеві жителі часто вважають, що як італійський уряд, так і влада ЄС не пропонують жодного довгострокового вирішення проблеми [8].

Ще однією актуальною проблемою є **безробіття**. Серед країн Європейського Союзу в жовтні 2023 року Іспанія мала найвищий рівень безробіття – 12%, за нею йшла Греція – 9,6%. Натомість на Мальті рівень безробіття був найнижчим у Європі – 2,5%. Загальний рівень безробіття в Європейському Союзі в тому ж місяці становив 6% [9]. Ситуація не виглядає катастрофічною, але варто згадати про молодіжне безробіття. У квітні 2023 року його найвищі показники були в Іспанії (27,9%) та Греції (27,7%). Також

20,7% молоді в Італії були безробітними. Найкраща ситуація була в Словенії (лише 5,6%) [10]. Не варто недооцінювати проблему молодіжного безробіття. Воно часто стає причиною злочинності та радикалізму, які є ключовими загрозами безпеці в сучасному світі, в тому числі і в Європі.

Французька поліція збирає докази в театрі «Батаклан» після терактів у Парижі в листопаді 2015 року

За даними Європейської комісії, у 2022 році в ЄС було зареєстровано 3862 умисних вбивства, що на 4,4 % більше, ніж у 2021 році. 231456 злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, було зафіксовано поліцією у 2022 році, що на 10,3 % більше, ніж у попередньому році. Також зростає

кількість злочинів, пограбувань та квартирних крадіжок [11].

Тероризм є одним з найнебезпечніших видів діяльності.

Застосування насильства проти мирних людей для досягнення політичних чи ідеологічних цілей є поширеним явищем у ХХІ столітті. Теракти в Мадриді (2004), Лондоні (2005), Парижі (2015), Ніцці (2016), Манчестері (2017) та інших містах були організовані ісламістами. Але звинувачувати всіх мусульман у цій протиправній діяльності некоректно. За словами Ж. Борреля, ми живемо у світі, в якому політика ідентичності часто створює антагонізми між групами і спільнотами, в тому числі всередині самого ісламського світу [12].

Тим не менш, як згадувалось вище, існують очевидні проблеми з інтеграцією іммігрантів в Європейському Союзі. Частина мігрантів з Африки та Близького Сходу не поділяє цінностей європейського суспільства. У Нижній Саксонії 67,8% мусульманських школярів вважають, що правила Корану важливіші за закони Німеччини [13].

Цю ситуацію не можуть ігнорувати політики. Наприклад, **«Альтернатива для Німеччини» (AfD)** стала однією з найпопулярніших політичних партій. Ця партія святкувала свою перемогу у східній землі Тюрингія у вересні 2024 року [14]. В інших

Бйорн Хьокке святкує перемогу «Альтернативи для Німеччини» в Тюрингії

країнах-членах ЄС ультраправі політичні партії також популярні. Наприклад, **«Брати Італії»** – італійська націонал-консервативна та популістська партія на чолі з Джорджею Мелоні, чинним прем'єр-міністром Італії. За її словами, нелегальні мігранти є ворогами легальних [15]. Іноді виникають конфлікти між чиновниками ЄС та національними органами влади щодо проблем міграції. Наприклад, Гергей Гуляш, керівник апарату прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана, заявив, що його країна запропонує кожному мігранту «безкоштовний транспорт до Брюсселя» [16].

Підсумовуючи, можна сказати, що перед Європейським Союзом стоїть багато викликів, пов'язаних із соціальними та економічними проблемами. Перспективи їх вирішення значною мірою залежать від ефективності політики ЄС.

12.2. Соціально-економічні проблеми та європейська політика

Всі згадані вище питання розглядаються європейськими інституціями та політиками. Спробуємо окреслити результати деяких політик та ініціатив у сфері вирішення цих проблем.

Європейські чиновники визнають, що **демографічна проблема** зараз є однією з найважливіших і найгостріших. У 2023 році Європейська комісія ухвалила Комунікацію, в якій представила набір політичних інструментів, доступних державам-

членам для управління демографічними змінами та їхнім впливом на суспільство і економіку ЄС, включаючи його глобальну конкурентоспроможність. Комплексний підхід до демографічних змін ґрунтується на чотирьох опорах:

1) підтримка батьків шляхом кращого поєднання сімейних прагнень та оплачуваної роботи, зокрема, шляхом забезпечення доступу до якісного догляду за дітьми та належного балансу між роботою та особистим життям;

2) підтримка та розширення можливостей молодих поколінь для процвітання, розвитку їхніх навичок, полегшення їхнього доступу до ринку праці та доступного житла;

3) розширення прав і свобод старших поколінь та підтримання їхнього добробуту за допомогою реформ у поєднанні з відповідною політикою на ринку праці та на робочих місцях;

4) за необхідності, вирішення проблеми нестачі робочої сили шляхом керованої легальної міграції, у повній відповідності до використання талантів зсередини ЄС [17]. Як бачимо, європейські чиновники наголошують на необхідності захисту якості життя.

Також ЄС визнає право людей на зміну місця проживання. **Легальна міграція** вважається інвестицією в економіку та суспільство. Крім того, легальна міграція підтримує «зелений» і цифровий перехід ЄС і сприяє тому, що європейські суспільства стають більш згуртованими і стійкими.

Правила ЄС регулюють наступне:

– умови вступу та права студентів і дослідників з країн, що не є членами ЄС;

– право на возз'єднання сімей;

– умови та процедури отримання громадянства країн, що не є членами ЄС, дозволу на довгострокове проживання [18].

Європейська мережа «Міста за місцеву політику інтеграції мігрантів» (CLIP) була започаткована через важливість житла для інтеграції мігрантів. Згідно з цим проектом, міські адміністрації повинні прагнути підвищити рівень особистої безпеки в районах з поганою інфраструктурою, значною часткою мешканців з низьким соціально-економічним статусом і високою часткою мігрантів. Зокрема, слід впроваджувати ідеї рівності для запобігання

сегрегації. Одним із рішень є розподіл соціального житла по всьому місту, будівництво менших за розміром об'єктів соціального житла та збереження середнього класу корінного населення в районах з високою концентрацією мігрантів з метою забезпечення соціального міксу [19].

Вже згадувалось, що радикалізація молоді є однією з проблем в Європі. Звичайно, багато радикально налаштованих молодих людей народилися в країнах-членах ЄС, але їхні батьки є мігрантами. З метою запобігання радикалізації у 2011 році була створена **Мережа обізнаності про радикалізацію (RAN)**. Фахівці, залучені до діяльності RAN, щодня працюють з людьми, вразливими до радикалізації, і з тими, хто вже був радикально налаштований. Вони займаються як запобіганням і протидією насильницькому екстремізму в усіх його формах, так і реабілітацією та реінтеграцією насильницьких екстремістів [20].

Боротьба з тероризмом є одним з головних пріоритетів діяльності ЄС. Однією з директив, що реалізують антитерористичну

Штаб-квартира Європолу (Нідерланди)

політику, є Директива (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради. У ній, зокрема, йдеться про зростаючу конвергенцію між організованою злочинністю та тероризмом у сучасному світі. Директива містить глибоке занепокоєння щодо фінансування терористичної діяльності у

віртуальних валютах: анонімність таких валют уможливує їх потенційне незаконне використання у злочинних цілях [21]. Ця Директива є основним правовим інструментом для запобігання використанню фінансової системи Європейського Союзу з метою відмивання коштів та фінансування тероризму [22, с. 70].

Європол відіграє важливу роль у запобіганні злочинним, зокрема, терористичним актам. Будучи міжнародною

поліцейською організацією, Європол співпрацює з країнами та організаціями, які не є членами ЄС. Наразі Європол має угоди про партнерство з 22 країнами, що не є членами ЄС [23, с. 716]. Європол є агентством ЄС з 2010 року [24].

Проблема бідності також вирішується в рамках європейської політики. Фонд європейської допомоги найбільш знедоленим (FEAD) спеціально підтримує дії країн ЄС щодо забезпечення найбідніших верств населення продуктами харчування, одягом та іншими товарами першої необхідності. Він також надає підтримку через нематеріальні заходи соціальної інтеграції. З квітня 2020 року FEAD підтримав конкретні заходи з подолання кризи, спричиненої COVID-19 [25]. Це є нагальним прикладом боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією.

ЄС приділяє багато уваги політиці зайнятості. Зменшення безробіття та неактивності серед молоді є важливим завданням для Європейського Союзу. Одним із феноменів сучасного європейського суспільства є NEET (молодь, яка не працює, не навчається і не здобуває освіти). Європейський план дій у сфері соціальних прав містить мету зменшити частку NEET з 12,6% у 2019 році до 9% до 2030 року шляхом покращення перспектив їхнього працевлаштування [26].

Посилені гарантії для молоді – це зобов'язання всіх держав-членів ЄС забезпечити, щоб усі молоді люди віком до 30 років отримували якісні пропозиції щодо працевлаштування, безперервної освіти, учнівства та стажування [27]. У 2011 році міністри освіти ЄС ухвалили Рекомендацію Ради щодо політики скорочення раннього залишення школи, яка встановила рамки для послідовної, всеосяжної та науково обґрунтованої політики [28].

Загалом, розглядаючи основні показники розвитку ЄС, можна зробити висновок, що майже всі країни ЄС мають дуже високі показники індексу людського розвитку (ІЛР). Наприклад, значення ІЛР Данії на 2022 рік становить 0,952 (найкращий результат в ЄС). Найгірший результат в ЄС оцінюється в 0,799 (Болгарія). Але навіть цей результат кращий, ніж у Албанії та Україні [29].

Очевидно, що Європа стикається з численними кризами соціального та економічного характеру. Політичні лідери та партії

пропонують різні варіанти вирішення цих проблем. Діяльність політичних інститутів ЄС є одним з ключових факторів зменшення ризиків. Але все європейське суспільство також має зробити свій внесок у вирішення цих проблем.

Список використаної літератури

1. Natural population decrease in most EU regions in 2021. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231121-4>

2. Demography of Europe – 2024 edition. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024>

3. Ubarevičienė R., van Ham V. Population decline in Lithuania: who lives in declining regions and who leaves? Regional Studies, Regional Science. 2017. Vol. 4. P. 57-79. <https://doi.org/10.1080/21681376.2017.1313127>

4. Lithuanian regions face fastest depopulation in EU. LRT. URL: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1873230/lithuanian-regions-face-fastest-depopulation-in-eu>

5. Resident population by city / town at the beginning of the year. Official Statistics Portal. URL: https://osp.stat.gov.lt/en/statistiniu-rodikliu-analize?hash=e3b442ea-2047-4fe8-a8ef-a1c6ae9d842b#

6. 'Without enough Latvians, we won't be Latvia': eastern Europe's shrinking population. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/16/latvia-baltic-population-demographic-crisis>

7. Scholz vows to speed up deportations after Solingen stabbings. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cj081mrlm7eo>

8. 'Tired and very worried': Lampedusa locals feel abandoned but keep helping migrants. Anadolu. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/-tired-and-very-worried-lampedusa-locals-feel-abandoned-but-keep-helping-migrants/3002819>

9. Unemployment rate in the European Union and Europe as of June 2024, by country. Statista. URL:

<https://www.statista.com/statistics/1115276/unemployment-in-europe-by-country/>

10. Youth unemployment rate in the European Union as of April 2023, by country. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/613670/youth-unemployment-rates-in-europe/>

11. Crime statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_statistics#intentional_homicides_in_the_EU_in_2022

12. Borrel J. We need to fight Islamist terrorism together. European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/we-need-fight-islamist-terrorism-together-%C2%A0_en

13. Muslimische Schüler nehmen Koran wichtiger als Gesetze. Bild. URL: <https://www.bild.de/politik/inland/studie-schockt-politiker-muslimische-schueler-nehmen-koran-wichtiger-als-gesetze-6624d43076790e1ca24f9187>

14. German far right hails 'historic' election victory in east. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cn02w01xr2jo>

15. Italy premier says illegal migrants are 'enemies' of legal ones. Anadolu. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/italy-premier-says-illegal-migrants-are-enemies-of-legal-ones/3278002>

16. Hungary says it will provide free tickets to Brussels for migrants trying to enter the EU. Associated Press. URL: <https://apnews.com/article/hungary-orban-eu-migration-fines-ae7e763618b0630dc947068b261de958>

17. Commission sets out tools to manage demographic change in the EU. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4807

18. Legal migration and integration. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/legal-migration-and-integration_en

19. Housing and integration of migrants in Europe: Good practice guide. Eurofound. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2021-05/ef0818en.pdf>

20. About RAN Practitioners. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/about-ran_en

21. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843>

22. Чернадчук Т.О., Березовська В.О. Політика Європейського Союзу щодо боротьби з тероризмом: аналіз законодавства Європейського Союзу та деяких національних антитерористичних програм. Правова держава. 2022. № 48. С. 66-76

23. Моїсеєва Є.О., Латишева М.О., Шалупня К.С. Діяльність Європолу та співпраця з Україною. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 714-717.

24. Governance & Accountability. Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/governance-accountability>

25. End poverty in all its forms everywhere. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/document/download/d36d4366-6ff2-439d-af32-36306e2d35cb_en?filename=SDG-Report-01-MD.pdf

26. Youth employment support. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1036>

27. The reinforced Youth Guarantee. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>

28. Early school leaving. European Education Area. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/school-education/early-school-leaving>

29. Human development insights. UNDP. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>

Навчальне видання

**Федулова Світлана Олександрівна
Задоя Анатолій Олександрович
Магдіч Аліса Сергіївна
Задоя Олександр Анатолійович
Ключник Руслан Максимович
Лимонова Ельвіна Миколаївна**

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЄВРОПИ В НОВІЙ
ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Навчальний посібник
Електронне видання

У авторській редакції

Комп'ютерна верстка і макетування А.Ю. Такій

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.

Тел. (056) 720-71-54, e-mail: rio@duan.edu.ua
Свідоцтво ДК № 5309 від 20.03.2017 р.